

ANALI

GALERIJE ANTUNA AUGUSTINČIĆA

GOD. XL–XLI (2020.–2021.) • BR. 40–41 • STR. 1–158 • KLANJEC 2021.

SADRŽAJ

Riječ urednika

3

ŽARKA VUJIĆ

O zgradi Galerije Antuna Augustinčića još jednom

5–26

DAVORIN VUJČIĆ

Park skulptura Galerije Antuna Augustinčića

27–59

IRENA KRAŠEVAC

*Umreženi skulpturama. Osvrt na klanječke simpozije
o kiparstvu s bibliografijom*

61–90

MAGDALENA GETALDIĆ

*Gliptoteka HAZU – prošlost, sadašnjost i perspektiva
muzeja skulpture nakon potresa 2020. godine*

91–109

SAGITA MIRJAM SUNARA

Park skulptura Željezare Sisak

111–156

40–41

ANALI

GALERIJE ANTUNA AUGUSTINČIĆA

GOD. XL–XLI (2020.–2021.) • BR. 40–41 • STR. 1–158 • Klanjec 2021.

ISSN 0352-1826

UDK 71/77(058)

CONTENTS SADRŽAJ

Forevord Riječ urednika

3 3

ŽARKA VUJIĆ ŽARKA VUJIĆ
The Building of the Antun Augustinčić Gallery, a Topic Revisited O zgradi Galerije Antuna Augustinčića još jednom

5–26 5–26

DAVORIN VUJČIĆ DAVORIN VUJČIĆ
The Antun Augustinčić Gallery Park skulptura Galerije Antuna Augustinčića

27–59 27–59

IRENA KRAŠEVAC IRENA KRAŠEVAC
Networked by Sculptures. Umreženi skulpturama. Osvrt na Critical Analyses of Sculptural Heritage klanječke simpozije o kiparstvu s in Croatia at Symposiums in Klanjec bibliografijom

61–90 61–90

MAGDALENA GETALDIĆ MAGDALENA GETALDIĆ
HAZU Glyptothèque – Past, Present, Gliptoteka HAZU – prošlost, sadašnjost and Prospects of the Sculpture Museum i perspektiva muzeja skulpture nakon in the Wake of the 2020 Earthquakes potresa 2020. godine

91–109 91–109

SAGITA MIRJAM SUNARA SAGITA MIRJAM SUNARA
Sisak Steelworks Sculpture Park skulptura Željezare Park Sisak

111–156 111–156

Riječ urednika

Anali Galerije Antuna Augustinčića ovim sveskom bilježe 40 godina svoga izlaženja, tijekom kojeg su prešli put preobrazbe od jedinstvenog primjera časopisa jedne muzejske ustanove do jedinog časopisa u nas specijaliziranog za skulpturu.

Stjecajem okolnosti i ovaj se obljetnički svezak našeg godišnjaka ukazuje kao dvobroj, a to je dvojstvo odraženo i u njegovu sadržaju: uz članke o zgradi i parku Galerije – na koje želimo svratiti pozornost jer im je zbog vremenosti svakako potrebna obnova – donosimo članke o još jednom muzeju i još jednom parku – kao zbilja potrebitima na potresima pogođenim područjima – a povezujemo ih člankom o našim skulpturi posvećenim simpozijima – tim vrijednim rezultatima kolegijalnog zajedništva – htijući ukazati na postojanje makar ljudskih resursa koji se i u ovakvim vremenima mogu nositi s pojedinačnim problemima i sveukupnom problematikom struke.

Iz kolegijalnog je zajedništva – naporom, nastojanjem i zalaganjem autora tekstova, uredništva, recenzenata, suradnika i podržavatelja – proizašlo i ovo izdanje. Iskreno zahvaljujem svima, a napose Krapinsko-zagorskoj županiji i Gradu Klanjcu što su svojim potporama omogućili nastavak izlaženja naših *Analâ*.

Božidar Pejковиć

O zgradi Galerije Antuna Augustinčića još jednom

ŽARKA VUJIĆ

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Izvorni znanstveni rad

Zgrada Galerije Antuna Augustinčića promišljena je u stručnoj literaturi i novinskim priložima zapaženi broj puta: od otvorenja i krivih navoda o njenom autoru arhitektu Anti Lozici u prvom broju Anala Galerije Antuna Augustinčića pa do zadnjeg prikaza u našem renomiranom tjedniku za društvena pitanja i kulturu. No, kako je u postupku upis zgrade u Registar spomenika kulture pokušalo se, koristeći dva nepoznata rukopisna teksta – Antuna Bauera i Ti-homila Stahuljaka te Katalog ostavštine arhitekta Lozice u Hrvatskom muzeju arhitekture dati dodatno, svakako muzeološki obojano viđenje ove kvalitetne muzejske zgrade iz 70-tih godina 20. stoljeća.

KLJUČNE RIJEČI: Klanjec, zgrada Galerije Antuna Augustinčića, muzejska arhitektura, Ante Lozica, Antun Augustinčić

UVODNO ILI O LITERATURNIM UPORIŠTIMA I METODOLOGIJI

Zgradom Galerije Antuna Augustinčića, koja je svečano prvim postavljanjem skulptura otvorena 4. svibnja 1976. godine bavili su se već mnogi – od očitovanja samog autora Ante Lozice 1982. godine,¹ prof. dr. sc. Ive Maroevića 1986. godine² pa do suvremenog promotivnog viđenja u obliku novinskog priloga dr. sc. Zrinke Paladino 2021. u *Telegramu*.³ Svaki od ovih napisa nastao je u drugom vremenskom odsječku i s drugom svrhom i u kontekstu toga nastojali smo formirati novo očište i

1 Lozica, A. Pismo uredniku Anala Galerije Antuna Augustinčića. // Anali, br. 2, 1982., str. 49–50.

2 Maroević, I. Novija muzejska arhitektura u Hrvatskoj. // Čovjek i prostor, br. 3, 1986., str. 7.

3 Paladino, Z. Nekoć su se i u našoj zemlji najveći uvažavali i poštivali. Dokaz je životna priča Antuna Augustinčića. // Telegram : portal za društvena i kulturna pitanja, <https://www.telegram.hr/kultura/paladino-nekoc-su-se-i-u-nasoj-zemlji-najveci-uvazavali-i-postivali-dokaz-je-zivotna-prica-antuna-augustincica/>, 16. 9. 2021.

kroz njega načiniti novi tekst, a sve kako bismo dodatno ojačali prijedlog Konzervatorskog odjela u Krapini za upisom Zgrade u Registar kulturnih dobara.⁴ Pri tome smo koristili i dva zanimljiva rukopisa – kraći tekst muzeologa dr. sc. Antuna Bauera iz 1982. pod naslovom *Zgrada Galerije Augustinčić*⁵ i tekstove dugogodišnjeg pratitelja djelovanja i suradnika Galerije te zasigurno najboljeg poznavatelja kulturnih vrijednosti Klanjca profesora Tihomila Stahuljaka⁶ u kojima su dana zanimljiva viđenja o lokaciji, samoj zgradi i okolišu Galerije. Na taj smo način došli ne samo do svjedočanstava suvremenika, nego smo njihovim korištenjem nastavili raditi na učvršćivanju pamćenja u odnosu na ovu dvojicu naših istaknutih baštinskih djelatnika.

Razumljivo, naše je očiste poradi profesionalnog opredjeljenja moralo biti muzeološko. Ono u odnosu na arhitekturu muzejskih zgrada uvijek postavlja sljedeće temeljno pitanje: kakav je bio izvorni muzeološki program na osnovi kojeg je nastalo projektantsko rješenje i kako je ono zadovoljilo osnovne zahtjeve naručitelja iskazane u tom programu. Uz to, valja uzeti u obzir postojeće slične projekte, bilo istog autora ako postoje, bilo njegovih kolega suvremenika i sagledati zgradu u tom odnosu. Pri analizi same zgrade legitimno je upotrijebiti i tri razine, odnosno tri percepcije sagledavanja arhitekture muzeja Iana Ritchija, koje smo već upotrijebili u sumativnom vrednovanju Studija Galerije Antuna Augustinčića 2017. godine.⁷ To smo učinili i u ovoj prigodi.

PITANJE AUTORSTVA I ODGOVORNOSTI

Prvo skicozno idejno rješenje zgrade Galerije prema novinskoj objavi iz *Vjesnika* nastalo je 1969. godine i potpisao ga je arhitekt Ante Lozica, no zasigurno, mislili smo, ne i bez kreativnog udjela samog Antuna Augustinčića, na što su nas prvo navele riječi Josipa Depola napisane povodom kipareve smrti 1979.: *Augustinčić je bio čovjek iznenađujućih*

4 Prijedlog rješenja za utvrđivanje svojstva kulturnog dobra Galerije koji je Konzervatorski odjel u Krapini uputio Ministarstvu kulture i medija nosi nadnevak 10. 3. 2021. te urudžbeni broj 532-05-02-03/3-21-6.

5 Bauer, A. *Zgrada Galerije Augustinčić*, 1982., 25 str. Rukopis se čuva u Knjižnici Muzejskog dokumentacijskog centra u Zagrebu.

6 Riječ je o strojopisnom tekstu *Klanjec na raskrsnici* te ostalima povezanim s temom Klanjca. Čuvaju se u Zbirci Stahuljak u vlasništvu antikvara Jure Gašparca i zahvalni smo što smo imali mogućnost uvida u njih.

7 Vujić, Ž. Sumativno vrednovanje Studija Galerije Antuna Augustinčića u Klanjcu. // *Anali Galerije Antuna Augustinčića*, br. 37, str. 3–26.

*reakcija, u mnogim je situacijama bio nepredvidljiv, ali je u tumačenju vlastitih djela bio nepopustljivo i kruto čvrst... Tako je bilo sa svime što je u vezi s njegovom skulpturom, bez iznimke, bilo da je riječ o snimanju, postavljanju spomenika, monografiji, galeriji.*⁸ Taj je navod potvrdio i muzeolog Antun Bauer koji je u prilogu o Galeriji u prvom broju *Anal*a napisao kako je ona po svom osnovnom projektu djelo samog Augustinčića i time spomenik autora⁹ te se nakon toga susreo s nezadovoljstvom obitelji Lozica na koje je odgovorio spomenutim rukopisnim očitovanjem u kojem je Augustinčića u odnosu na projekt i izvedbu nazvao *apsolutnim diktatorom* (*Bez Augustinčića se ni kvake na vratima nisu mogle metiti!*).¹⁰

Dakle, kad se dogodilo da je početkom 80-tih godina 20. stoljeća taj osobni kiparev doprinos počeo u stručnoj javnosti zakrivati stvarno autorstvo zgrade,¹¹ oglasio se sam arhitekt u spomenutom objavljenom tekstu, pojašnjavajući kako ga je u ožujku 1969. godine pozvao akademik Augustinčić u svoj atelijer na zagrebačkom Jabukovcu i iskazao namjeru o darovanju tridesetak skulptura rodnom Klanjcu, te mu ponudio izradu idejnog projekta na već određenoj lokaciji u centru Klanjca. Za tri mjeseca rješenje je bilo gotovo i Augustinčić ga je prihvatio bez izmjena.¹² To je priznanje ključno zbog nekoliko važnih detalja.

Prije svega, riječ je o potvrdi autorstva idejnog rješenja koje je time postalo nesporno i vezano uz arhitekta Lozicu. Dokumentaciju uz glavni i izvedbeni projekt potpisao je 1973. Zavod za arhitekturu Arhitektonskog fakulteta u Zagrebu, unutar kojega su odgovornosti podijelili: arhitekt Lozica kao projektant arhitekture i dipl. ing. građevine Božidar Šneler kao projektant konstrukcije.¹³ Lozica kasnije još obavlja i dužnost nadzornog inženjera na gradnji te 1974. i 1975. crta izvedbene detalje. No, Bauer je unatoč tome pet godina nakon otvorenja Zgrade i postava pitao sljedeće: *Što je ostalo projektantu negoli da da tehničke uvjete za realizaciju Augustinčićeva diktata.*¹⁴ No, koji dio autorstva možemo doista pripisati samom Augustinčiću?

U Lozičinom pisanom očitovanju navodi se jasno kako ga je pri preuzimanju idejnog zadatka dočekala potpuno određena lokacija u

8 Depolo, J. Meštar Augustinčić – nekoliko sjećanja umjesto nekrologa. // Bulletin JAZU, br. 2(48), 1979., str. 104.

9 Bauer, A. Muzeološka problematika Galerije Augustinčić. Anali GAA, br. 1, 1981., str. 15.

10 Bauer, A. Zgrada Galerije Augustinčić, str. 6

11 Učinila je to uz Bauera i Slavica Marković u prilogu pod naslovom Što smo to radili tokom 1981?. // Anali Galerije Antuna Augustinčića, br. 1, 1981., str. 21 i 24.

12 Lozica, A. Nav. djelo, str. 49–50.

13 Potonji podatak je iz navedenog teksta Z. Paladino u *Telegramu*.

14 Bauer, A. Nav. djelo, str. 7.

1. Suvremeni snimak lokacije iz visine (foto: D. Vujčić, arhiva GAA)

Contemporary aerial photograph of location (photo: D. Vujčić, GAA Archives)

centru Klanjca, ona ista na kojoj je Galerija i podignuta.¹⁵ Riječ je o jugozapadnom dijelu platoa povijesne jezgre Klanjca, čijom košticom Tihomil Stahuljak drži kompleks Franjevačkog samostana (sl. 1).¹⁶ Bauer, pak, kao drugi upućeni suvremenik otkriva da je kiparu bila predložena druga lokacija,¹⁷ navodno prostorno pogodnija, no Augustinčić ju je odbio i inzistirao na ovoj jer je neposredno uz magistralu i tako uočljiva u punoj silueti s ceste.¹⁸ Nema dvojbe kako je birati povoljniju i istaknutiju lokaciju za jedan javni objekt u drugoj polovici 20. stoljeća mogao samo netko tko je posjedovao veliku društvenu moć, a to je u to vrijeme mogao biti jedino sam kipar.

U detaljnom analiziranju urbanizma Klanjca i povezanosti mjesta s okolnim prostorom Zagorja Tihomil Stahuljak ostavlja prostor za tezu kako odabrani položaj Galerije unutar franjevačkog kompleksa nije

¹⁵ Lozica, A. Nav. djelo, str. 49.

¹⁶ Stahuljak, T. Klanjec iz razglednica. // Peristil, vol. 29, br. 1, 1986., str. 154.

¹⁷ U pisanim bilješkama Augustinčićeve nećakinje Katarine Miličić pod naslovom Kako je nastala Galerija A.A. u Klanjcu stoji da je to bila livada i vinograd Herceg iznad autoputa. Bilješke se čuvaju u dokumentaciji Galerije.

¹⁸ Bauer, A. Nav. djelo, str. 4.

započeo njegovo rastakanje, već je to učinio priključak danas državnoj cesti D 205, odnosno *spojnica... koja je u Klanjcu razvalila ogradne zidove voćnjaka, vrta i dvorišta fratarara da nešto niže od glavnog trga Klanjca izbije na glavnu ulicu*.¹⁹ Tek potom uslijedilo je idejno i stvarno zauzimanje jugozapadne četvrtine toga prostora za Galeriju, zajedno s više od stotinu i pedeset metara baroknog zida koji je rubio kompleks. Dakle, profesor Stahuljak ni jednom rečenicom nije sugerirao da je Augustinčićev odabir lokacije za Galeriju bio taj koji započeo s obezvređivanjem povijesne jezgre. I imao je potpuno pravo, što su potvrdili zapisi iz Kronike Franjevačkog samostana u Klanjcu koje smo dobili na uvid. Tako retci za 1965. godinu govore kako je upravo te godine samostanu oduzet dio vrta i dvorišta za spomenuti priključak u dužini od 90 metara, a radovi su započeli 13. rujna.²⁰ Dvije godine kasnije Franjevačka provincija prodala je preostali dio voćnjaka s druge strane priključka općini Klanjec²¹ i na taj način se stvorila slobodna parcela u samom srcu mjesta u blizini prometnice koju se moglo koristiti za neku javnu funkciju.

No, jedna je odgovornost ipak neosporno Augustinčićeva. Mislimo pri tome na isključivo njegov koncept Galerije koji se morao nalaziti u podlozi projektnog zadatka na temelju kojeg je Lozica pristupio arhitektonskom promišljanju. Naime, i tada i danas morao je to biti određeni muzeološki program odnosno muzeološka koncepcija, makar i najjednostavnije pisana, u čijem nastanku su trebali sudjelovati poznavatelji muzejskog rada. A to se u ovom slučaju nije dogodilo. Bauer s pravom ukazuje na taj nedostatak, koji je po njemu rezultirao rješenjem *koje ni iz jednog aspekta ne može odgovarati muzejsko-galerijskoj namjeni*.²² Arhitekt Lozica piše kako je iza rješenja stajala kipareva namjera o darovanju tridesetak skulptura rodnom Klanjcu,²³ no u kratkoj i nerazrađenoj *Darovnici* iz 1970. stoji kako Augustinčić ostavlja Klanjcu sva svoja djela (sl. 2).²⁴

Bauer koncepciju Zgrade vidi na razini prostora majstorske radionice, odnosno atelijera, i to ne u punom opsegu, pa čak i umjetničkog

19 Stahuljak, T. Klanjec na raskrsnici, Uvod, str. 4.

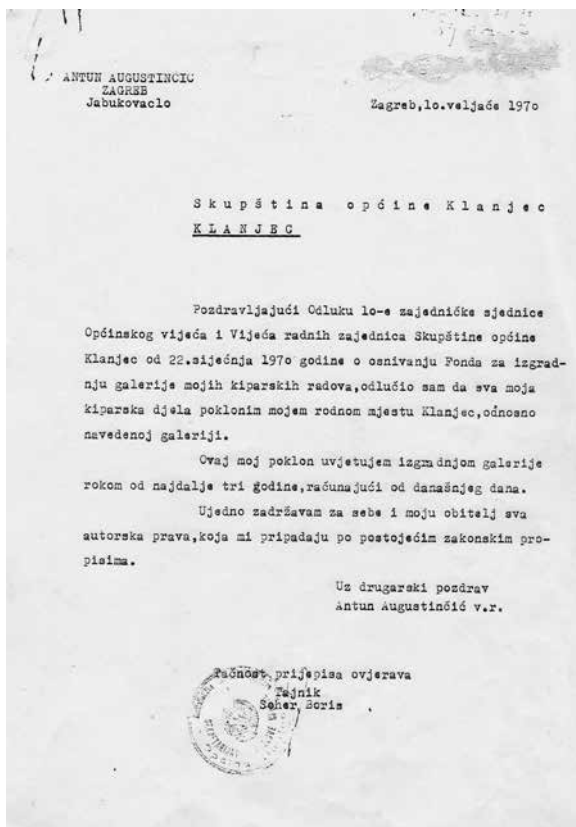
20 Kronika Franjevačkog samostana u Klanjcu III, str. 219. Zahvaljujemo Vitomiru Zamudi na uvidu u ovaj izvor.

21 Kronika Franjevačkog samostana u Klanjcu III, str. 243.

22 Bauer, A. Nav. djelo, str. 7.

23 Lozica, A. Nav. djelo, str. 49.

24 Očividno je da se tijekom rada na izvedbenoj dokumentaciji moralo znati kako svi radovi neće moći biti pohranjeni u Galeriji, pa niti u majstorovom atelijeru na Jabukovcu. Potvrdu toga, nažalost, poradi okolnosti nismo mogli potražiti u arhitektovoj pisanoj ostavštini!

2. Dokument darovnice iz 1970. godine (arhiva GAA)
Deed of donation, 1970 (GAA Archives)

paviljona svedenog samo na funkciju izlaganja.²⁵ Mi bismo danas muzeološkim rječnikom to opisali kao projektiranje zgrade za manju memorijalnu točku u kojoj bi se trebalo reprezentirati odabrane darovane skulpture kao reprezentante opusa jedne od društveno, a potom i likovno najpriznatijih kiparskih osobnosti toga vremena. I takva je funkcija za Lozicu, dakako zajedno s lokacijom, bila onaj početni zadani par datosti na temelju kojih je 1969. pristupio promišljanju oblikovanja.

Sam Lozica je isticao *kako je ljepota arhitekture posve različita od one u drugim likovnim umjetnostima, jer osim estetske vrijednosti arhitektura ponajprije mora biti funkcionalno oblikovan prostor.*²⁶ Tu funkcionalnost Bauer u ovom projektu nikako nije htio vidjeti. Drugi

25 Bauer, A. Nav. djelo, str. 7.

26 Akademija likovnih umjetnosti : 1907.–1997. Zagreb: ALU, 2002., str. 328.

suvremenik događanja, Tihomil Stahuljak, bio je u tom smislu puno blaži i jednostavno je napisao: *...Augustinčić si je svoju Galeriju u Klanjcu možda i jednostavnije zamišljao negoli smo je mi skloni shvatiti i prihvatiti danas.*²⁷

Ono što je dodatno opteretilo kritičko promišljanje odgovornosti za projektiranje Zgrade jest činjenica kako je nakon njena dovršenja u proljeće 1976. Augustinčić donio odluku o promjeni broja skulptura koje će u njoj biti izložene (ne trideset nego sedamdesetak radova),²⁸ što doista ukazuje na njegovu isključivost i neobično (staračko?) nerazumijevanje procesa projektiranja, jer takva je važna odluka trebala biti donesena u konceptualnoj a ne izvedbenoj etapi rada. Lozica opet nije imao pravo ni na kakav funkcionalan otpor. No, tome ćemo se još vratiti pri detaljnijem vrednovanju Zgrade, a iduće rečenice posvećujemo opisu društvenih i muzejskih okolnosti koje su mogle utjecati na nastanak ideje o ovoj memorijalnoj točki i oblikovanju njene zgrade.

MUZEJSKI PROJEKTI KOJI SU MOGLI POSREDNO UTJECATI NA PROMIŠLJANJE O OSNUTKU GALERIJE I OBLIKOVANJU NJENE ZGRADE

Nema sumnje kako se Augustinčićeva *Darovnica* rodnom Klanjcu dogodila u pozitivnom ozračju i iskustvu *Darovnice* njegova profesora Ivana Meštrovića Hrvatskoj 1952. godine, kojom je uz taj prostor s kojeg je potekao (uvijek je isticao donaciju narodu, a ne samo formalno vladi RH!) ostavio i nekretnine u Splitu (vila na Mejama i Kaštet Crikvine), Otavicama (crkva Presvetog Otkupitelja, odnosno obiteljska grobnica Meštrovićevih) i u Zagrebu (kuća s atelijerom u Mletačkoj 6–8) zajedno s oko stotinu pedeset umjetničkih djela.²⁹ Iako su *Darovnicom* na tri stranice bili osigurani i prostori za čuvanje i izlaganje darovanih umjetnina i ostalih memorijalnih predmeta, kipar je smatrao da će zgrada Atelijera u Mletačkoj 8 u Zagrebu poslužiti za privremeni smještaj muzeja darovateljevih umjetnina,³⁰ no dogodilo se da je taj prostor (kao

27 Stahuljak, T. Govor prigodom izlaska kataloga stalnog postava Galerije u Klanjcu. Zbirka Stahuljak, str. 14.

28 Lozica, A. Nav. djelo, str. 50.

29 Mislimo tu na sveukupan broj djela koji je uključio i Dodatak Darovnici nastao nakon zadnjeg umjetnikova posjeta Hrvatskoj 1959. godine.

30 Čerina, Lj. Četrdeset godina djelovanja i trideset godina izlaganja cjelovitoga stalnog postava Atelijera Meštrović u Zagrebu, Fundacija Ivana Meštrovića. // Muzeologija, br. 36, 1999., str. 10.

i ostale nekretnine) postao stalnim izložbenim i muzejskim prostorom s poslanjem čuvanja, interpretiranja i reprezentiranja djelovanja i opusa Ivana Meštrovića. Slijedom toga već je 1961. Miroslav Begović izradio projekt sanacije i prenamjene kuće i atelijera u Mletačkoj u izložbeni prostor, da bi 1962. godine započeli i građevinski zahvati, te 1963. bili dovršeni i stalni postav otvoren. Arhitekt Begović u to je vrijeme bio asistent u Zavodu za arhitekturu JAZU i članove VII. razreda za likovne umjetnosti izvijestio je o planiranim preinakama u kompleksu na Gornjem gradu i s njima se kolegijalno konzultirao,³¹ te je Augustinčić kao akademik i član spomenutog razreda od 1947. godine mogao iz prve ruke biti obaviješten o tom projektu i pratiti realizaciju.

Miroslav Begović iznimno je oprezno i s poštovanjem pristupio prenamjeni atelijera kao radnog i kreativnog prostora u onaj reprezentativni za izlaganje skulptura, koji je nastao funkcionalnim povezivanjem polu-otvorenog ulaznog atrija i zatvorenog atelijskog studija s galerijom i hortikulturno uređenim vrtom. Nema sumnje kako je pri tome imao dodir i s promišljanjima muzejskih djelatnika, posebice Vesnom Barbić koja je zajedno s Edom Kovačevićem *definirala... konačni izbor skulptura, uređenje i stalni postav*.³² Pri tome se posebno posvetio osvjetljenju prostora, nastojeći osigurati u prostoru atelijera što više prirodnog svjetla preko ostakljenog stropa i krovšta (uz povećanje ostakljenih nadsvjetala), te bočne gotovo staklene stijene prema sjeveru i vrtu. No, kad bi dnevno svjetlo postalo nedovoljno, dopunjavala ga je umjetna rasvjeta unutar koje su tada posebno zapaženi usmjereni projektori sa zaslonom od metalne pločice oblikovane kao obris pojedine skulpture, čime se postiglo isticanje volumena skulptura. To je rješenje došlo iz Louvrea, točnije njegovog Odjela antičke skulpture. Naglašavamo ovdje još jedan detalj iz sjećanja arhitekta Begovića, detalj vezan uz radijatore – *odbijao sam svaku pomisao na vidljive radijatore u izložbenom prostoru* –³³ i tako su u podrumu smješteni električni grijači za centralno grijanje, te se topli zrak kanalima dovodio do podnih otvora u atelijeru. Slično je riješeno i u Galeriji Antuna Augustinčića, gdje su grijača tijela centralnog grijanja provedena kroz obodne kanale i prekrivena podnim rešetkama.

Poslije tog projekta Begović je pristupio osmišljavanju prve funkcionalno podignute zgrade galerije/muzeja u Hrvatskoj nakon Drugog svjetskog rata. Mislimo tu na projekt Galerije u Hlebinama, koji nikako

31 Begović, M. Uređenje izložbenog prostora atrija, atelijera i vrta Atelijera Meštrović u Zagrebu od 1960. do 1963. godine. // Muzeologija, br. 36, 1999., str. 33.

32 Čerina, Lj. Nav.djelo, str. 13.

33 Opis oblikovanja svjetla i spomenuti citat potječu iz navedenog djela M. Begovića, str. 35.

ne smijemo zaobići sagledavajući zgradu u Klanjcu. Općenito uzevši, prenamjena postojećih spomeničkih zgrada i cjelina za muzejske potrebe bio je dominantan obrazac oprostorenja muzejske djelatnosti, karakterističan ne samo za naše prostore (na kojima je tijekom promjene društvenog sustava došlo do povećanja javnog spomeničkog fonda bez namjene) nego i za one europske i sjevernoameričke.³⁴ Razumljivo, kako smo se gospodarski sporije oporavljali, tako smo i sporije (i s velikim financijskim mukama) mogli započeti s podizanjem funkcionalno građenih muzejskih zgrada, kojem je početna točka upravo Galerija u Hlebinama.

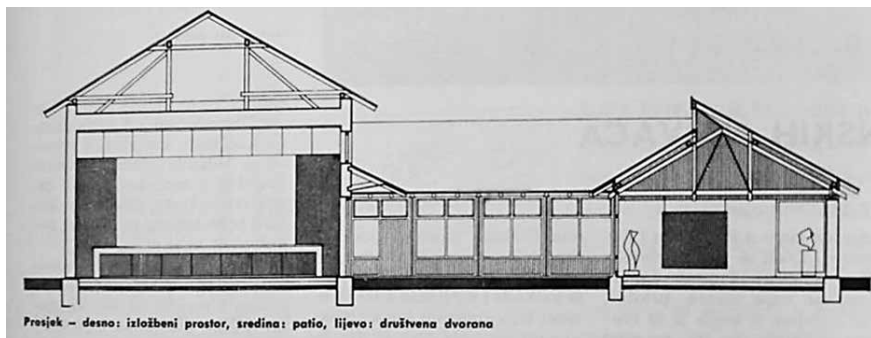
Premda je ideja o podizanju Galerije nastala 1962. godine, tek je početkom 1964. Savjetu za kulturu općine Koprivnica predstavljen idejni projekt Galerije koji potpisuje Miroslav Begović,³⁵ a koji je, moguće, odabran kao projektant zahvaljujući uspjelom rješenju Atelijera Meštrović. Projektni zadatak je ovaj puta složeniji jer se projektom odlučilo jednom malom podravskom mjestu (koje je, zahvaljujući svojim kreativnim mještanima – slikarima naivcima, postajalo vidljivo na svjetskoj likovnoj karti) osigurati središnji društveni i kulturni forum i stoga je projektant trebao riješiti sljedeće prostore: *natkriveni ulazni trijem, galeriju, prostoriju za kustosa, depo, ulazni hol, garderobu, blagajnu, službeničke prostorije, prostoriju za kino-operatera, veliku društvenu dvoranu za 210 osoba s pozornicom, predvorje ispred društvenih prostorija, društvenu prostoriju s bifeom, čajnu kuhinju, čitaonicu, biblioteku i terasu*.³⁶ Nema sumnje da je u stvaranju ovako razrađene liste funkcionalnih prostorija morao sudjelovati netko tko je poznao muzejske, ali i knjižnične i kinooperaterske zahtjeve, no zasada ga nismo uspjeli detektirati.

Begović je opet s velikim poštovanjem prišao lokaciji (u središtu mjesta i na temeljima ranijeg zadružnog doma) i tradiciji gradnje podravskog ravničarskog prostora, orijentiranog na uporabu cigle i drveta (najveća šuma hrasta u Hrvatskoj nalazi se u blizini u Repašu!) i stvorio dvodijelni paviljonski objekt (galerijske potrebe u južnom dijelu, a gledalište s pozornicom u sjevernom), povezan ulaznim trijemom i hortikulturno riješenim *patiom*, koristeći elemente visokog otvorenog krovišta štaglja i uporabu cigle na fasadi (u unutrašnjosti galerije je neutralizirana bijelim premazom), koje ćemo naći na drugačiji način interpretirane i u Galeriji

34 Primijetili su to i Milojković i Nikolić u svom prilogu. Museum architecture and conversion: From paradigm to institutionalization of anti-museum. // *Facta universitatis – series: Architecture and Civil Engineering*, vol. 10, br. 1, 2012., str. 72–73.

35 Čitavu složenu kronologiju nastanka Galerije istražila je D. Jelšić Ernečić. Vidi: *Kronologija planiranja izgradnje i otvorenje Galerije naivne umjetnosti Hlebine 1962. – 1968. godine*. // *Podravski zbornik*, 2008., str. 72.

36 Jelšić Ernečić, D. *Nav. djelo*, str. 72.

3. Presjek Galerije u Hlebinama (preuzeto iz: *Čovjek i prostor*, 3/1986.)

Cross section of the Gallery in Hlebine (from Čovjek i prostor [Man and Space] architectural periodical, 3/1986)

Antuna Augustinčića (sl. 3). Dakle, tvrdimo kako su oba Begovićeve projekta, kao prvijenci preuređenja postojećih i podizanja novih funkcionalnih zgrada u drugoj polovici 20. stoljeća u Hrvatskoj, mogla imati utjecaj na oblikovanje Zgrade u Klanjcu. Dapače, teškoće pri zatvaranju financijske konstrukcije i otežanoj izgradnji Galerije u Hlebinama (kojoj su dobrotvornim radom pridonijeli i sami mještani), možda su utjecale i na jednostavnost prostornih zahtjeva u Klanjcu koje je emotivni Bauer naznačio Augustinčićevom lakonskom rečenicom koja je došla do njega: *Dosta je jedna rupa za čuvara i klozet – i više ništa!*³⁷

PROFESIONALNO DJELOVANJE ANTE LOZICE I ZBOG ČEGA ĆEMO MU SE MORATI VRATITI

Pri radu na ovoj temi namjeravali smo prije svega istražiti ostavštinu Ante Lozice dostupnu u Hrvatskom muzeju arhitekture, no ona nam je poradi problema preseljenja građe iz prostora u potresu jako stradale Vile Ehrlich-Marić u Ulici I.G. Kovačića 37 u Zagrebu, u kojoj se do prošle godine nalazilo sjedište Muzeja, bila nedostupna. Zato smo zahvalni na uvidu u popis te građe, odnosno u analitički Katalog Zbirke arhitekta Ante Lozice koji je načinila njegova unuka Ana Kršinić Lozica.³⁸ Već i same

37 Bauer, A. Nav. djelo, str. 6. Na ovom mjestu podsjećamo kako se u tom vremenu od 1969. i 1972. u Vrpolju prema projektu Rudolfa Varge podiže Spomen galerija Ivana Meštrovića. Ova je slobodna reminiscencija na Dom likovnih umjetnika u Zagrebu također mogla biti potvrda kako je inicijativom zajednice moguće podići jedan mali izložbeni prostor.

38 Arhivistici Anamariji Zubović iz Hrvatskog muzeja arhitekture i dr. sc. Ani Lozica Kršinić zahvalni smo na dodatnom naporu oko uvida u Katalog te pokušajima da se ipak dođe do ostavštine arhitekta Lozice.

4. Detalj fotografije nastale tijekom posjeta J. Broza Tita Galeriji 1977. godine; uz Tita sjede A. Augustinčić i Ante Lozica (arhiva GAA)

Detail of a photograph taken during Josip Broz Tito's visit to the Gallery in 1977; seated next to Tito are Antun Augustinčić and Ante Lozica (GAA Archives)

kataloške jedinice ocrtavaju Lozičin arhitektonski opus te djelovanje u području umjetnosti i edukacije. Prije negoli se osvrnemo na njega, navest ćemo nekoliko biografskih podataka o ovom samozatajnom³⁹ arhitektu i dugogodišnjem profesoru Akademije likovnih umjetnosti u Zagrebu (sl. 4).

Ante Lozica (1923.–2006.) rođen je u Lumbardi na Korčuli i pripada priznatoj umjetničkoj obitelji koju su osim njega sačinjavali stariji brat, kipar i profesor na Akademiji likovnih umjetnosti (ALU) Ivo Lozica (1910.–1943.), inače Kršinićev student i suradnik Ivana Meštrovića te autor važnog opusa unutar hrvatskog međuratnog kiparstva, i mlađi brat, kipar i slikar Lujo Lozica (1934.–2019.), polaznik Augustinčićeve majstorske radionice koji je podosta vremena proveo i izvan Hrvatske baveći se kiparstvom, ali i restauriranjem skulptura u kamenu te slika-

³⁹ Inače, takvu smo impresiju o Lozici stvorili pregledajući online fototeku Muzeja istorije Jugoslavije u Beogradu, vezanu uz posjet predsjednika Tita Galeriji u Klanjcu i obitelji Augustinčić 1977. godine. Lozica je na rijetkim fotografijama u prvom planu, a kada i jest, djeluje ozbiljno.

njem.⁴⁰ Sva trojica braće kao da su se opredijelila za kreativno stvaranje u prostoru, dakako koristeći pri tome različite zakonitosti, materijale i tehnike. Anti je arhitektonsko promišljanje bilo najbliže, a specijalizirao se da ga zna upotrijebiti i kod završnog oblikovanja i postavljanja spomeničkih cjelina. Na Tehničkom fakultetu u Zagrebu diplomirao je arhitekturu 1953. Poslije toga završio je poslijediplomsko školovanje na Državnoj majstorskoj radionici Drage Iblera (1953.–1955.), inače čestog Augustinčićevog suradnika kod prostornog rješenja njegovih javnih skulptura, te radio i kao asistent na Katedri za arhitektonsko projektiranje (1956.–1963.) matičnog fakulteta da bi od 1963. sve do umirovljenja 1985. radio na ALU, napredujući od pozicije predavača do redovitog profesora i preuzimajući odgovornost za kolegije Arhitektura (na Pedagoškom odjelu ALU), Osnove arhitekture i Arhitektura spomenika.⁴¹ Jednako tako obavljao je i čitav niz društvenih funkcija, odnosno bio član Izdavačkog savjeta časopisa *Arhitektura i urbanizam*, Savjeta i Izdavačke komisije Društva arhitekata Hrvatske, uredništva časopisa *Arhitektura* itd. Takvo jasno profilirano profesionalno opredjeljenje nazire se i u njegovoj ostavštini.

Unutar spomenutih trideset kataloških jedinica Kataloga Zbirke arhitekta Ante Lozice ponajviše je komornih projekata izgradnje privatnih kuća po našim otocima, prije svih po rodnoj Korčuli. Nešto njih odnosi se i na suradnju u postavljanju javnih spomenika, primjerice suradnju s Augustinčićem i Kršinićem 1955. oko Spomenika žrtvama fašizma »Jekatit 12« u Addis Abebi u Etiopiji, s Franom Kršinićem oko *Spomenika palim borcima NOR-a* u Lombardi (1970.–1973.) te 1983. oko postavljanja jedne od Augustinčićevih verzija *Nošenje ranjenika* na Šalati. Od projekata adaptacije i dogradnje svakako valja spomenuti Lozičin projekt sa suradnicima Sportsko-rekreativnog centra SFK Hrvatske u Badiji na Korčuli (1972.–1979.), te adaptaciju i malu dogradnju njegova fakulteta – Akademije likovnih umjetnosti tijekom 70-tih godina 20. stoljeća (u suradnji s B. Raosom, R. Dragovićem, V. Fullom i M. Kerstingom). Dakako da su nas posebno zanimali projekti javnih zgrada slične namjene onoj Galerije Antuna Augustinčića. Opus je doista malen i čini se da bi bilo jedino zanimljivo pogledati idejno rješenje Opskrbnog centra u Folnegovićevu naselju iz 1964. (u suradnji sa S. Hasanagićem i J. Frankolom), jer tamo je riječ o razvedenom kompleksu koji je trebao sadržavati kino-dvoranu,

40 Nedavno nas je na izložbi Industrijska baština Hrvatskog zagorja u Muzeju seljačkih buna iznenadila tapiserija načinjena u zabočkoj Regeneraciji prema predlošku Luje Lozice.

41 Biografski podaci preuzeti su iz monografije Akademija likovnih umjetnosti 1907. – 1997. Zagreb: ALU, 2002., str. 328.

knjižnicu i čitaonicu, društvene prostorije, uslužne radionice, restoran i trgovinu, dakle obavljati dio funkcija koje je M. Begović trebao rješavati u Hlebinama. Naposljetku, ono što želimo posebno naglasiti kao vrijedno detaljnijeg sagledavanja Lozičine ostavštine jesu i brojne jedinice koje se tiču nastave na njegovim kolegijima, posebice prijevodi inozemnih tekstova, ali i njegova pisana predavanja i dijapozitivi za nastavu. Zalagao se za čvršću suradnju arhitekata, kipara i slikara, a *u naobrazbi potonjih potrebna je odgovarajuća informacija o osnovama arhitektonskog umijeća*.⁴² Analizom tog odnosa, posebice arhitekata i kipara u Hrvatskoj, koliko je nama poznato, rijetko smo se ozbiljnije bavili.

NAPOKON O ZGRADI GALERIJE

Dokumentacija vezana uz projekt Galerije pod kataloškim brojem 13 nešto je opsežnija od ostalih jedinica. Ne žalimo toliko poradi nedostupnosti njenih grafičkih dokumenata i elaborata (nešto se od njih čuva u Galeriji i koristili smo ih pri analizi), nego poradi nedostupnosti pisane, fotografske i filmske dokumentacije koja bi dodatno mogla rasvijetliti detalje poput promjena koje je doživjelo skicorno idejno rješenje (sl. 5), odnosa zgrade prema okolnom prostoru (tu smo se morali osloniti na svjedočanstvo T. Stahuljaka) i sl. No, već nam je i uvid u analitički katalog potvrdio koliko je Lozica bio svjestan društvenih funkcija javnih objekata i potrebe njihova pažljivog oprostorenja, što nam dopušta misliti kako je njegovo rješenje za Galeriju moglo izgledati drugačije da mu je podloga bio kvalitetan projektni zadatak nastao u suradnji s nekim muzejskim djelatnikom. Ovako je njegov zadatak bio krajnje lapidaran – podići izložbenu zgradu za tridesetak skulptura s minimalnim servisnim prostorima (sobom čuvara, toaletom i prostorijom za uređaj za centralno grijanje), a on je, prema nama, na njega ipak uspio odgovoriti kvalitetnom zgradom, nastalom u suglasju s obližnjim franjevačkim kompleksom i tradicijom gradnje okolnog seoskog prostora.

Prva percepcija muzejskih zgrada sugerira sagledavanje kvalitete sveukupne forme i vanjskog dojma muzejske zgrade (vizualno i simboličko funkcioniranje) te njenog odnosa prema okolišu, bilo urbanom bilo prirodnom. S obzirom na tu prvu percepciju, moramo ponoviti iskustvo doživljavanja zgrade Galerije koje nam je ostavio profesor Stahuljak pri jednom davnom zajedničkom posjetu kada je stojeći na početku prilazne

42 Nav. djelo, str. 328.

5. Hemerotečni izrezak iz *Vjesnika* 1969. godine (arhiva GAA)
Vjesnik newspaper cutting, 1969 (GAA Archives)

staze primijetio kako je Augustinčić dao podići odličnu štalu za svoje konje!⁴³ U prvom trenu smatrali smo to govornom dosjetkom, a onda smo nakon nekog vremena shvatili da je tim kratkim navodom pogodio u samu srž dodatne odrednice za projektiranje jedne galerije kiparskih radova, a to je uzimanje u obzir najvećih skulptura koje se planira izložiti.⁴⁴ Stoga smo doista uvjereni da je veličinu i visinu izložbenog prostora veće sjeverne dvorane u projektu arhitekta Lozice odredio gipsani model konjaničke skulpture *Spomenik miru* (brončana verzija postavljena je pred Zgradom Ujedinjenih naroda 1954.), čija visina iznosi 5,5 metara (sl. 6), dok se druga, manja južna dvorana prilagodila visini gipsanog modela konja za *Spomenik kralju Aleksandru*, a treći je prostor – niži

⁴³ Vujić, Ž. Nav. djelo, str. 11–23.

⁴⁴ To pravilo o važnosti pri projektiranju najvećih (i najtežih) predmeta koje muzej čuva ili planira nabaviti moguće je primijeniti na sve vrste muzeja!

6. Izgled prve dvorane sa skulpturom *Spomenik miru* (fototeka GAA)

The front hall with Augustinčić's Peace monument (GAA Photo Archives)

prolazni koridor – zamišljen kao njihova spojnica i čvorište s minimalnim servisnim prostorima, uključujući i onaj ulazni.

Dodatnim prostornim elementom valja smatrati i otvoreni *patio* koji se preko rampe povezuje s otvorenim vrtom, s lijepom drvenom pergolom, unutar kojeg se prema prvoj koncepciji trebao izložiti takozvani *Brijunski akt*. No, kipar je i tu inicirao promjenu, i to bez ikakvog dogovora s arhitektom, što je i Lozica priznao u spomenutom tekstu o autorstvu ovim riječima: *Tijekom radova oko postava (proljeće 1976. o.a.) pozvao me je majstor u Klanjec i saopćio mi da je u Galeriju odlučio smjestiti 77 umjesto 30 radova ...i... da želi smjestiti konjaničku figuru Pilsudskog u patio Galerije...Sam je dao ukloniti već izgrađenu pergolu i izvršio postav kakav imamo danas* (sl. 7).⁴⁵ Posebno smo zapazili potonju rečenicu, koju smo protumačili i kao tiho žaljenje zbog samovoljne destrukcije fino smišljenog prostornog elementa koji je trebao uokviriti širenje galerijskog u okolni prostor. Zapravo, usuđujemo se napisati

⁴⁵ Lozica, A. Nav. djelo str. 50.

7. Pogled na konjaničku skulpturu Piłsudskog u patiu Galerije (fototeka GAA)

View of Piłsudski equestrian statue in the Gallery patio (GAA Photo Archives)

kako je ovaj detalj ukazao na prirodu odnosa, koju je Bauer spoznao i subjektivno opisao.

Godine 1969. u *Vjesniku* je osvanula skica idejnog rješenja Galerije putem koje su građani mogli vidjeti kakav se to novi izložbeni prostor priprema u Klanjcu. U usporedbi s izvedenim stanjem, na skici je veća dvorana bila predviđena na južnoj, a manja na sjevernoj strani, no za sigurno je poradi uspostavljanja uravnoteženog odnosa s volumenom samostana u konačnici došlo do promjene. Jednako tako zamijetili smo i puno veću razliku u visini krovišta spomenutih dvorana, koja je kasnije gotovo nestala. Uz to, Lozica je u skici dao uvid i u konstrukcijsko rješenje zgrade koje počiva na betonskim stupovima.

Zanimljivo je kako je Tihomil Stahuljak u rukopisu primijetio da Lozica kao arhitekt zgradu Galerije... *tako samosvojom (nije) niti zamislio, niti izveo. S bokova joj nije dao nikakav naglašen izgled.* Uz to, tvrdio je kako *zgrada klanječke Galerije ne bi bila nikakva osobita dobit za pogled iz veće daljine.*⁴⁶ No, mi izuzetno poštujemo glavno htijenje arhitekta Lozice upravo u odnosu na vanjsku percepciju zgrade koja se nije promijenila u odnosu na idejno rješenje – ulazna, istočna strana

⁴⁶ Stahuljak, T. Klanjec na raskrsnici. Poglavlje Zidovi domašaja Galerije Antuna Augustinčića. // Zbirka Stahuljak, str. 19.

8. Galerija snimljena s povišenog mjesta 1. svibnja 1976. (arhiva GAA)

Aerial photograph of the Gallery, 1 May 1976 (GAA Archives)

zgrade gotovo je potpuno zatvorena u sebe i odijeljena od prometne ulice/spojnice (možda i najjači dokaz kako je ona bila izgrađena prije Galerije!) s minimalnim naglaskom ulaza u obliku konzolne betonske nadstrešnice, ali i od samostana kojem ničim ne konkurira, posebno ne veličinom, dok je zapadna fino rastvorena *patiom* i rampom prema okolnom prostoru, pa i zagorskim i slovenskim pejzažnim vizurama (dakako i s nezaobilaznom zaustavnom točkom – dvorcem Bizeljsko).

Tako promišljana, u sebe zatvorena i jedinstvena galerijska zgrada u obliku slova U, koja se smjestila na zadanoj čestici (sl. 8), jednostavno nije dopustila nikakve moguće dogradnje, odnosno proširenje, koje je zahtijevalo novo poslanje institucije početkom 80-tih godina 20. stoljeća. Za razliku, primjerice, od spomenuta Begovićeva paviljonskog projekta u Hlebinama koji je već 1974. doživio prijedlog rasta upravo galerijskog dijela.⁴⁷

Okolni prostor Galerije u Klanjcu, ono što danas funkcionira kao park skulptura, nije bio sastavni dio promišljanja Galerije ili barem nije bio riješen na kvalitetan način. Potpuno je sigurno da su se u vanjskom prostoru voćnjaka nalazile određene skulpture – nekoliko aktova te

47 Vidi tlocrtni prikaz prijedloga proširenja kod B. Bobovec u: Miroslav Begović. Zagreb: HAZU, 2013., str. 115.

varijanta *Nošenja ranjenika* sa ženskim likom, u čijem se postolju od 1979. godine nalaze umetnute urne Nade i Antuna Augustinčića – te da je arhitekt Dragutin Kiš izvršio određene intervencije, odnosno sadnjom crnogoričnog i egzotičnog bilja stvorio novi umjetni okoliš tim skulpturama.⁴⁸ Stalni svjedok postanka i mijena Galerije Tihomil Stahuljak zabilježio je sljedeći izgled tog prvobitnog stanja: *prostor oko zgrade... Galerije bio je do te mjere nedorečen i čak zanemaren da je način kojim su u njemu bile izložene Augustinčićeve skulpture upravo primjer kako takve stvari u nas obično životare i kvare ugled ne samo jednoj ustanovi i jednome mjestu, nego i samoj umjetnosti.*⁴⁹ Dapače, spomenuo je čak i grbave i zapuštene staze oko Galerije, za koje su koristili kamenje baroknog zida, zasigurno preostalo nakon proboja priključka magistrale.

Što se tiče druge percepcije, ona bi trebala uzeti u obzir kvalitetu i funkcionalnost unutrašnjosti zgrade, koja je u našem slučaju potpuno zadovoljavajuća u odnosu na već spomenuti lapidarni koncept Galerije. No, ipak moramo istaknuti i pozitivan subjektivni dojam tog unutrašnjeg prostora, koji danas doživljavamo na razini prvobitno izabrane količine radova (njih tridesetak) koja dozvoljava nesmetano kretanje posjetitelja oko skulptura i kretanje njihovih pogleda ponad onih najviših, neopterećeno visokim vidljivim konstrukcijskim armiranobetonskim gredama. Tome pridonosi i istrošeno, no oku ipak ugodno podno keramičko opločenje. Uz to valja naglasiti i maksimalno iskorištavanje dnevnog svjetla, osobito putem horizontalnog prozorskog vijenca ispod krovišta koji se proteže cijelim obodom izložbenih prostora Galerije i dopušta promatraču određenu interakciju s vanjskim prostorom, a istovremeno ne presijeca sagledavanje većine skulptura u prostoru Galerije.

Osvjetljenje zapravo pripada trećoj, potpuno suženoj percepciji koja se bavi funkcioniranjem zgrade u segmentu izložbene prezentacije, dakle ponajviše na razini mikroklimatskih uvjeta (temperatura, vlaga, svjetlo i čistoća) u kojima se događa percipiranje postava ili povremenih izložaba. Nema sumnje da je za sagledavanje skulptura, načinjenih od razmjerno postojanih materijala (gips se tu pokazao najosjetljivijim), istraživanje osvjetljenja možda i najbitnije. I dok je u idejnom rješenju stropni svjetlarnik u visokom otvorenom krovištu veće dvorane, uz horizontalni vijenac, jedini izvor svjetla, u projektu se otvorilo dodatne, također pleksiglasom pokrivene krovne otvore, i to na unutarnjim, prema *patiu* okrenutim ploham krovova dviju preostalih izložbenih dvorana

48 Podatak donosi S. Marković u prilogu Novi stalni postav Galerije Antuna Augustinčića. // Anali GAA, br. 9–10, 1989./1990., str. 122.

49 Stahuljak, T. Nav. djelo, str. 15.

9. Suvremeni pogled na zapadni dio Galerije s dijelom okolnog parka skulptura (fototeka GAA)

Present-day view of the west part of the Gallery and the surrounding sculpture park (GAA Photo Archives)

(sl. 9). Dakle, skulpture su odozgora okupane dnevnim svjetlom, dodatno učvršćenim horizontalnim pojasom, a u večernjim satima zamjenjuje ga nezahtjevna umjetna rasvjeta. Kao što smo već napisali, sagledavanje skulptura na izvornim drvenim postamentima ne narušavaju ni radijatori, jer su grijaća tijela diskretno smještena u podnoj zoni.

ZAKLJUČNO

Iako zasada nismo uspjeli u potpunosti rekonstruirati genezu zgrade Galerije Antuna Augustinčića, gotovo smo sigurni da je arhitekt Ante Lozica na krajnje lapidarnu Augustinčićevu koncepciju odgovorio kvalitetnom arhitekturom. Poznavatelji su isticali arhitektovo poštovanje okolne tradicijske gradnje – visoke krovove i njihova otvorena krovista te korištenje opeke i crijepa (dakako, uz uporabu suvremenih betonskih konstrukcijskih elemenata i krovnih otvora od pleksiglasa), no mi posebno ističemo vrijednost unutrašnjosti koja se temelji na svijetlim prostorima unutar kojih bez ikakve distrakcije možemo gledanjem i kretanjem doživjeti primjeren broj Augustinčićevih skulptura različitih dimenzija. Usporedimo li to s novim izložbenim prostorom Studija

Galerije (uključujući i pripadne servisne prostore), osmišljenim u 21. stoljeću, shvatit ćemo i osjetiti, potpuno empirijski, kvalitetu unutrašnjeg prostornog rješenja Galerije, koje se na zapadnoj strani zgrade skladnim *patiom* s pergolom i rampom otvara prema vanjskom okolišu i kasniju ideju o parku skulptura čini mogućom!

LITERATURA I IZVORI

- Akademija likovnih umjetnosti : 1907.–1997. Zagreb : ALU, 2002.
- Bauer, Antun. Muzeološka problematika Galerije Augustinčić. // *Anali Galerije Antuna Augustinčića* 1(1981) / Klanjec, 1981., 15–20.
- Bauer, Antun. Zgrada Galerije Augustinčić. Rukopis, 1982., 25 str.
- Begović, Miroslav. Uređenje izložbenog prostora atrija, atelijera i vrta Atelijera Meštrović u Zagrebu od 1960. do 1963. godine. // *Muzeologija* 36 (1999.) / Zagreb, 1999., 32–37.
- Bobovec, Borka. Miroslav Begović. Zagreb: HAZU, 2013.
- Čerina, Ljiljana. Četrdeset godina djelovanja i trideset godina izlaganja cjelovitoga stalnog postava Atelijera Meštrović u Zagrebu, Fundacija Ivana Meštrovića. // *Muzeologija*, 36 (1999.) / Zagreb, 1999., 7–31.
- Depolo, Josip. Meštar Augustinčić. Nekoliko sjećanja umjesto nekrologa. // *Bulletin JAZU*, 2 (1979.) / Zagreb, 1979., 103–113.
- Jalšić Ernečić, Draženka. Kronologija planiranja izgradnje i otvorenje Galerije naivne umjetnosti Hlebine 1962. – 1968. godine. // *Podravski zbornik* (2008.) / Koprivnica, 2008., 70–88.
- Katalog zbirke arhitekta Ante Lozice. Izradila: Ana Kršinić Lozica. Zagreb, Hrvatski muzej arhitekture.
- Kronika Franjevačkog samostana u Klanjcu III, rukopis, Klanjec.
- Lozica, Ante. Pismo uredniku Anala Galerije Antuna Augustinčića. // *Anali Galerije Antuna Augustinčića*, 2 (1982.) / Klanjec, 1982., 49–50.
- Marković, Slavica. Novi stalni postav Galerije Antuna Augustinčića. // *Anali Galerije Antuna Augustinčića*, 9–10 (1989./1990) / Klanjec, 1990., 120–136.
- Marković, Slavica. Što smo to radili tokom 1981?. // *Anali Galerije Antuna Augustinčića*, 1 (1981.) / Klanjec, 1981., 21–24.
- Maroević, Ivo. Novija muzejska arhitektura u Hrvatskoj. // *Čovjek i prostor*, 3 (1986) / Zagreb, 1986., 6–9.
- Milojković, Aleksandar; Nikolić, Mirko. Museum architecture and conversion: From paradigm to institutionalization of anti-museum. // *Facta universitatis, series: Architecture and Civil Engineering*, 10 (2012.) / Niš, 2012., 69–83.
- Paladino, Zrinka. Nekoć su se i u našoj zemlji najveći uvažavali i poštivali. Dokaz je životna priča Antuna Augustinčića. Telegram : portal za društvena i kulturna pitanja, <https://www.telegram.hr/kultura/paladino-nekoc-su-se-i-u-nasoj-zemlji-najveci-uvazavali-i-postivali-dokaz-je-zivotna-prica-antuna-augustincica/>, 16.09.2021.
- Stahuljak, Tihomil. Klanjec na raskrsnici, strojopis. Zbirka Stahuljak u vlasništvu Jure Gašparca.
- Stahuljak, Tihomil. Klanjec iz razglednica. // *Peristil*, 29 (1986). / Zagreb, 1986., 153–180.

- Stahuljak, Tihomil. Klanjec na autoputu, strojopis, 2001. Zbirka Stahuljak u vlasništvu Jure Gašparca.
- Stahuljak, T. Govor prigodom izlaska kataloga stalnog postava Galerije u Klanjcu, strojopis. Zbirka Stahuljak u vlasništvu Jure Gašparca.
- Vujić, Žarka. Sumativno vrednovanje Studija Galerije Antuna Augustinčića u Klanjcu. // Anali Galerije Antuna Augustinčića, 37(2017.) / Klanjec, 2017., 3–26.

SAŽETAK

U prilogu se nastojalo analizirati zgradu Galerije Antuna Augustinčića i to u okolnostima gdje poradi preseljenja iz potresom uništene Vile Erlich Marić nije bilo moguće doći do ostavštine autora arhitekta Ante Lozice u Hrvatskom muzeju arhitekture. To znači da se nije moglo detaljno sagledati čitav opus arhitekta, kao ni konzultirati njegovu pisanu i fotografsku ostavštinu vezanu uz rad na projektu Galerije. Zato se nastojalo koristiti do sada neobjavljene tekstove suvremenika gradnje – tekstove dugogodišnjeg poznavatelja djelovanja Galerije Tihomila Stahuljaka te rukopis muzeologa Antuna Bauera. Jednako tako nastojalo se utvrditi slične projekte koji su mogli utjecati na ideju o darovanju skulptorskog opusa Antuna Augustinčića Klanjcu i promišljanje adekvatne zgrade za to. Oni su prepoznati u dvama projektima arhitekta Miroslava Begovića – preuređenju Atelijera kipara Meštrovića za izložbene potrebe u Zagrebu te projektu Galerije u Hlebinama. U vezi s Galerijom Antuna Augustinčića precizno su utvrđene odgovornosti samog darovatelja Augustinčića, koje su obuhvatile lapidarnu koncepciju, lokaciju i postav. Jednako tako analizirana je zgrada slijedom ranije uvedenih triju perspektiva sagledavanja muzejskih zgrada britanskog arhitekta Iana Ritchija. U konačnici, riječ je o kvalitetnoj arhitekturi koja poštuje okolni prostor, zatvara se ulaznom stranom prema prometnoj cesti, a otvara suprotnom prema bližem i daljem okolišu, i to putem *patia* s pergolom te horizontalnog vijenca potkrovnih prozora. U unutrašnjosti je arhitekt Lozica ostvario kvalitetne svijetle prostore unutar kojih bez ikakve distrakcije možemo gledanjem i kretanjem doživjeti primjeren broj Augustinčićevih skulptura različitih dimenzija.

Summary

THE BUILDING OF THE ANTUN AUGUSTINČIĆ GALLERY, A TOPIC REVISITED

ŽARKA VUJIĆ

Faculty of Philosophy, University of Zagreb

The article endeavours to analyse the building of the Antun Augustinčić Gallery [GAA] in the situation in which, in view of relocation from Ehrlich Marić Villa, destroyed in the [2020] earthquake, it was impossible to obtain the legacy of architect Ante Lozica from the Croatian Museum of Architecture. It was not possible to consider the architect's opus in detail or to consult his written and photographic legacy concerning the work on the Gallery project. Instead, the article refers to thus far unpublished texts by Tihomil Stahuljak, who was familiar with the Gallery's work for a number of

years, and by museologist Antun Bauer. Both were contemporaries of the construction. Moreover, an attempt was made to discover projects that may have had an influence on the idea of Antun Augustinčić's donation of his sculptural opus to Klanjec and on the consideration of an adequate building. They are two projects by architect Miroslav Begović – the project on remodelling the Meštrović Atelier in Zagreb into an exhibition space and the Gallery's project in Hlebine. Regarding the Antun Augustinčić Gallery, the responsibilities of the donor Antun Augustinčić, which included the location and layout of the exhibits, were identified. Moreover, the building was analysed following British architect Ian Ritchie's previously introduced three perspectives in considering museum buildings. The high-quality architecture respects the surrounding area, with the entry drawing away from the road side and opening toward the surrounding area on the opposite side by way of a patio with a pergola and a chain of horizontal windows running under the roof. In the interior, architect Lozica created light-filled spaces within which an observer can experience a number of Augustinčić's sculptures of various dimensions without any distractions.

KEY WORDS: Klanjec, Antun Augustinčić Gallery building, museum architecture, Ante Lozica, Antun Augustinčić

Park skulptura Galerije Antuna Augustinčića

DAVORIN VUJČIĆ

Muzeji Hrvatskog zagorja – Galerija Antuna Augustinčića, Klanjec

Izvorni znanstveni rad

Uvodno se definira karakter Parka skulptura Galerije Antuna Augustinčića u Klanjcu u kontekstu parkova skulpture u Hrvatskoj. Potom se obrađuje urbanistička, funkcionalna, hortikultura i likovna transformacija prostora zapadno od franjevačkog samostana u Klanjcu, definiranog tijekom 17. stoljeća unutar samostanskog zida. Ustvrdjuje se kako je nova prometna infrastruktura i izgradnja Galerije Antuna Augustinčića u drugoj polovici 20. stoljeća preobrazila taj prostor od franjevačkog voćnjaka do parka skulptura. Evidentiraju se hortikulturene promjene i smještaj skulptura u vanjskom izložbenom prostoru nakon otvorenja Galerije 1976., obrađuje se uspostava Parka skulptura Galerije Antuna Augustinčića 1990. te postavljanje konačnog broja skulptura u razdoblju od 2000. do 2015. godine. Definiraju se kiparske cjeline i koncepcija njihova postava, valorizira se značenje Parka skulpture i njegova specifičnost.

KLJUČNE RIJEČI: Park skulptura, Galerija Antuna Augustinčića, muzejski postav, skulptura, umjetnost 20. stoljeća u Hrvatskoj

UVOD

U diskursu pojmovnog određenja ne postoji precizna i sveobuhvatna definicija parka skulptura. A. Sopina i J. Horvat opisuju ga kao »hibrid perivojno uređenog prostora i postava skulptorskih izložaka« priznajući kako je »park skulptura zapravo više od isključivog zbroja njihovih sastavnica.«¹ Polemizirajući s tvrdnjom M. Lancastera kako je park skulptura tip perivoja dizajniran da prikaže kolekciju skulptura na otvorenom prostoru ili u pejzažu, dolazi se do distinkcije pojma perivoja gdje su skulpture postavljene kako bi se pojačao dojam ambijenta i parka skulpture u kojemu je prostorno uređenje prilagođeno prezentaciji skulpture.² Kao prilog ovom promišljanju može se dodati kako je upravo namjera planske

1 Sopina, Ana; Jesenko Horvat. Perivoji skulptura u Zagrebu. // *Prostor*, 19 (2011.) / Zagreb, 418.

2 Ibid.

prezentacije onaj ključni čimbenik koji čini da prostor sa skulpturalnim djelima možemo smatrati parkom, perivojem ili alejom skulptura.

U kontekstu parkova, perivoja i aleja skulptura u Hrvatskoj treba istaknuti kako se najveći broj parkova skulptura u Hrvatskoj formira u drugoj polovici 20. stoljeća kao rezultat likovnih kolonija, ponajprije u tradicionalnim kiparskim materijalima: kamenu (primjerice Mediteranski kiparski simpozij u Dubrovi kraj Labina s pripadajućom Bijelom cestom, kolonije u zapadnoslavonskom Siraču i istarskom Montrakeru), drvu (primjerice *Forma prima* u Krapini, *Svijetle pruge* u Bjelovaru, Park skulptura Ernestinovo) i metalu (Park skulptura Željezare Sisak). Također, parkovi skulptura egzistiraju kao vanjski izložbeni prostor muzejskih i obrazovnih ustanova (Gliptoteka HAZU, Akademija likovnih umjetnosti u Zagrebu) te mjesta života i rada likovnih umjetnika (Park dvorca Jakovlje). Uz to, mnogim površinama javne namjene skulptura je dodana kao oplemenjujući naglasak; ako je to izvedeno planski (nekađasnji Pionirski grad, danas Grad mladih u zagrebačkoj Granešini, Aleja skulptura na savskom nasipu), možemo ih smatrati parkom, perivojem ili alejom skulptura. Međutim, ne možemo ih smatrati takvima ako je riječ o površini namijenjenoj nekoj precizno određenoj funkciji, gdje su skulpture postavljane individualno i neplanski (grobља općenito, a osobito groblje Mirogoj u Zagrebu). U daljnjoj klasifikaciji ne smije se zanemariti tematske parkove skulptura, primjerice Osorski perivoj skulptura *Kiparstvo i glazba*, gdje je motiv glazbe kohezijski čimbenik raznovrsnih djela raznih autora. Kao zasebni segment nastaju parkovi skulptura kao dopuna unutarnjeg stalnog postava muzejsko-galerijske ustanove koja predstavlja opus jednog autora (Park skulptura Dušana Džamonje u Vrsaru, Park skulptura Zbirke Vjenceslava Richtera i Nade Kareš-Richter u Zagrebu). Jedan od takvih parkova je i Park skulptura Galerije Antuna Augustinčića u Klanjcu, koji svoje početke bilježi 1976. godine izgradnjom Galerije Antuna Augustinčića i koji se do danas kontinuirano razvijao.

OD FRANJEVAČKOG VOĆNJAKA DO IZGRADNJE GALERIJE

Urbanistička struktura stare gradske jezgre Klanjca najvećim je dijelom definirana tijekom 17. stoljeća izgradnjom franjevačkog samostana i crkve Navještenja Blažene Djevice Marije. Akropolski položaj franjevačkog kompleksa utvrđen je i masivnim kamenim zidom koji je kontinuirano sa svih strana opasivao crkvu, samostan i pripadajuću

1. Klanjec oko 1959. godine (arhiva Kulturnog centra Klanjec)

Klanjec, ca. year 1959 (Klanjec Cultural Centre Archives)

mu posjed, objedinjujući ga u cjelinu. Fotografije i crteži iz 1920-ih i 1950-ih godina (sl. 1) svjedoče kako se zapadno od samostana unutar zida proteže blaga padina koju su franjevci koristili kao prostor vrta i voćnjaka. Takvu prostornu dispoziciju franjevački je arhitektonski sklop zadržao sve do druge polovice 20. stoljeća, kada se događaju promjene koje su odredile recentnu urbanističku situaciju. Dvije od njih, ostvarene u drugoj polovici 1960-ih i početkom 1970-ih godina, osobito su važne: probijanje ceste kroz franjevački posjed i odluka Antuna Augustinčića da svoj cjeloživotni kiparski opus pokloni Klanjcu.

Trasa nove ceste koja je Klanjec trebala priključiti na postojeću magistralnu prometnicu Gubaševo – Kumrovec zacrtana je tik uz samostan sa zapadne strane. Gradnjom ceste u rujnu 1965. godine probijen je barokni zid na njegovom južnom i sjevernom dijelu te je zgrada samostana fizički odvojena od svog nekadašnjeg voćnjaka.³ Dvije godine kasnije, 1967., franjevci su taj, cestom odvojeni dio svog posjeda površine oko 3800 m², prodali gradu Klanjcu.⁴ S druge strane, Antun Augustinčić se

³ Arhiva franjevačkog samostana u Klanjcu. Kronika franjevačkog samostana u Klanjcu III, 1965., str. 219. Zahvaljujemo Vitomiru Zamudi na uvidu u ovu dokumentaciju.

⁴ Arhiva franjevačkog samostana u Klanjcu. Kronika franjevačkog samostana u Klanjcu III, 1967., str. 243.

potkraj 1960-ih godina bavio mišlju da svoj kiparski opus – od kojega je veliki dio skulptura, osobito gipsanih modela, bio smješten u prostorima njegove Majstorske radionice za kiparstvo na zagrebačkom Jabukovcu – objedini u stalnom izložbenom prostoru i prezentira javnosti. Ne možemo pouzdano ustvrditi koje lokacije je Augustinčić prvotno imao na umu za takav izložbeni prostor, no činjenica jest da je u veljači 1970. potpisao Darovnicu kojom svoj cjeloživotni kiparski opus daruje rodnom Klanjcu, uvjetujući donaciju izgradnjom galerijske zgrade u kojoj će njegova djela biti prezentirana.⁵ Lokacija buduće galerijske zgrade u Klanjcu također nije definirana odmah,⁶ nego tek nakon tadašnjih urbanističkih intervencija koje su zahvatile prostor oko franjevačkog samostana. Ovdje treba istaknuti činjenicu kako je Augustinčić ovu lokaciju odabrao najkasnije do ožujka 1969. godine, što potvrđuje projektant zgrade Galerije, arhitekt Ante Lozica u svojim sjećanjima: »U ožujku 1969. god. pozvao me je majstor Augustinčić u svoj atelijer na Jabukovcu i saopćio mi namjeru da tridesetak svojih skulptura pokloni rodnom Klanjcu. Ponudio mi je izradu idejnog projekta zgrade u koju bi smjestio ta svoja djela. Rekao mi je da je već određena lokacija objekta u centru Klanjca, na mjestu gdje je Galerija kasnije i izgrađena (kurziv D. V.), a da sredstva za gradnju treba još pribaviti.«⁷

IZGRADNJA GALERIJE I ZAČECI VANJSKOG IZLOŽBENOG PROSTORA

Zgrada Galerije građena je po idejnom projektu arhitekta Ante Lozice (Lumbarda na Korčuli, 1923. – Zagreb, 2006.), koji ju je osmislio kao skladni kompleks urastao dimenzijama, izgledom i načinom gradnje u okoliš. Galerija je dovršena i otvorena za javnost u svibnju 1976. godine (sl. 2), a istodobno s gradnjom galerijske zgrade uređivao se i okolni pro-

5 Augustinčićeva nećakinja Katarina Milčić, rođ. Augustinčić (1931. – 2018.), bila je predsjednica Fonda za izgradnju Galerije u Klanjcu. U svojim sjećanjima zapisala je kako je Augustinčić razmišljao i o Zagrebu kao mjestu buduće prezentacije svojih djela, no kako je u konačnici ipak odlučio o donaciji Klanjcu. Zapis se čuva u arhivi obitelji Milčić u Klanjcu, kojoj zahvaljujemo na susretljivosti. Također, Augustinčićev dugogodišnji suradnik u Majstorskoj radionici, Vladimir Herljević, u razgovoru s autorom ovih redaka svjedočio je kako je atelje na Jabukovcu bio razmatran kao moguća buduća Augustinčićeva galerija.

6 U spomenutim sjećanjima Katarina Milčić navodi kako se u traženju lokacije za izgradnju galerije u Klanjcu razmišljalo i o parceli sjeverno od Kumrovečke ceste koja povezuje Klanjec i Kumrovec, na obroncima Cesarske gore.

7 Lozica, Ante. Pismo uredniku Anala Galerije Antuna Augustinčića. // Anali Galerije Antuna Augustinčića, 2 (1982.) Klanjec, 1982., 49.

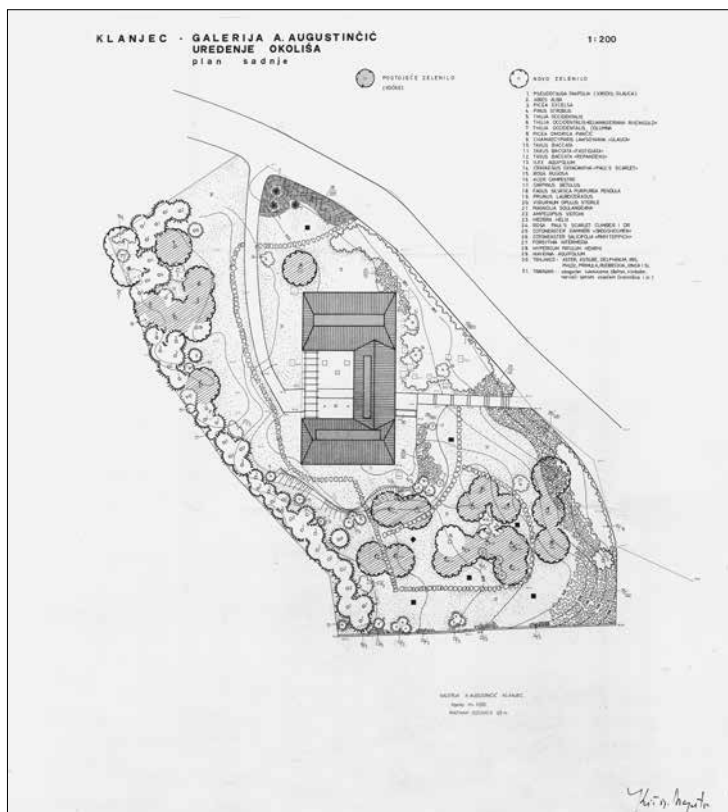
2. Zgrada Galerije Antuna Augustinčića snimljena 1. svibnja 1976. (arhiva GAA)

The Antun Augustinčić Gallery building, photographed on 1 May 1976 (GAA Archives)

stor.⁸ No, ako arhitektura Galerije ima snažne poveznice s graditeljskom baštinom Hrvatskog zagorja (upotreba cigle i drva u konstrukciji, biber crijep...), tadašnje uređenje okoliša Galerije nije imalo takvu poveznicu s prirodnim krajolikom. Kako bi osmislio i uredio okoliš oko zgrade Galerije, pozvan je pejzažni arhitekt Dragutin Kiš, koji je ostvario uočljiv »hortikulturni zaokret« u odnosu na dotadašnje stanje.⁹ Taj se zaokret ponajprije vidi u konceptijskom odmaku od prirodnog i želji uspostavljanja reprezentativnog, artificijelnog okoliša, u planiranoj sadnji biljaka

⁸ Po riječima tadašnjeg ravnatelja Osnovne škole Antuna Mihanovića u Klanjcu, Marijana Pleška, učenici te škole iskazali su se velikim angažmanom u obradi tla i sadnji novih biljaka.

⁹ Kiš, Dragutin, hrvatski pejzažni arhitekt i slikar (Našice, 18. X. 1924. – Zagreb, 24. XII. 2010.). Diplomirao na Šumarskome fakultetu u Zagrebu (1955.). Kao voditelj Centra za pejzažnu arhitekturu Urbanističkog instituta Hrvatske (1956–87) izradio je programe tipologije uređenja hrvatskih krajolika u prostornim i urbanističkim planovima (Plitvička jezera, 1960.; Prostorni plan Hrvatske, 1987.). Autor je projekata za uređenje javnih zelenih površina i prirodnog okoliša, projekata za obnovu povijesnih parkova (Našice, Ivanić Grad, Križ, 1994.) te uređenje novih perivoja i vrtova (park uz Oršićev dvorac., 1973). Objavio povijesni pregled hrvatske vrtno arhitekture u knjizi *Hrvatski perivoji i vrtovi* (1998.). Slikao prozračne akvarele u duhu impresionizma. Kiš, Dragutin. // Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=31657> (Pristupljeno 3. 11. 2021.)

3. Nacrt parka Galerije Antuna Augustinčića iz 1976. godine, autor Dragutin Kiš (arhiva GAA)
Landscape design of the Antun Augustinčić Gallery park by Dragutin Kiš, 1976 (GAA Archives)

od kojih većina nisu samonikle ili autohtone, pa čak ni karakteristične za klanječki krajolik. Galerija je izgrađena između stabala voćaka, no kako navodi tadašnja direktorica Galerije Antuna Augustinčića Slavica Marković »...tom prilikom su posječena mnoga stabla tog voćnjaka istočnije i sjevernije od nje. Nakon završetka gradnje posječena stabla nisu vraćena već je poharana površina oko Galerije zasađena ukrasnim žbunjem i zasijana cvijećem«. ¹⁰ Kako je vidljivo iz nacrt D. Kiša (sl. 3), uz preostala stabla voćaka planirane su zimzelene grmolike biljke iz roda *juniperus*, lovor višnja, tise, tuje i čempresi (osobito uz zapadni dio zida), magnolija, mahonija..., trajnice poput perunike, maka i crvene majske ruže, dok je travnjak trebao biti obogaćen lukovicama (šafra,

¹⁰ Marković, Slavica. Potreba i opravdanje Anala Galerije Antuna Augustinčića u Klanjcu. // Anali Galerije Antuna Augustinčića, 1 (1981.) Klanjec, 1981., 3–6.

visibaba, narcis) i ljetnim cvijećem (tratinčica i sl.). S. Marković zaključuje: »Samostanski voćnjak postao je vanjski izložbeni prostor uz intervenciju arh. Dragutina Kiša, koji je sadnjom crnogoričnog i egzotičnog bilja stvorio novi *umjetni* (kurziv D. V.) okoliš Augustinčićevim skulpturama.«¹¹ Može se ustvrditi da se Kiševa koncepcija uređenja parka nije temeljila na očuvanju postojećeg autohtonog ili karakterističnog bilja, nego se očito inspirirala pejzažnim parkovima engleskog tipa, prisutnima uokolo dvoraca i kurija Hrvatskog zagorja, koji su tijekom stoljeća bili zasađivani crnogoricom i egzotama u relativno slobodnom rasteru. Kao pandani iz najnovijeg vremena mogu poslužiti primjeri uređenja okoliša vile J. Broza Tita u Kumrovcu (1957.), perivoj vile "Zagorje" u Zagrebu (1965., danas Predsjednički dvori) ili okoliš spomenika V. Nazoru na zagrebačkom Tuškancu (1972.), koje je D. Kiš koncipirao na sličan način kao i park uokolo Galerije.

Svojevrsna spona između zgrade Galerije i njenog neposrednog okoliša bio je *patio*, djelomično ograđeni prostor omeđen s tri strane galerijskim krilima, a otvoren prema zapadu. U tom je zaklonjenom prostoru postavljena pergola te je trebala biti smještena skulptura *Eva* (*Stid, Brijunski akt*). No, po riječima A. Lozice,¹² Augustinčić, koji je aktivno sudjelovao u definiranju prvog stalnog postava, odlučio je ukloniti pergolu i u *patio* smjestiti monumentalnu konjaničku figuru maršala Pilsudskog.¹³ S. Marković ističe: »U suradnji s kiparom Herljevićem galerijski je prostor načinio ne pazeći na kriterije muzeologije. Dva konjanička spomenika postavljena su u dvorane, a *Spomenik maršalu Pilsudskom*, koji iz tehničkih razloga nije ušao u Galeriju, zauzeo je mjesto predviđeno za *Brijunski akt* u već završenom *patiu*«¹⁴ (sl. 4). Usprkos izvanrednoj i neospornoj likovnoj vrijednosti te konjaničke skulpture, njeno smještanje u *patio* bilo je dvojbeno rješenje. Stiješnjost monumentalne skulpture u nevelikom prostoru izazvala je negativne komentare. S. Marković ističe: »Između dvaju krila Galerije prignječen

11 Marković, Slavica. Novi stalni postav Galerije Antuna Augustinčića. // *Anali Galerije Antuna Augustinčića*, 9–10 (1989–1990.) Klanjec, 1989–1990., str. 122.

12 Lozica, Ante. Pismo uredniku *Anala Galerije Antuna Augustinčića*. // *Anali Galerije Antuna Augustinčića*, 2 (1982.) Klanjec, 1982., 50.

13 Konjaničku figuru maršala Pilsudskog Augustinčić je dovršio 1939. godine u bronci kao dio *Spomenika šleskom ustanku i maršalu Jozefu Pilsudskom* koji je trebao biti postavljen u Katowicima. Kako je izbijanje Drugog svjetskog rata onemogućilo postavljanje spomenika u Poljskoj, konjanička je figura ostala u Zagrebu te je do dovršetka izgradnje klanječke Galerije bila smještena u dvorištu Akademije likovnih umjetnosti u Ilici 85.

14 Marković, Slavica. Novi stalni postav Galerije Antuna Augustinčića. // *Anali Galerije Antuna Augustinčića*, 9–10 (1989–1990.) Klanjec, 1989–1990., str. 120.

4. Konjanička figura maršala Pilsudskog u patiju, između 1976. i 1980. godine (fototeka GAA
Equestrian statue of Marshal Pilsudski in the patio, between 1976 and 1980 (GAA Photo Archives)

5. Mramorni *Torzo* u parku, između 1976. i 1980. godine (fototeka GAA)
The marble Torso in the park, between 1976 and 1980 (GAA Photo Archives)

konjanik kao da se dnevice opirao arhitekturi građevine.«¹⁵ Činjenica jest da u malom prostoru *patija* sva likovna kvaliteta konjaničke figure Pilsudskog nije mogla doći do izražaja.

U prostor oko Galerije postavljeno je nekoliko skulptura, a njihov odabir i način postavljanja u velikoj je mjeri bio proizvoljan i nedovoljno promišljen.¹⁶ Najzornije je to bilo na primjerima dvaju *Ženskih torza*: brončanog iz 1941. (GA-37) i mramornog (GA-36), (sl. 5). Leđima stisnuti o vanjski cigleni zid (štoviše mramorni i u staklenoj vitrini), dimenzijama i tematikom apsolutno su bili neprikladni za izlaganje u vanjskom prostoru. U sjevernom dijelu parka na kubičnom postamentu bila je postavljena skulptura *Odmor*, a u južnom je smješten *Spomenik Moši Pijade*. Postamenti, neujednačeno izvedeni ciglom, betonom i kamenom pridonosili su dojmu provizornog rješenja. D. Kiš je nacrtom projektirao stazu, šetnicu opločenu prirodnim kamenom (samoborski *lipovac*), koja započinje na sjevernoj strani dotičući se kolnika priključne ceste, presijeca kolni ulaz sa sjeverne strane, blago vijuga kroz zapadni dio parka, prolazi tik uz jugozapadni ugao, da bi se na jugoistočnoj strani račvala u dvije grane koje se na istoku spajaju pred glavnim ulazom. No, izveden je samo manji dio staze, i to jugoistočno od glavnog ulaza, a pri gradnji su korišteni i elementi oronulog baroknog zida. U prednjem dijelu parka dominirala je brončana kompozicija *Nošenje ranjenika*, postavljena na granitnom kubusu pred ulazom u Galeriju. To je mjesto Augustinčić odabrao kao posljednje počivalište za sebe i suprugu Nadu. Zadužio je kipara Vladimira Herljevića, svog dugogodišnjeg suradnika u Majstorskoj radionici, da nakon njegove smrti tehnički osmisli i realizira postavljanje urni u podnožje te skulpture. Nakon smrti Antuna Augustinčića, 10. 5. 1979., u parku Galerije organizirana je svečana sahrana, a urne s njegovim pepelom i pepelom njegove supruge Nade¹⁷ položene su u granitni postament podno skulpture *Nošenje ranjenika*, koja je tako postala nadgrobni spomenik (sl. 6). U blizini, jugoistočno

15 Marković, Slavica. U očekivanju otkrivanja *Spomenika šleskom ustanku i Jozefu Pilsudskom* u Katowicama. // *Anali Galerije Antuna Augustinčića*, 9–10 (1989–1990.), Klanjec, 1989–1990., 84.

16 To ističe već S. Marković u svom *Opisu zatečenog stanja o postavu Galerije Antuna Augustinčića u Klanjcu*, napisanom u studenom 1981., koji se čuva u Arhivi Galerije Antuna Augustinčića. Također, na spomenutom nacrtu D. Kiša označeno je sedam lokacija za skulpture na postamentima uokolo Galerije: jedna na sjevernoj strani te šest na južnoj i istočnoj. No, arhivske fotografije iz tog vremena dokazuju da nisu sve skulpture bile tako i postavljene.

17 Dotad su posmrtni ostaci Nade Augustinčić (Split, 1895. – Zagreb, 1972.) počivali na klanječkom groblju.

6. Postavljanje urni ispod *Nošenja ranjenika*, svibanj 1976. godine (fototeka GAA)
Placement of the urns below Carrying the Wounded, May 1976 (GAA Photo Archives)

7. Pogled na glavni ulaz s jugoistoka, između 1976. i 1980. godine (fototeka GAA)
View of the main entrance from the southeast, between 1976 and 1980 (GAA Photo Archives)

od glavnog ulaza, dobila je svoje mjesto i *Eva (Stid, Brijunski akt)* »izgnana« iz *patija* (sl. 7).

USPOSTAVA PARKA SKULPTURA

Nakon Augustinčićeve smrti, a osobito 1980. dolaskom povjesničarke umjetnosti Slavice Marković na mjesto direktorice Galerije, počinje redefinicija stalnog postava Galerije te planski razvoj prostora parka. U sklopu radova na novoj koncepciji stalnog postava brončani i mramorni ženski torzo te *Eva (Stid, Brijunski akt)* povučeni su 1986. godine u unutrašnji postav, kako bi zaokružili cjelinu intimne plastike u prvoj dvorani. U vanjskom postavu ostala je konjanička figura Pilsudskog, otraga u *patiju*, *Spomenik Moši Pijade* i *Odmor* te nadgrobni spomenik *Nošenje ranjenika* pred ulazom.

Prva faza promišljenog uređenja parka obilježena je prije svega željom da se prostor parka zaštiti rekonstrukcijom zapuštenog samostanskog zida, koji je mjestimice bio u ruševnom stanju, a do temelja porušen na sjevernoj strani. Na inicijativu S. Marković, tvrtka Geotehnika Zagreb pregledala je 1987. stanje zida i sastavila izvještaj u kojemu su iscrpno prikazani potrebni zahvati obnove. Na osnovu toga započela je sanacija zida, isprva onog njegovog dijela uz Ulicu Krste Ivekovića (danas Ulica Lijepe naše), potpornog zida koji »osigurava denivelaciju terena platoa oko galerije i okolnih ulica, odnosno dvorišta obiteljskih kuća i dosiže visinu od cca 4 m.«¹⁸ Po dovršetku »...kameni zid s pokrovom od biher crijepa ponovno je vratio svoju narušenu monumentalnost. (...) Po uputama ing. arh. Biserke Šavora uklonjeno je drveće i raslinje koje je ugrožavalo stabilnost zida, a nekoliko smreka presađeno je u okolicu depoa – što je još jedan naš prilog uređenju stare jezgre Klanjca.«¹⁹

Potkraj 1988. godine S. Marković je okupila autorsku grupu, skupinu stručnjaka kojoj je bio zadatak osmisлити idejni projekt vanjskog postava Galerije i pejzažno uređenje njenog okoliša. Autori su bili: povjesničar umjetnosti Tihomil Stahuljak, arhitekt Duško Dropulić i pejzažna arhi-

18 Izvještaj o pregledu potpornog zida i prijedlog radova njegove sanacije, koji je u listopadu 1987. sastavila tvrtka Geotehnika – Zagreb, OOUR Geoexpert, Sektor za temeljenje, kasnije je uključen u elaborat o uređenju vanjskog postava i pejzažnog uređenja Galerije Antuna Augustinčića, koji se čuva u arhivi Galerije Antuna Augustinčića.

19 Pintarić, Snježana. Rad Galerije Antuna Augustinčića u 1987. godini. // Anali Galerije Antuna Augustinčića, 7 (1987.), Klanjec, 1987., 128. S. Pintarić navodi kako je radove izvela zanatska udruga »Zenit« iz Klanjca, pod nadzorom Damira Čorka, dipl. ing. građevine. Također treba napomenuti da je spomenuti depo tadašnja zgrada u Ulici dr. Ive Broza 2.

8. Načrt postojećeg stanja parka Galerije iz 1989. godine, autor Duško Dropulić (arhiva GAA)
Contemporary plan of the Gallery park in 1989, by Duško Dropulić (GAA Archives)

tektica Biserka Šavora, a autori-suradnici Ksenija Petrić, Ivan Tkalec, Melinda Trbojević i Antun Marušić. Njihovim idejnim projektom, koji je imao biti ostvaren do 1990. godine, odnosno proslave 90-te obljetnice rođenja Antuna Augustinčića, u velikoj je mjeri zacrtan današnji izgled Parka skulptura.

U elaboratu autorske grupe dovršenom u travnju 1989. godine vidljivo je ambiciozno, utemeljeno i sveobuhvatno zadiranje u postojeći prostor parka²⁰ (sl. 8, 9). Stahuljak, uz povijesni kontekst, obrazlaže planirane zahvate činjenicom da dotadašnje uređenje nije dovršeno: »No sada iza više od deset proteklih godina sagrađenja zgrade Galerije valja konstatirati da to sređivanje neposrednog okoliša nije nikada bilo privedeno svom završetku, da nije bilo najsretnije niti zasnovano, a iskazuje i veliku manu da nije baš nikako povelu računa o starom ogradnom zidu...«. Dropulić, u svom tehničkom opisu predviđenih radova, naglašava potrebu rekon-

20 Već spomenuti elaborat obuhvatio je tekstualni dio s obrazloženjem, tehničkim opisom i konzervatorskim uputama te grafički dio s presjecima, detaljima i fotodokumentacijom.

9. Plan sadnje u parku Galerije iz 1989. godine, autor Duško Dropulić (arhiva GAA)
Planting plan for the Gallery Park from 1989, by Duško Dropulić (GAA Archives)

strukcije kamenog zida gdje god je to moguće, izgradnju zida od opeke na sjevernoj strani sa željeznim vratima kolnog ulaza te sadnju guste vegetacije. Navodi proširenje prostora glavnog ulaza, njegovo opremanje klupama te opločenje klinker pločicama.²¹ Klinker pločice predviđene su i za *patio*, u kojemu je predviđena ponovna izvedba pergole, klupe na južnom zidu, izmještanje figure Pilsudskog i postav skulpture Marina Držića.²² Nadalje, predviđeno je rušenje postojeće dogradnje podno rampe,²³ a prostor ispod rampe namijenjen je komandnim ormarićima za električnu i hidro instalaciju budućeg kompleksa fontana i parkovne

21 Do tada je glavni ulaz bio popločen također klinker pločicama, no drugačijom vrstom tamnije nijanse.

22 Iste je godine, za potrebe vanjskog izložbenog postava, odliven u broncu gipsani model figure Marina Držića iz fundusa. Tijekom radova u *patiju* sjeverni dio na kojemu je postavljena figura M. Držića podignut je za desetak centimetara, tvoreći tako svojevrsni plato, odnosno pozornicu.

23 Na stražnjoj strani Galerije, podno rampe na južnom zidu, u razini temelja zgrade, bio je sagrađen istak, natkrivena prostorija za alat s ulaznim vratima, koja je spomenutim zahvatom srušena i zatrpana.

rasvjete. Kako navodi Dropulić, konjanička figura Pilsudskog predviđena je na najvišoj točki terena parka, u usponu prema cesti.

U skladu s elaboratom, tijekom 1989. godine nastavljaju se radovi na uređenju parka i baroknog kamenog zida koji ga okružuje. Zid se obnavlja po konzervatorskim uputama, teren parka se čisti, suvišno raslinje se ruši. Spomenuta autorska grupa prionula je planskom razvoju parka, vodeći se pritom sljedećim zahtjevima:

- »1. Park skulptura dio je staroga urbanog središta i mora biti rješavan kao dio te cjeline.
2. Pristup Galeriji bit će promijenjen uspostavom baroknoga ogradnog zida oko samostana.
3. Skulptura traži ambijent u kojem slobodno živi i uspostava veze među pojedinim skulpturama mora imati opravdanje.
4. Hortikulturna intervencija mora stvoriti primjeren ambijent svakom pojedinom radu, ali i otvoriti neke vizure koje pridonose snažnijem doživljaju zagorskog pejzaža.
5. Skulpture koje je Augustinčić zamislio kao fontane treba oživjeti vodom.
6. Zbog stvaranja primjerenog ambijenta noću ih je potrebno i osvijetliti.

Imajući u vidu navedene zahtjeve, prostor parka podijeljen je u dvije povezane cjeline, likovno je obrađen kao dio stare gradske jezgre, zamišljen kao fizički zagrađen i nedostupan svakom šetaču.«²⁴

U sklopu priprema za obilježavanje 90. obljetnice rođenja Antuna Augustinčića ubrzano se radilo na realizaciji zacrtanih ambicioznih planova, a dovršetak Parka skulptura bio je važan segment proslave. Jedan od najvećih zahvata bilo je izmještanje *Spomenika Jozefu Pilsudskom* iz *patija* te njegovo postavljanje na novo, pažljivo odabrano mjesto na novoizgrađenom humku u prednjem dijelu parka, jugoistočno od glavnog ulaza. Konjanička figura Pilsudskog bila je ne samo okosnica prostorne koncepcije vanjskog postava Galerije, nego i likovna dominanta gradske jezgre Klanjca. Stoga je razumljiv bio šok koji je uslijedio nakon što je poljska Vlada, 50 godina od izvedbe, zatražila isporuku tog spomenika. Usprkos nadama galerijskog rukovodstva da bi jedan primjerak spomenika, na osnovu dugogodišnjeg čuvanja, mogao biti odliven u broncu za potrebe Galerije, to se nije dogodilo: u siječnju 1990. službeni predstavnici NR Poljske doveli su skupinu ljevača koji su za tri dana rasklopili

24 Marković, Slavica. Novi stalni postav Galerije Antuna Augustinčića. // *Anali Galerije Antuna Augustinčića*, 9–10 (1989–1990.) Klanjec, 1989–1990., 130, 132.

10. Snimka *Ikara* na humku iz 1990. godine (fototeka GAA)

Icarus on a mound, photographed in 1990 (GAA Photo Archives)

konjaničku figuru i otpremili je u Poljsku. Humak u parku, izgrađen za Pilsudskog, ostao je prazan.²⁵

Samo nekoliko mjeseci prije svečane proslave vodstvo Galerije suočilo se s problemom kako kompenzirati nedostatak ključne parkovne skulpture. Zaključeno je da prednji dio parka više »nije moguće naglasiti, nego samo likovno ujednačiti«, i to postavljanjem na humak razvedene figure *Ikara*, što je i učinjeno²⁶ (sl. 10). Uokolo Galerije izvedena je šljunčana šetnica, u velikoj mjeri temeljeći se na trasi s nacrtu D. Kiša. I stražnji dio parka doživio je radikalne promjene: u ispražnjeni *patio* (koji je sad postao slobodan za manje skupove) prikladno je postavljena figura Marina Držića, rekonstruiran je samostanski kameni zid sa sjeverozapadne strane i postavljena dvorišna vrata, čime je park zatvoren s te strane.²⁷ Najveći doprinos slikovitosti tog dijela parka bila je realizacija fontana. Sproveden je vodovod, a kao fontane postavljene su brončane skulpture *Majka i dijete*, *Dječak/Manekenpis* i *Dječak s ribom* (sl.

25 Marković, Slavica. U očekivanju otkrivanja *Spomenika šleskom ustanku i Jozefu Pilsudskom* u Katowicama. // Anali Galerije Antuna Augustinčića, 9–10 (1989–1990.), Klanjec, 1989–1990., 62–88.

26 Marković, Slavica. Novi stalni postav Galerije Antuna Augustinčića. // Anali Galerije Antuna Augustinčića, 9–10 (1989–1990.) Klanjec, 1989–1990., 132.

27 Nije realiziran zid od opeke predviđen nacrtom, nego je rekonstruiran kameni zid na osnovu postojećih temelja. Također nije realizirana ideja o sanitarnom čvoru u sjeverozapadnom uglu koji je prisutan nacrtom u elaboratu.

11. Pogled na dvije fontane u parku 1991. godine (foto: B. Pejковиć, arhiva GAA)

View of two fountains in the Gallery park, 1991 (photo: B. Pejковиć, GAA Archives)

11). S. Marković zaključuje: »Voda cirkulira između *Majke s djetetom* i *Dječaka s ribom* preko potočića s puno potočnih oblutaka, što bitno oživljava ambijent. Noću zelena svjetlost reflektora osvjetljava mlazove vode... (...) U ovom trenutku teško je vidjeti Park skulptura s izraslim biljem i penjačicama. Pomalo nas bodu goli zidovi kao pozadine *Dječaku* ili *Dječaku s ribom*, smeta nas kržljava živica uz cestu koja propušta svakog prolaznika, smeta nas i još nedovoljno zarastao travnjak i gola konstrukcija pergole, koju će za desetak godina prekriti bogata glicinija. Ipak, naša je zamisao ostvarena.«²⁸

Park skulptura Galerije Antuna Augustinčića službeno je otvoren 4. svibnja 1990., u sklopu proslave 90. godišnjice Augustinčićeva rođenja.

RATNA STAGNACIJA

Najvažnije obilježje početka 1990-ih godina svakako je bila ratna ugroza. Iako Klanjec nije bio meta ratnih razaranja, Galerija je u srpnju 1991. zatvorena za posjetitelje, njene izložbene i pedagoške aktivnosti svedene su na nužno moguće, a naponi usmjereni na zaštitu muzejske

28 Marković, Slavica. Novi stalni postav Galerije Antuna Augustinčića. // *Anali Galerije Antuna Augustinčića*, 9–10 (1989–1990.) Klanjec, 1989–1990., 133–134.

12. Fontane zaštićene vrećama pijeska 1991. godine (foto: B. Pejković, arhiva GAA)

Fountains protected by sand bags, 1991 (photo: B. Pejković, GAA Archives)

građe.²⁹ Naredbom Ministarstva prosvjete i kulture od 8. srpnja 1991. uvedene su mjere zaštite kulturnih dobara u izvanrednim prilikama. Slijedom toga skulpture u parku zaštićene su vrećama pijeska (sl. 12). Sljedeće godine definitivno se zaključilo da skulptura *Ikara* dimenzijama i koncepcijski ipak nije prikladna za humak, stoga je *Ikar* maknut s humka koji je ostao ispraznjen sve do 2000. godine. Ratno vrijeme koje nameće svoje prioritete, gubljenje pravne samostalnosti Galerije i njeno postajanje ustrojbenom jedinicom novoformiranih Muzeja Hrvatskog zagorja, kadrovska i financijska nedostatnost uzrokovali su stagnaciju ambicioznijih planova za uređenje galerijskog okoliša. Do kraja 1990-ih godina održavat će se postojeći nasadi i obavljati nužne hortikulturne dopune, no postav skulptura se neće mijenjati sve do 2000. godine; tek će pripreme za novu, ovoga puta 100. obljetnicu Augustinčićeva rođenja pružiti priliku za novi razvojni zamah Parka skulptura.

DEFINIRANJE KIPARSKIH CJELINA

U ožujku 1994. godine ing. Jadranka Šerman izradila je opsežnu analizu stanja i prijedlog nužne hortikulturne dopune Parka.³⁰ U skladu s tim

29 Usprkos zahtjevnim uvjetima, tadašnja ravnateljica Snježana Pintarić uspjela je održati zavidnu razinu izložbenih, izdavačkih i pedagoških aktivnosti Galerije.

30 Prijedlog se čuva u Arhivi Galerije Antuna Augustinčića.

13. S izložbe Sanje Sašo 1997. godine (foto: D. Vujčić, fototeka GAA)
At Sanja Sašo's exhibition, 1997 (photo: D. Vujčić, GAA Photo Archives)

prijedlogom izvedeno je mnogo i danas vidljivih zahvata: uz parkiralište su, umjesto postojeće živice, zasađeni zimzeleni grmovi četinjača (*juni-perus*); sjeverno od glavnog ulaza posađena je mahonija, a tlo prekriveno puzajućim grmljem mušmulice (*cotoneaster*) kako bi se prekrili šahtovi; uz grob Antuna i Nade Augustinčić posađene su niske ruže. S južne strane, iza *Spomenika Moši Pijade*, dosađene su tise, a straga uz rampu na *patiju* zasađene su lovor višnje.³¹ Sljedećih će godina hortikulture zahvate, različite po opsegu no bez konceptijskih izmjena, obavljati tvrtka *Vickov d.o.o.* iz Zagreba. Također, u sklopu redovnog održavanja tijekom godina obavljat će se i sanacija fontana: od zamjene potopnih pumpi i instalacija, popravka betona i bojanja fontana do saniranja odvoda.³²

U tom razdoblju Park skulptura je prvi put poslužio i kao prostor povremene izložbe. Sanja Sašo je 1997. vanjski izložbeni prostor iskoristila za svoje instalacije: nad potočić između fontana smjestila je drvenu

31 J. Šerman je, između ostalog, htjela posaditi *juni-perus* i na pokos humka, međutim to se nije ostvarilo.

32 Tvrtka *Velika Horvatska* daje 1995. troškovnik za zamjenu pumpi i instalacija u fontanama, sanaciju betona kitom te bojanje fontana sivom bojom za beton te zamjenu elektroinstalacija; tvrtka *Preglej* 1999. radi na demontaži neispravnog pumpnog postrojenja i električnih instalacija, popravku napuknutih bazena skulptura, dobavi i montaži »Grundfos« potopnih pumpi i saniranju odvoda. Zadnju ugradnju potopnih pumpi izvela je tvrtka *Jagarčec-Lozar* 2000. godine. Nažalost, danas fontane nisu u funkciji: što zbog dotrajalosti, što zbog nedostatka financijskih sredstava za popravak. Također, već godinama nisu u funkciji ni rasvjetna tijela koja su osvjetljavala skulpture u Parku.

barku, a na prazni humak seljačka kola, čime je, posredno, ukazano na aktualni nedostatak u parkovnom postavu skulptura³³ (sl. 13).

Najveći problem u koncipiranju stalnog postava Parka skulptura bila je nemogućnost da se Augustinčić predstavi s vrlo bitnim segmentom svog opusa, konjaničkim spomenikom, na što je stalno podsjećao prazni humak. Potkraj 1990-ih godina Božidar Pejković, voditelj Galerije Antuna Augustinčića od 1993., i Davorin Vujčić, kustos Galerije Antuna Augustinčića od 1995., odlučili su da se gipsani model *Konja u pokretu* (fragment *Spomenika kralju Aleksandru*, izvedenom za Sombor 1940.), smješten u prvoj dvorani Galerije, odlije u broncu i uzdigne na humak. Odluka je temeljena na uvjerenju da na tom mjestu Augustinčić mora biti predstavljen kao majstor konjaničkih spomenika: ako ne s onim Pilsudskog, onda s također karakterističnim i vrsno modeliranim *Konjem u pokretu*. Prilika za ostvarenje te zamisli bila je 2000. godina, odnosno 100. godišnjica rođenja Antuna Augustinčića i 30. obljetnica zasnutka Galerije, što je s pravom smatrano motivom za ambiciozne planove. Godine 1998. s Ljevaonicom umjetnina Ujević potpisan je ugovor o lijevanju figure konja, te je iduće godine gipsana figura konja upućena na lijevanje. Dana 28. 4. 2000. brončani *Konj u pokretu* postavljen je na humak u Parku skulptura, čime je okončana stagnacija u dovršetku vanjskog postava (sl. 14). Time je ujedno započelo razdoblje uspostavljanja željenih kiparskih cjelina u Parku skulptura, prisutnih u Augustinčićevu radu. Kao što unutrašnji postav Galerije objedinjuje tri kiparske cjeline, odnosno teme (intimnu plastiku, portrete i spomenike), tako i vanjski smjera eksplicirati intimističku, spomeničku i sepulkralnu / grobnu tematiku Augustinčićeva opusa.

U razdoblju od 2000. do 2015. u Parku skulptura postavljeno je još osam skulptura, koje značenjem i rasporedom uspostavljaju osmišljene cjeline; one upotpunjavaju unutrašnji stalni postav i posjetiteljima predstavljaju raznovrsnost Augustinčićeva opusa. Uz to, važno je ustvrditi da su sve skulpture postavljene u Parku izvorno izvedene kao javna plastika za različite lokacije, te da su imale raznovrsne funkcije: neke od njih bile su postavljane zbog dekorativnosti, neke kao nadgrobne, a neke kao reprezentativne spomeničke plastike. Brončani odljevi u Parku skulptura Galerije Antuna Augustinčića zadržali su svoj integritet, no bez izvornih lokacija su izgubili i svoju izvornu komemorativnost, odnosno

33 Sašo, Sanja. Galerija Antuna Augustinčića, 1997. Od tada je Park Galerije bio nekoliko puta korišten kao izlagački prostor povremenih Galerijinih izložbi: Goran Trbuljak: *Aj, NRK! – A vi, Tkeps Orter?*, 1999.; Božidar Pejković: *Portal skulpture / Premosnica*, 2005.; Božidar Pejković: *Fontana koja se mijenja*, 2012.; Vedran Ružić: *Moguće nemoguće*, 2021.

14. Postavljanje *Konja u pokretu* 2000. godine (foto: D. Vujčić, fototeka GAA)

Placing the Horse in Motion, 2000 (photo: D. Vujčić, GAA Photo Archives)

reprezentativnost; s druge strane, stekli su kontemplativno okruženje koje ističe njihovu kiparsku snagu, a koja je neki put ostala u drugom planu i u sjeni oficijelne funkcije.

Kao i u unutrašnjem stalnom postavu, i obilazak Parka započinje intimnom dionicom, skulpturama kojima je oplemenjivanje prostora imanentna i dominantna funkcija. Nakon humornog *Marina Držića* u *patiju* šetnica vodi u park do nage figure *Kupačice* (postavljene tamo 2005.) koja krase i park Daruvarskih toplica. U sjeverozapadnom uglu Parka dominira prostor triju fontana povezanih vodotokom, čije figure posjeduju sukladan likovni i semantički karakter, a koje su i izvedene kao fontane: *Majka i dijete* u Glini te *Dječak/Manekenpis* i *Dječak s ribom* u parku bivše jugoslavenske ambasade u Rimu. U zapadnom dijelu šetnice smještena je 2000. figura *Eva (Stid, Brijunski akt)* kao završni akcent intimne dionice. Njen specifični pokret zaklanjanja lica nagoviješta sepulkralnu dionicu, cjelinu grobnih skulptura. Augustinčić je bio jedan od onih kipara čija su djela pojedinci rado naručivali za svoje grobnice, osobito na zagrebačkom groblju Mirogoj tijekom 1930-ih godina. Tako

15. *Petrica Kerempuh* pred ulazom u Galeriju 2021. godine (foto: D. Vujčić, arhiva GAA)
Petrica Kerempuh at the Gallery entrance, 2021 (photo: D. Vujčić, GAA Archives)

je *Tuga* na Mirogoju podignuta na vertikalnu nadgrobnu ploču, a u Parku 2000. na odmorišni kubus, skladno se uklopivši pored otprije postavljene figure *Odmor*, izvedene za varaždinsko groblje. Sepulkralna dionica nastavlja se *Ikarom*, simboličnom figurom postavljenom na Mirogoju na grobu hidropilota Adalberta pl. Šoštarić – Pisačića, koja je 2000. u južnom dijelu parka dobila jedinstvenu hortikulturnu kulu za svoju razvedenu obrisnu liniju. Grobna cjelina zaključena je 2009. postavljanjem glave *Mojsija*, fragmentom cjelovite figure koja na Mirogoju stoji kao *Spomenik izraeličanskim žrtvama*. Treba ovdje napomenuti kako *Mojsije* predstavlja primjer reportreta te kako njime, s jedne strane, završava ta grobna cjelina, a s druge strane započinju primjeri portretnih spomeničkih figura. Odmah do *Mojsija* otprije je smješten *Spomenik Moši Pijade*, u kojemu Augustinčić demonstrira vjerodostojnost prikaza umjesto naglaske na glorifikaciji. Sličan karakter posjeduje i *Spomenik Titu*, jedan od kasnijih odljeva poznatog kumrovečkog predloška, postavljen 2004. u jugoistočni ugao Parka. Tim dijelom parka dominira humak s *Konjem u pokretu*, kojim je predstavljena specifična spomenička konjanička plastika, toliko bitna u Augustinčićevom kiparstvu. *Anđeo*, nadgrobna figura na Mirogoju, u Park je smještena 2009., prikladno u vizuru franjevačkog samostana i u blizinu groba Antuna Augustinčića i njegove supruge Nade. Nadgrobna skulptura *Nošenje ranjenika* završni

16. Pogled na istočni dio Parka skulptura 2015. godine (foto: D. Vujčić, arhiva GAA)
View of the east side of the Sculpture Park, 2015 (photo: D. Vujčić, GAA Archives)

je naglasak Parka; njome cirkularna šetnja završava ponovnim dolaskom do glavnog ulaza u Galeriju. Na klupi uz glavni ulaz posjetitelj od 2015. »relaksirano« dočekuje i ispraća *Petrica Kerempuh* (sl. 15), izvorno izveden za *Spomenik Seljačkoj buni i Matiji Gupcu* u Gornjoj Stubici. Njime je ostvarena višestruka (teatralna, glazbena, literarna) poveznica s početnom figurom obilaska vanjskog izložbenog postava i ujedno dovršen proces skulpturalnog definiranja Parka.

Nakon postavljanja svih željenih skulptura uokolo Galerije možemo ustvrditi kako je danas Park skulptura Galerije Antuna Augustinčića likovno cjelovit i smisljeno zaokružen (sl. 16), a da se daljnji napori moraju usmjeriti u njegovo infrastrukturno i hortikulturno održavanje.³⁴

³⁴ Godine 2010. izvršena je sanacija potpornog dijela samostanskog zida na sjeverozapadnom uglu, 2012. i 2013. su zamijenjene dotrajale klinker pločice na glavnom ulazu, a uz stepenice je uklonjena živica i izveden rukohvat. Godine 2016. izveden je nogostup uz cestu ispred glavnog ulaza, što je za posljedicu imalo i uklanjanje postojeće živice. Godine 2021. postavljeni su dvojezični natpisi s QR kodovima koji posjetiteljima omogućuju informacije o Parku i svakoj od postavljenih skulptura. Zaključno treba istaknuti kako djelatnici Galerije Antuna Augustinčića osobitim zalaganjem održavaju zahtjevan prostor Parka, no za opsežnije infrastrukturne investicije poput sanacije ophoda oko zgrade Galerije, rasvjete i fontana, Galerija iščekuje znatnija financijska sredstva.

SKULPTURE U PARKU*

Spomenik Marinu Držiću, 1963.

bronca (1989.)
vis. 174 cm
bez signature
inv. br. GA-285

Velikog hrvatskog komediografa, Dubrovčanina Marina Držića (1508. – 1567.), Augustinčić je interpretirao kao glumca renesansne *commedie dell' arte*; u kratkom haljetku širokih rukava, raširenih ruku u teatralnoj pozi, stoji na postolju u obliku jonskog kapitela. Skulptura je izvedena 1963. godine i postavljena u park Titove vile Zagorje u Zagrebu. Po gipsanom modelu koji se čuva u fundusu Galerije jedan brončani primjerak odliven je 1989. za *patio* Galerije Antuna Augustinčića, a drugi 2008. za Hotel Babin Kuk u Dubrovniku.

Kupačica (Crna Afrodita), 1927.

bronca (2005.)
vis. 88,5 cm
sign. na podnožju AUGUSTINČIĆ 927
inv. br. GA-382

Augustinčić je ovaj rafinirani ženski akt izradio 1927., no okolnosti njegove izrade nisu poznate. Poslije Drugoga svjetskog rata akt je bio smješten u prostorima njegove Majstorske radionice na Jabukovcu u Zagrebu. Tijekom 1950-ih godina Augustinčiću su se obratili predstavnici Daruvara s namjerom kupnje neke skulpture kojom bi oplemenili daruvarski kupališni (Julijev) park. Prilikom posjeta njegovu ateljeu zapazili su figuru *Kupačice*, kupili je i postavili u spomenuti park. *Kupačica* je postala jedan od simbola Daruvara i Daruvarskih toplica, a građani su joj nadjenuli imena *Gola Maja*,

* Fotografije u katalogu: D. Vujčić, arhiva GAA.

Tužna Mara i *Crna Afrodita*. Godine 2012. *Kupačica* je bila ukradena iz daruvarskog parka, no nakon pronalaska je restaurirana i vraćena na mjesto. Galerija Antuna Augustinčića je 2004. angažirala Ljevaonicu umjetnina ALU da po brončanoj skulpturi u Daruvaru odlije jedan primjerak za svoj Park skulptura.

Majka i dijete, 1969.

bronca (1990.)
vis. 204 cm
bez signature
inv. br. GA-299

Fontanu sa skulpturalnom kompozicijom majke i djeteta koje u rukama drži vrč, Augustinčić je izveo za Spomen-dom žrtvama fašizma u Glini, otvoren 1969. godine. Skulptura je tamo stajala do 1989., kada je preseljena u park Dječjeg centra u Glini. Tijekom Domovinskog rata 1995. godine oštećena je granatom.

Nakon restauracije 1996. u Ljevaonici umjetnina ALU u Zagrebu postavljena je na izvorno mjesto ispred Hrvatskog doma (bivši Spomen-dom) u Glini. Ovaj primjerak odliven je po gipsanom modelu koji se čuva u fundusu Galerije i postavljen u je u Park povodom 90. obljetnice Augustinčićeva rođenja.

Dječak (Manekenpis), 1950.

bronca (1979.)
vis. 96 cm
bez signature
inv. br. GA-134

Augustinčić je figuru golog i bosonogog dječaka koji mokri upinjući se na nožne prste zamislio i izmodelirao za park bivše Jugoslavenske ambasade u Rimu, gdje je zajedno s figurom *Dječak s ribom* postavljena kao fontana 1950. godine. *Dječak/Manekenpis* postala

je vrlo popularna skulptura te su njeni brončani odljevi našli mjesto u prostorima institucija, privatnim zbirkama ili javnom prostoru (na Trgu Petra Svačića u Zagrebu 1954.; ispred rezidencije Josipa Broza u Karmovcu 1962.; na groblju u Petrijevcima 1964.; u sklopu dječjeg igrališta u Vukovaru 1965.). Ovaj primjerak odliven je po gipsanom modelu koji se čuva u fundusu Galerije.

Dječak s ribom, 1950.

bronca (1983.)
vis. 68 cm
bez signature
inv. br. GA-183

U dinamičnoj kompoziciji nagi dječak u poluležećem stavu u rukama drži ribu nalik na morskog psa. *Dječak s ribom* i *Dječak (Manekenpis)* izvedeni su za jugoslavensku ambasadu u Rimu 1950., gdje su postavljeni kao fontane u sklopu istog parkovnog bazena. Kao samostalna figura *Dječak s ribom* postavljen je u parku u Slavonskom Brodu, na otočiću Krasnica (Vanga) na Brijunima te u zagrebačkoj Vijećnici 1954. Ovaj primjerak odliven je po gipsanom modelu koji se čuva u fundusu Galerije.

Eva (Stid; Brijunski akt), 1948.

bronca
vis. 165 cm
sign. d. d. A. AUGUSTINČIĆ
inv. br. GA-67

Prikazujući tipičan položaj sakrivanja vlastite nagosti, prvotno ime skulpture bilo je *Eva*, odnosno *Stid*. Augustinčić ju je dovršio do 1948. i iz nje kao skice razvio varijante u prirodnoj veličini. Uz Galeriju Antuna Augustinčića, brončane odljeve posjeduju Moderna galerija u Zagrebu te Umetnička galerija BiH u Sarajevu. Također, brončani odljevi postavljeni su u park Ribnjak i

park Akademije likovnih umjetnosti u Zagrebu, te park skulptura Muzeja savremene umetnosti u Beogradu. Godine 1953. ta je skulptura isklesana u kararskom mramoru i postavljena na trijem Titove »Bijele vile« na Brijunima gdje se nalazi i danas. Od tog vremena za ovu skulpturu se uvriježio naziv *Brijunski akt*. Gipsani model čuva se u fundusu Galerije.

***Tuga (Žena koja sjedi; Odmor),
oko 1930.***

bronca
vis. 58 cm
sign. d. d. A. Augustinčić
inv. br. GA-331

Sklopčana, gola ženska figura duge kose, glave naslonjene na lijevo rame utjelovljuje seriju ženskih figura izrazite liričnosti s reminiscencijama artdekoovske stilizacije. Nostalgичnih asocijacija, idealno je poslužila kao nadgrobna figura na grobnici obitelji Vajda na zagrebačkom Mirogoju 1956. godine. Još je jedan odljev postojao u obiteljskom vlasništvu u Dubrovniku: njega je kupio dr. Marko Polić, a Galerija ga je otkupila od njegove kćeri Helly Polić iz Züricha 1998. godine.

***Odmor (Na odmoru; Usnula
djevojka; Mir), 1935.***

bronca
vis. 82 cm
sign. d. d. A. AUGUSTINČIĆ
inv. br. GA-79

Odjevena žena sjedi skupljenih bosih nogu, rukama obuhvaća koljena, a glavu je nagnula na lijevo rame. Ovu je skulpturu Augustinčić izveo 1935. godine; prvi brončani primjerak odliven je 1938. kao nadgrobni spomenik Bogdanu Svobodi na gradskom groblju u Varaždinu, a drugi je postavljen na grob obitelji

Augustinčić u Klanjcu. Osim na varaždinskom i klanječkom groblju te u Parku Galerije, skulptura je bila postavljena i na groblju u Smederevu, a primjerak iz 1939. posjeduje i Narodni muzej u Nišu.

Ikar, 1935.

bronca (1990.)

vis. 152 cm

bez signature

inv. br. GA-298

Muški goli lik s krilima, raširenih ruku snažno zabačenih unatrag, u trenutku pada prema naprijed Augustinčićeva je interpretacija Ikara, mitskog letača kojemu tijekom leta u visinama sunce otopi vosak kojim je pričvrstio krila te on pada u more. Prvi odljev skulpture postavljen je 1935. godine kao nadgrobni spomenik palom mornaričkom časniku i hidropilotu Adalbertu pl. Šoštarić – Pisačiću na Mirogoju. U skladu s motivom, kip se ističe tehnološki hrabrom izvedbom i dinamičnom kompozicijom. Ovaj primjerak odliven je po gipsanom modelu koji se čuva u fundusu Galerije i postavljen je u Park povodom 90. obljetnice Augustinčićeva rođenja.

Mojsije, 1934.

bronca

vis. 54 cm

sign. d. d. AUGUSTINČIĆ

inv. br. GA-363

Ova ekspresivna glava Mojsija je fragment cijele figure koju je Augustinčić izveo 1932. kao nadgrobnu figuru na grobnici obitelji Glück na Mirogoju. Godine 1952. figura je postavljena kao *Spomenik izraelskim žrtvama* na Mirogoju (projekt arh. S. Gomboš), gdje stoji i danas. Vidljivo tordiranje glave ulijevo i dolje posljedica je impostacije cijele figure gdje Mojsije stoji pogleda uprtog u ploču s Bož-

jim zapovijedima koju drži u lijevoj ruci. Glava Mojsija je 2002. godine otkupljena od Dinka Dragičevića iz Splita.

Spomenik Moši Pijade, 1954.

bronca (1979.)
vis. 130 cm
bez signature
inv. br. GA-135

Moša Pijade (Beograd, 1890. – Pariz, 1957.), političar, publicist i slikar. Od 1906. do 1910. studirao slikarstvo u Muenchenu i Parizu, od 1913. do 1915. nastavnik crtanja u Ohridu. Član KPJ od 1920. U zatvorima u Sremskoj Mitrovici, Lepoglavi i Bileći (1920–40.) prevodi klasična djela marksizma (*Kapital*, *Komunistički manifest*...). Od 1940. član CK KPJ. Sudjelovao u stvaranju prvih organa narodne

vlasti; osnivač TANJUG-a 1943., potpredsjednik AVNOJ-a. Nakon rata jedan od autora Ustava FNRJ, potpredsjednik Saveznog izvršnog vijeća (1953–54.), predsjednik Skupštine FNRJ (1954–57.) i redovni član SANU. Augustinčić je u kasnijim sjećanjima objasnio kako »...ne pamti drugačijeg Mošu osim onog koji sjedi sa strane povijen nad svojim papirima«. Prvi spomenik bio je postavljen 1961. ispred Radničkog sveučilišta »Moša Pijade« (danas Pučko otvoreno učilište) u Zagrebu, a devedesetih godina je premješten u park židovskog Doma za stare i nemoćne osobe zaklade Lavoslava Schwartza na Bukovcu. Drugi spomenik postavljen je u Sisku na nekadašnjem Trgu Moše Pijade (danas Trg Josipa Broza), odakle je kasnijih godina uklonjen. Ovaj primjerak odliven je po gipsanom modelu koji se čuva u fundusu Galerije.

Josip Broz Tito (Spomenik Titu), 1948.

bronca (1981.)
vis. 202 cm
sign. sprijeda d. d. A. AUGUSTINČIĆ
inv. br. GA-371

Portretnu figuru Tita pognute glave u domobranskom šinjelu, u iskorku i s rukama straga, Augustinčić je izveo tijekom 1946. i 1947. kao reminiscenciju na vrijeme koje je s Titom proveo u Jajcu, nazvavši je *Tito u šinjelu*. Njena izražajnost i portretna uvjerljivost navela je M. Krležu da piše o Titu koji »... zamišljen kruži u uzanom dvorištu jajačke tvrđave, kao što je kružio u robijaškoj čoji po tamničkim dvorištima godinama.« Takav lik Tita odudarao je od tada prisutnih prikaza revolucionara i predstavljao je važan odmak od neupitno herojske figuracije koja je karakterizirala spomenike tog vremena.

Nakon što je prvi primjerak te spomeničke figure odliven u broncu u listopadu 1948. i postavljen ispred Titove rodne kuće u Kumrovcu, do kraja 1980-ih godina odliveno je dvadesetak primjeraka, što predstavlja presedan u hrvatskom kiparstvu u broju odljeva skulpture takve veličine. Ovaj primjerak nekad je bio postavljen u političkoj školi u Kumrovcu (danas Hotel Zagorje), a Galeriji ga je 2004. ustupio Hrvatski zavod za privatizaciju.

Konj u pokretu (Figura konja – za Spomenik kralju Aleksandru u Somboru), 1940.

bronca (2000.)
vis. 263 cm
bez signature
inv. br. GA-338

Na humku izgrađenom i namijenjenom Augustinčićevom konjaničkom spomeniku maršala Pilsudskog, koji je 1990. otpremljen iz Klanjca i postavljen u Katowicama, Galerija je 2000. postavila brončani odljev *Konja u pokretu*. Figura konja dio je *Spomenika kralju Aleksandru*, postavljenog u Somboru 1940. godine i srušenog 1941. prilikom ulaska mađarske vojske u grad. Po gipsanom modelu koji se čuva u njenom fundusu Galerija je dala u Ljevaonici

umjetnina Ujević odliti brončani primjerak ove robusne figure konja te ga postavila na humak prigodom obilježavanja 100. obljetnice rođenja Antuna Augustinčića i 30. obljetnice zasnutka Galerije Antuna Augustinčića u Klanjcu.

Andeo, 1933.

bronca (2009.)

vis. 96 cm

sign. sprijeda dolje *A-AUGUSTINČIĆ*
1933, straga sredina *LJEVAO ANTOLIĆ*;
straga lijevo *LJEVAONICA UMJETNI-*
NA ALU ILICA 85 ZAGREB 1/1 2009
inv. br. GA-391

Figura anđela u liku djevojke s krilima odjevene u tuniku Augustinčićeva je varijanta daruvarske *Kupačice* (GA-382). Godine 1933. izvedena je i postavljena kao nadgrobna figura na grobu obitelji Crkvenec – Palčić – Matulay na zagrebačkom Mirogoju, gdje se i danas nalazi. Galerija je 2008. / 2009. godine, uz odobrenje tadašnje vlasnice groba Višnje Matulaj Dančilović, angažirala Ljevaonicu umjetnina ALU čiji su djelatnici uzeli otisak s brončane figure na Mirogoju i odlili figuru u broncu.

Nošenje ranjenika (Nadgrobni spomenik), 1976.

bronca

vis. 190 cm

sign. sprijeda d. d. *AUGUSTINČIĆ*

inv. br. GA-64

Skulptura *Nošenje ranjenika* tematizira humanost boraca tijekom antifašističke borbe, a kompozicija ima svoj korijen u kršćanskom motivu skidanja s križa, također utemeljenom na kompoziciji triju likova. Augustinčić je prvu skicu izveo 1944. za vrijeme svog boravka s vojnom misijom u Moskvi, definirajući osnovnu shemu u kojoj lijeva i desna figura pridržavaju

središnju figuru ranjenika. Tu je shemu Augustinčić varirao tijekom sljedećih tridesetak godina u desetak skica i spomenika postavljenih u Derventi, Livnu, Oroslavju, Zagrebu (Veterinarski i Medicinski fakultet), Imotskom, Krapinskim Toplicama, Sisku.... Augustinčić je želio biti sahranjen u parku svoje Galerije te je odabrao ovu varijantu skulpture za svoj nadgrobni spomenik. U granitno postolje položene su urne s pepelom Antuna Augustinčića i njegove supruge Nade.

Petrica Kerempuh, 1973.

bronca (2011.)

vis. 148 cm

sign straga d. l. A. AUGUSTINČIĆ,

straga d. s. LJEVAONICA UMJETNINA

UJEVIĆ 2011 1/1

inv. br. GA-404

Petrica Kerempuh je literarni lik Miroslava Krležę (*Balade Petrice Kerempuha*, 1936.), crnohumorni lakrdijaš i pučki pjevač na tragu lika Tilla Eulenspiegela iz srednjoeuropske književne tradicije. Figura Petrice Kerempuha nastala je u sklopu *Spomenika Seljačkoj buni i Matiji Gupcu*, koji je Augustinčić dovršio 1973. u Gornjoj Stubici. Tamo je smješten u podnožje spomenika kao komentator zbivanja na spomeničkim reljefima, a ovdje u Klanjcu postavljen je 2015. kao svojevrsni domaćin koji tamburom dočekuje posjetitelje Galerije i njenog Parka skulptura. Ovaj primjerak odliven je po gipsanom modelu koji se čuva u fundusu Galerije.

IZVORI I LITERATURA:

Arhiva Galerije Antuna Augustinčića, Klanjec

Arhiva Kulturnog centra Klanjec

Arhiva obitelji Milčić, Klanjec

Arhiva franjevačkog samostana, Klanjec

Sopina, Ana; Horvat, Jesenko. Perivoji skulptura u Zagrebu. // *Prostor*, 19 (2011.) / Zagreb, 418.

Lozica, Ante. Pismo uredniku Anala Galerije Antuna Augustinčića. // *Anali Galerije Antuna Augustinčića*, 2 (1982.), Klanjec, 1982., 49.

- Kiš, Dragutin. // Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=31657> (Pristupljeno 3. 11. 2021.)
- Marković, Slavica. Potreba i opravdanje Anala Galerije Antuna Augustinčića u Klanjcu. // Anali Galerije Antuna Augustinčića, 1 (1981.), Klanjec, 1981., 3–6.
- Marković, Slavica. Novi stalni postav Galerije Antuna Augustinčića. // Anali Galerije Antuna Augustinčića, 9–10 (1989–1990.) Klanjec, 1989–1990., 120–136.
- Marković, Slavica. U očekivanju otkrivanja *Spomenika šleskom ustanku i Jozefu Pilsudskom* u Katowicama. // Anali Galerije Antuna Augustinčića, 9–10 (1989–1990.), Klanjec, 1989–1990., 62–88.
- Pintarić, Snježana. Rad Galerije Antuna Augustinčića u 1987. godini. // Anali Galerije Antuna Augustinčića, 7 (1987.), Klanjec, 1987., 121–131.

SAŽETAK

Park Galerije Antuna Augustinčića razvio se na parceli koja je nekad bila sastavni dio klanječkog franjevačkog kompleksa. Tijekom 1960-ih godina probijena je cesta koja je spajala Klanjec sa županijskom cestom za Kumrovec; spojna cesta presjekla je franjevački kompleks i odvojila samostan od njegovog vrta i voćnjaka sa zapadne strane. Tu je parcelu Augustinčić odabrao kao mjesto gradnje galerijske zgrade u koju će smjestiti svoj donirani kiparski opus. Zgrada Galerije dovršena je 1976. u prostoru bivšeg franjevačkog voćnjaka. U tom je razdoblju voćnjak preobražen zahvatom pejzažnog arhitekta Dragutina Kiša, koji je prostor uokolo Galerije zamislio kao reprezentativni park engleskog tipa, s dominacijom zim zelenih i egzotičnih nasada, no koji nije u cijelosti izveden. Uokolo Galerije postavljene su skulpture: isprva proizvoljno, a potom planski kroz idejni projekt grupe stručnjaka koje je okupila tadašnja direktorica Slavica Marković. Oni su potkraj 1980-ih godina trasirali likovnu i hortikulturnu preobrazbu prostora uokolo Galerije u Park skulptura, koji je – usprkos problemima vezanim uz otpremu ključne parkovne skulpture, konjaničke figure Pilsudskog u Poljsku – službeno otvoren 4. svibnja 1990. godine. Tijekom ratne stagnacije 1990-ih godina park je bio primjereno održavan, a od 2000. godine primjetan je razvojni zamah koji je rezultirao planskim postavljanjem dodatnih skulptura okupljenih u kiparske cjeline i obuhvaćenih ophodom, odnosno dovršetkom Parka skulptura kao sinteze kiparstva i hortikulture. U kontekstu parkova skulptura u Hrvatskoj, Park skulptura Galerije Antuna Augustinčića je park zatvorenog tipa s radovima jednog umjetnika. Ne diči se velikim brojem skulptura i hektara površine; njegova vrijednost leži ne samo u likovno dojmljivim radovima, nego i u ukupnom značenju narativa svih 16 postavljenih skulptura u Parku, važnih u povijesnom i nacionalnom diskursu. U simbiozi hortikulture i pažljivo odabranih i postavljenih kiparskih djela Park skulptura Galerije Antuna Augustinčića spada među najskladnije parkovne cjeline takve vrste u Hrvatskoj.

Summary

THE ANTUN AUGUSTINČIĆ GALLERY SCULPTURE PARK

DAVORIN VUJČIĆ

Museums of Hrvatsko Zagorje – Antun Augustinčić Gallery, Klanjec

The Antun Augustinčić Gallery Sculpture Park was developed on a plot that had once been a constituent part of the Klanjec Franciscan complex. In the 1960s a road was constructed connecting Klanjec with the county road to Kumrovec; the connecting road cut through the Franciscan complex, separating the monastery from its garden and orchard to the west. The plot was chosen by Augustinčić as the site for the Gallery building that was to house the sculptural opus he had donated to his native town. The construction of the Gallery building in the former Franciscan orchard was completed in 1976. The orchard was transformed by landscape architect Dragutin Kiš, who envisioned the area surrounding the Gallery building as a typical English-style park with prevailing ever-green and exotic plants, but the plan was never fully executed. Sculptures were placed around the Gallery – at first without plan and later following a project designed by a group of experts gathered by Slavica Marković, who was director at the time. In the late 1980s they planned a visual and horticultural transformation of the space surrounding the Gallery into the Sculpture Park, which – in spite of the problems with the sending of the equestrian figure of Piłsudski, the key park sculpture, to Poland – was officially opened on 4 May 1990. During the 1990s war-time stagnation, the park was adequately maintained, and starting in the year 2000 a development momentum began to build up, resulting in additional sculptures gathered in sculptural assemblies surrounded by paths, and the completed Sculpture Park becoming a synthesis of sculpture and horticulture. In the context of sculpture parks in Croatia, the Antun Augustinčić Gallery Sculpture Park is an enclosed park exhibiting the work of a single artist. It does not boast a large number of sculptures or hectares of land; its value lies not only in visually impressive works but also in the overall meaning of the narrative of all the 16 sculptures displayed in the Park, which are important both in the historical discourse and the national one. The symbiosis of horticulture and carefully selected and displayed sculptural works places the Antun Augustinčić Gallery Sculpture Park among the most harmonious sculpture parks in Croatia.

KEY WORDS: *Sculpture Park, Antun Augustinčić Gallery, museum layout, sculpture, 20th century Croatian art*

Umreženi skulpturama.

OSVRT NA KLANJEČKE SIMPOZIJE O KIPARSTVU S BIBLIOGRAFIJOM

IRENA KRAŠEVAC

Institut za povijest umjetnosti, Zagreb

Pregledni rad

Galerija Antuna Augustinčića u Klanjcu središnje je mjesto promišljanja, organiziranja i održavanja stručno-znanstvenih simpozija na kojima se razmatra i problematizira šira tematika vezana uz medij kiparstva. Članak donosi pregled posljednjih četiriju simpozija i njihova stručnog doprinosa poznavanju kiparske baštine u Hrvatskoj, s bibliografijom i popisom izlagača.

KLJUČNE RIJEČI: simpozij, skulptura, Galerija Antuna Augustinčića, Klanjec

Primarno muzejsko djelovanje Galerije Antuna Augustinčića u Klanjcu sredinom devedesetih godina prošlog stoljeća prošireno je redovitim periodičnim osmišljavanjem, organiziranjem i održavanjem u svojim prostorima stručno-znanstvenih simpozija s nakanom da se trajno potiče promišljanje o kompleksnoj muzeološkoj, povijesnumjetničkoj i teorijskoj problematici pojma skulpture. Od tada je ostvareno šest simpozija: *Antun Augustinčić u kontekstu hrvatske i europske skulpture*, 1995.; *Muzeji u Hrvatskoj danas i sutra*, 1996.; *Skulptura na otvorenom*, 2003.; *Original u skulpturi*, 2008.; *Problem spomenika : spomenik danas*, 2013. i *Skulptura u muzeju*, 2018., a zbornici radova objavljuju se u okviru matičnog časopisa *Anali Galerije Antuna Augustinčića*.

Nakon početnih dvaju simpozija na kojima se pozornost pridavala valorizaciji Augustinčićeva djela u kontekstu novih društveno-političkih okolnosti (1995.)¹ i propitivanja sadašnjosti i budućnosti muzejskih usta-

¹ Znanstveni skup *Antun Augustinčić u kontekstu hrvatske i europske skulpture*, Muzeji Hrvatskog zagorja, Galerija Antuna Augustinčića, Klanjec, 26. svibnja 1995. Uz suorganizaciju Instituta za povijest umjetnosti, pokroviteljstvo Razreda za likovne umjetnosti HAZU te financijsku podršku Ministarstva znanosti Republike Hrvatske, Galerija Antuna Augustin-

Simpozij *Skulptura na otvorenom*, Galerija Antuna Augustinčića, 23. svibnja 2003. (arhiva GAA)

Symposium: Open-Air Sculpture, Antun Augustinčić Gallery, May 23, 2003 (GAA Archives)

nova (1996.)² prije gotovo dva desetljeća pokrenut je serijal trodnevnih simpozija posvećenih isključivo stručno-teorijskoj problematici kiparskih djela, a održavaju se svakih pet godina. Tako je u svibnju 2003. godine Galerija Antuna Augustinčića u Klanjcu okupila stručnjake raznih profila s područja kiparstva na simpoziju *Skulptura na otvorenom*.³ Velik odaziv sudionika⁴ potvrdio je pretpostavljenu činjenicu da su tema i problematika

čica organizirala ga je u povodu 95. godišnjice majstorova rođenja, s ciljem revalorizacije umjetnikova djela.

- 2 Simpozij *Muzeji u Hrvatskoj danas i sutra*, Muzeji Hrvatskog zagorja, Galerija Antuna Augustinčića, Klanjec, 23. i 24. svibnja 1996. Organizacijski odbor u sastavu: Damodar Frlan, Ivo Maroević, Božidar Pejčković, Snježana Pintarić, Branka Šulc i Žarka Vujić. Preko stotinu muzejskih stručnjaka Hrvatske okupljenih u Klanjcu jednoglasno je usvojilo Zaključke, koji se odnose na nužnost donošenja novog Zakona o muzejskoj djelatnosti i proširenog uključivanja struke u njegovo oblikovanje, o čemu je organizator simpozija pismeno izvijestio Ministarstvo kulture Republike Hrvatske.
- 3 Simpozij *Skulptura na otvorenom*, Muzeji Hrvatskog zagorja, Galerija Antuna Augustinčića, Klanjec, 21.–23. svibnja 2003. Inicijativom voditelja Galerije Antuna Augustinčića Božidara Pejčkovića okupljen je Organizacijski odbor u sastavu: Jadranka Damjanov, Radovan Ivančević, Irena Kraševac, Zvonko Maković i Božidar Pejčković.
- 4 Na simpozij se prijavilo 53 sudionika koji su tijekom tri dana izlagali svoje referate.

pojma skulpture na otvorenom izrazito široki i stručno izazovni.⁵ Kompleksni odnosi skulpture i prostora, te skulpture i arhitekture prikazani su na nizu primjera kiparskih djela u urbanom i prirodnom okruženju. Uz to, kao neizostavni čimbenik istaknuto je povijesno/političko vrijeme kao četvrta dimenzija koja određuje sudbinu skulpture/spomenika na otvorenom/javnom prostoru i koja definira odnos društva prema skulpturi, pri čemu je postavljanje i uklanjanje spomenika tijekom povijesti bila vrlo prisutna praksa. Antropologija spomenika i sociologija kulturne baštine pokazale su se zahvalnim pristupom zahvaljujući kojima je prošireno (čisto) povijesnoumjetničko promišljanje i teorijsko znanje, a pitanje (lokalnog i kolektivnog) identiteta i kulturalnih konflikata vlastite sredine neminovno su tako postavljenu problematiku skulpture uvukli u interdisciplinarna područja istraživanja koja su otvorila nove smjernice. Početkom 2000-tih još su bila svježja sjećanja na ratna razaranja spomenika i memorijalnih kompleksa posvećenih žrtvama Drugog svjetskog rata, o kojima se otvoreno govorilo na simpoziju i osudilo kao kulturocid. Dvadesetak godina kasnije svjedočimo da se situacija nije bitno izmijenila u korist fizičke obnove tih spomenika, ali je njihovo poznavanje, razumijevanje i valorizacija itekako dobilo na značenju zahvaljujući brojnim istraživačkim projektima kojima su bili u fokusu.

Simpozij je produbio i otvorio nove momente spoznajnog i pojmovnog prostora i senzibilizirao odgovornost prema kiparskim djelima u javnom prostoru, a teritorijalno-historiografski hodogram obuhvatio je postojanje umjetničke plastike na prostoru Hrvatske od antičkih vremena do danas i posvjedočio postojanje bogatog naslijeđenog kulturnog krajolika premreženog skulpturama. Riječima Tonka Maroevića: »Tek je postavljanje kipa u otvoreni prostor, u ambijente življenja potpuno ispunjenje stvarnog i oblikovnog potencijala skulpture.«⁶ Objavom većine izlaganja u formi znanstvenih i stručnih članaka u zborničkom višebroju uhodanog časopisa *Anali Galerije Antuna Augustinčića*⁷ zaokruženi su

5 Podržavajući programsku orijentaciju pojedinih dana simpozija, kao neformalan ali značajan prilog sudionicima su za vrijeme vožnje autobusom od Zagreba do Klanjca, odnosno u vrijeme pauze na simpoziju, prikazani filmovi Bogdana Žižića *Damnatio memoriae ili Udar na sjećanje* iz 2001. godine (prvog dana) te Petra Krelje *Mediterranski kiparski simpozij Labin – Dubrova* iz 2002. godine (trećeg dana). Uz to, Galerija je u svom salonu priredila izložbu koja je na najbolji mogući način odgovarala temi simpozija, izložbu Dušana Džamonje, čije ime u kolektivnoj svijesti funkcionira kao sinonim za skulpturu na otvorenom.

6 Tonko Maroević, *Heliotropizam oblika*, Simpozij Skulptura na otvorenom, Knjiga sažetaka, Muzeji Hrvatskog zagorja, Galerija Antuna Augustinčića, Klanjec, 2003., 7.

7 Zbornički svezak *Anali Galerije Antuna Augustinčića*, god. XXI–XXV (2001.–2005), br. 21–25., 2006. na 460 stranica donosi 34 članaka, od kojih je 14 kategorizirano kao izvorni znanstveni, 9 kao pregledni, a 11 kao stručni radovi.

Simpozij *Original u skulpturi*, Galerija Antuna Augustinčića, 6. lipnja 2008. (arhiva GAA)
Symposium: The Original in Sculpture, Antun Augustinčić Gallery, June 6, 2008 (GAA Archives)

postavljeni ciljevi prvog simpozija, a to je utvrđivanje sadržaja, opsega i dosega pojma skulpture na otvorenom, te klasifikacija tog segmenta kiparstva na osnovi likovnih, teorijskih, lingvističkih i povijesnoumjetničkih istraživanja i promišljanja.

Uslijedio je simpozij naslovljen *Original u skulpturi*,⁸ posvećen temi na kojoj su se bistrili pojmovi najuže povezani uz kiparsku produkciju, a riječ je o kopiji, replici, reprodukciji, falsifikatu, plagijatu, imitatu, unikatu, verziji i varijanti, rekonstrukciji i multipliciranju, izvorniku i krivotvorini. Propitivala se izvornost, autentičnost i autorstvo kiparskog djela s obzirom na tehnike izrade, od gipsanih modela do višestrukih (legitimnih i ilegalnih) odljeva, i to sa stanovišta struke (muzejske prakse) te pravne problematike i sudske prakse s fokusom na autorska prava. Na simpoziju su stručnoj javnosti iznijete i nove tehnološke mogućnosti 3D digitalizacije i 3D modeliranja za izradu preciznih 3D kopija namijenjenih zaštiti

⁸ Simpozij *Original u skulpturi*, Muzeji Hrvatskog zagorja, Galerija Antuna Augustinčića, Klanjec, 5–6. lipnja 2008.; Organizacijski odbor djelovao je u sastavu: Jadranka Damjanov, Frano Dulibić, Igor Fisković, Igor Gliha, Irena Kraševac i Božidar Pejčević, a 42 sudionika održalo je svoje referate.

spomenika, čime je otvorena nova problematika vezana uz multipliciranje skulpturalnih djela u suvremenom kontekstu i korištenju. Uz simpozij, u Salonu Galerije Antuna Augustinčića postavljena je izložba *AA – oko originala*, kojom je autor Božidar Pejkoć na temelju Augustinčićevih skulptura zorno pojasnio stupnjeve nastanka kiparskog djela i korištenje pripadajuće terminologije za koju je ponudio i rječnik s objašnjenjima najčešće korištenih termina: autor, fragment, kopija, maketa, model, multipl, odljev (autorski i autorizirani), original, replika, reprodukcija, skica, unikat, varijanta i verzija.⁹ Još jedan dragocjen prilog promišljanju izvornosti skulpturalnog djela pružale su edukativna radionica i izložba *Original(n)i koncept: kopirajT* na kojoj su se na primjeru djela Gorana Trbuljaka, *Naranča* 1971., 2008. (naranča i žica) i *Jabuka* 1999., 2008. (jabuka i žica), objašnjavali pojmovi originala, verzije, varijante, replike i kopije.¹⁰ Zbornik simpozija jedini je dosada publicirani kompendij stručne terminologije vezane uz pojam izvornosti kiparskog rada koji služi za daljnju razradu i izradu izuzetno važnog pojmovnika skulpture.¹¹

Naslov sljedećeg simpozija, *Problem spomenika : spomenik danas*¹² implicirao je aktualne probleme podizanja spomenika upitne umjetničke vrijednosti koji su izazvali velike prijepore, polemike i negodovanja u stručnoj javnosti s ciljem sveobuhvatnog sagledavanja problematike postavljanja spomenika, i to s likovno-umjetničkog i društveno-političkog aspekta. Analizom povijesnih i recentnih primjera nastojalo se sintetizirati smjernice za bolju buduću praksu postavljanja spomenika u javnom prostoru. Postavila su se brojna pitanja o smislu i ulozi spomenika danas, o prevladavajućim političkim premisama koje određuju sudbine baštinenih spomenika i memorijalnih spomeničkih kompleksa ranijih razdoblja i određuju postavljanje novih. Osvještavanjem struke i šire javnosti za problematiku postavljanja i uklanjanja spomenika naglašena je ključna

9 *AA – oko originala*, katalog izložbe, Studio Galerije Antuna Augustinčića, Klanjec, 4. lipnja – 4. rujna 2008. Izložba i tekst u katalogu nastavak su autorove preokupacije temom koju je ranije iznio u članku: *Problem originala u skulpturi*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, 12 (1992.), Klanjec, 1993., 75–82.

10 *Originala(n)i koncept: kopirajT*, deplijan izložbe i radionice u povodu 13. muzejske edukativne akcije *Original* i simpozija *Original u skulpturi*, MHZ, Galerija Antuna Augustinčića, Klanjec, 2008.

11 Zbornički svezak *Anali Galerije Antuna Augustinčića*, god. XXVII–XXIX (2008.–2009.), br. 28–29, 2010., na 472 stranice donosi 27 članaka od kojih je 11 kategorizirano kao izvorni znanstveni rad, 12 stručnih i 4 pregledna rada.

12 Simpozij *Problem spomenika: spomenik danas*, Muzeji Hrvatskog zagorja, Galerija Antuna Augustinčića, Klanjec, 23.–25. listopada 2013.; Organizacijski odbor u sastavu: Frano Dulić, Sanja Horvatinčić, Ljiljana Kolečnik, Božidar Pejkoć, Dalibor Prančević, Davorin Vujčić odabrao je 46 naslova izlaganja.

Simpozij *Problem spomenika : spomenik danas*, Galerija Antuna Augustinčića, 23. listopada 2013. (arhiva GAA)

Symposium: The Monument Problem : Monument Today, Antun Augustinčić Gallery, October 23, 2013 (GAA Archives)

uloga i nerijetko upitni kriteriji društvenih i političkih čimbenika u tim procesima, dok su kulturni, stručni i umjetnički gotovo u potpunosti zanemareni. Pritom su osvrtni na slične primjere u prošlosti potvrdili ideološku bezobzirnost koja je utjecala na život javnih spomenika na području Hrvatske unazad stotinjak godina. Konstatirano je da su javni spomenici, uz svoje likovne kvalitete, nositelji i kolektivnog sjećanja na ljude i događaje bitne za identitet mjesta, regije ili nacije, te se apeliralo na izradu pravnog okvira za donošenje stručno kompetentnih odluka o postavljanju javnih spomenika i javne skulpture. Postavilo se i pitanje pravne legislative podizanja spomenika, a stručno argumentirani apel i smjernice naznačene su u Zaključcima simpozija, prosljeđeni su nadležnima, s nadom da će biti razmotreni i ugrađeni u zakonodavne okvire kojima će javni spomenici u Hrvatskoj ubuduće biti tretirani na stručan, i dostojanstven način, te da će se u cijelosti podignuti razina i kvaliteta njihove umjetničke i urbanističko-prostorne izvedbe.¹³ Kao dokument vremena koje je vrlo otvoreno i bez zadržke progovorilo o problematici

¹³ Zaključci simpozija *Problem spomenika : spomenik danas* prosljeđeni su Ministarstvu kulture RH, Ministarstvu graditeljstva i prostornog uređenja RH i Ministarstvu pravosuđa RH, a potpisali su ga članovi organizacijskog odbora simpozija: Frano Dulibić, Sanja Hor-

Simpozij *Skulptura u muzeju*, Studio Galerije Antuna Augustinčića, 24. listopada 2018. (arhiva GAA)

Symposium: Sculpture in a Museum, Studio of Antun Augustinčić Gallery, October 24, 2018 (GAA Archives)

postavljanja spomenika u povijesti i sadašnjosti ostaje pripadajući zbornik u kojem su također objavljeni i Zaključci.¹⁴

Otvorenje Studija Galerije Antuna Augustinčića¹⁵ – čime je konačno riješeno akutno pitanje smještaja muzejskog fundusa izvan stalnog postava Galerije te stečeni primjereni uvjeti za sveukupan muzejsko-galerijski rad – potaknulo je temu simpozija *Skulptura u muzeju*.¹⁶ Težište je stavljeno na prikupljanje, proučavanje i prezentaciju skulpture u muzejskom okružju, i to s muzeološkog i konzervatorsko-restauratorskog,

vinčić, Ljiljana Kolečnik, Irena Kraševac, Božidar Pejčević, Dalibor Prančević i Davorin Vujčić.

14 Zbornički svezak *Anali Galerije Antuna Augustinčića*, god. XXXII–XXXV (2012.–2015.), br. 32–33/34–35, 2015., 2010. na 540 stranica donosi 31 članak od kojih je 8 kategorizirano kao izvorni znanstveni rad, 10 stručni, 5 pregledni rad i 8 prethodno priopćenje.

15 Studio Galerije Antuna Augustinčića otvoren je 26. rujna 2016. godine i rezultat je projekta kojeg je s 93,50 % sufinancirala Europska unija iz Europskog fonda za regionalni razvoj, a predstavlja primjer dobre prakse u očuvanju i promicanju kulturne baštine.

16 Simpozij *Skulptura u muzeju*, Muzeji Hrvatskog zagorja, Galerija Antuna Augustinčića, Klanjec 24.–26. listopada 2018.; Organizacijski odbor: Irena Kraševac, Božidar Pejčević, Barbara Vujanović, Davorin Vujčić, Žarka Vujčić prihvatio je predložene naslove i teme izlaganja 40 izlagača.

te s likovno-umjetničkog i društveno-političkog aspekta. Izlagači su prezentirali zbirke kiparstva u muzejskim ustanovama diljem zemlje, te iznijeli povijest zbirke, načine postava skulpture na stalnim i povremenim izložbama, te probleme restauracije – posebice sadrenih odljeva i kipova na otvorenom. Raznolikost i vrijednost kiparske baštine svjedoči o dugotrajnoj tradiciji i umijeću bavljenja klesarstvom i kiparstvom na tlu Hrvatske, što se u muzejskoj praksi prenosi zahvaljujući pedagoškim radionicama i edukacijama. Uz postojeće velike muzejske ustanove osnovane isključivo kao specijalizirane zbirke kiparstva, a to su Gliptoteka HAZU, Muzeji Ivana Meštrovića i Galerija Antuna Augustinčića, simpozij je pokazao da gotovo svi hrvatski muzeji u svojim raznolikim zbirkama sadrže i brojna kiparska djela koja redom podliježu procesima klasifikacije i kategorizacije koje bi trebalo jasnije utvrditi i usuglasiti. Skup je zaključio Božidar Pejčević, koji je na temelju bogatog profesionalnog iskustva, a polazeći od uloge i značenja skulpture u cjelokupnoj hrvatskoj kulturnoj baštini, ukazao na mogućnost da se od skulpture u muzeju zakorači ka muzeju skulpture, upućujući na potencijalno stvaranje javne muzejske ustanove koja bi se bavila isključivo skulpturom. Četvrti Zbornik radova donosi nadasve koristan pregled kiparskih djela, njihova sakupljanja, prezentacije i čuvanja u hrvatskim muzejima.¹⁷

Ovi skupovi u Klanjcu postali su središnje mjesto okupljanja hrvatskih povjesničara umjetnosti koji se bave skulpturom, na kojima je dosad sudjelovalo 147 stručnjaka, a u pripadajućim im zbornicima objavljen je ukupno 121 stručni i znanstveni članak.¹⁸ Pregled sudionika potvrđuje otvorenost organizatora prema svim vidovima i specijalnostima šireg povijesnoumjetničkog spektra zanimanja, od kustoskih i muzejskih iskustava, konzervatorsko-restauratorske prakse, do znanstvenih, muzeoloških, publicističkih, pravnih i ostalih bavljenja fenomenom kiparstva. Tako poticana interdisciplinarnost pridonosi širem sagledavanju medija skulpture i dovodi do kritičkih i konstruktivnih rasprava. Gledajući zbirno na četiri protekla simpozija, možemo zaključiti da su nadasve stručno potkrijepljeni susreti znatno pridonijeli boljem poznavanju bogatog i raznovrsnog kiparskog nasljeđa na cjelokupnom području Hrvatske. Tek nekoliko kolega iz regije iznijelo je svoje viđenje i probleme lokalne sre-

17 Zbornički svezak *Anali Galerije Antuna Augustinčića*, god. XXXVIII–XXXIX (2018.–2019.), br. 38–39, 2019., na 564 stranice donosi 28 članaka, od kojih je 7 kategorizirano kao izvorni znanstveni rad, 14 pregledni rad i 7 prethodno priopćenje.

18 Svi članci prolaze recenzentski postupak te se kategoriziraju prema uobičajnoj kategorizaciji za stručno-znanstvene časopise. Uredništvo Zbornika čine: Ljiljana Kolečnik, Irena Kraševac, Božidar Pejčević (glavni urednik), Dalibor Prančević i Davorin Vujčić.

dine (Josip Korošec, Ljubljana; Rozalija Linke, Graz; Ljiljana Rajković, Mostar; Suzana Vuksanović, Novi Sad). Odaziv brojnih doajena struke na simpozije posvjedočio je dugotrajnu i kvalitetnu tradiciju bavljenja fenomenom kiparstva među hrvatskim povjesničarima umjetnosti, pa sudjelovanja Duška Kečkemeta, Jadranke Damjanov, Radovana Ivančevića i Tonka Maroevića smatramo dragocjenim prinosom generacijskoj umreženosti i prijenosu znanja na mlađe kolege. Polemički ton rasprava dobrodošao je u bistrenju stavova naročito tako kompleksnih tema i pojmova kao što je spomenička plastika danas. Fokusiranje na pojam skulpture istaknulo je i nedostatke vezane uz usuglašavanje stručne terminologije (tezaurus) i jasnije usustavljenu klasifikaciju kiparskih djela. Klanječki skupovi i objavljeni članci velikim su dijelom upotpunili i tu *desideratu*, pa se iz stručnih rasprava i zbornika može izlučiti korištena stručna terminologija kakva je zabilježena u opticaju struke, na temelju čega se u narednom razdoblju može početi sastavljati pojmovnik strukovnog nazivlja za područje skulpture te prijeko potrebni registri kipara i spomenika, čemu u prilog ide i cjelokupna bibliografija u kojoj su popisani svi održani referati i objavljeni članci dosadašnjih simpozija.

Iskustvo prisustvovanja simpozijima koji odišu kolegijalnom atmosferom, živom diskusijom u kojoj ne nedostaje polemičkih tonova, konstruktivnih zaključaka i poticanja stručnog umrežavanja, svrstava klanječke skupove u nemimolazan itinerar svakog stručnjaka za skulpturu.¹⁹ Zbornici simpozija, publicirani u našem jedinom časopisu specijaliziranom za skulpturu, dragocjeni su trajni zapisi o održanim skupovima i dokumenti recentnog stanja istraživanja kiparstva u hrvatskoj povijesti umjetnosti.

19 Valja napomenuti da realizaciju ovih klanječkih simpozija u cijelosti nosi mali radni kolektiv Galerije Antuna Augustinčića: Sanja Broz, Nadica Horvatin, Božidar Pejković, Davorin Vujčić i Robert Žitnik, u prva dva skupa još s Ljiljanom Vuglar, a u četvrtom im se pridružuju Igor Siročić i Petra Šolčić.

**BIBLIOGRAFIJA SIMPOZIJA SKULPTURA NA OTVORENOM,
ORIGINAL U SKULPTURI, PROBLEM SPOMENIKA :
SPOMENIK DANAS I SKULPTURA U MUZEJU (abecedno po
autorima)**

- ALUJEVIĆ, DARIJA, *Sudbina petrinjskog spomenika Stjepanu Radiću kiparice Mile Wod od 1929. do 1999.*, Simpozij Problem spomenika: spomenik danas, Knjiga sažetaka, 2013., 14.
- ALUJEVIĆ, DARIJA, *Sudbina petrinjskog spomenika Stjepanu Radiću kiparice Mile Wod od 1929. do 1999.*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Problem spomenika : spomenik danas, 2015., 63–77.
- ALUJEVIĆ, DARIJA v. DER-HAZARIJAN VUKIĆ, ANDREJA; FERBER BOGDAN, JASENKA; ALUJEVIĆ, DARIJA
- BABIĆ, IVO; PRIJATELJ PAVIČIĆ, IVANA, *Trogirski Krist: neprimjeren spomenik na neprimjerenom mjestu*, Simpozij Problem spomenika: spomenik danas, Knjiga sažetaka, 2013., 11.
- BABIĆ, IVO; PRIJATELJ PAVIČIĆ, IVANA, *Trogirski Krist: neprimjeren »spomenik« na neprimjerenom mjestu*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Problem spomenika : spomenik danas, 2015., 47–62.
- BAGARIĆ, MARINA, *Skulptura u keramici: problem valorizacije i interpretacije*, Simpozij Skulptura u muzeju, Knjiga sažetaka, 2018., 27.
- BEGOVIĆ DVORŽAK, VLASTA; BEGOVIĆ SCHRUNK, IVANČICA, *Antičke skulpture u vrtovima maritimne vile u uvali Verige na Brijunima*, Simpozij Original u skulpturi, Knjiga sažetaka, 2008., 22.
- BEGOVIĆ DVORŽAK, VLASTA; BEGOVIĆ SCHRUNK, IVANČICA, *Antičke skulpture u prostorima maritimne vile u uvali Verige na Brijunima*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Original u skulpturi, 2010., 355–370.
- BELAJ, MARIJANA; MIRKOVIĆ, MARIJA, *Skulptura u sakraliziranome krajoliku*, Simpozij Skulptura na otvorenom, Knjiga sažetaka, 2003., 43.
- BELUŠIĆ, LAVINIA, *Prilozi tumačenju kiparsko-arhitektonsko-prostornih odnosa kroz neke teorije zamjedbe i prikazivanja*, Simpozij Skulptura na otvorenom, Knjiga sažetaka, 2003., 10.
- BELUŠIĆ, LAVINIA, *O nekim zamjedbenim pojavama u odnosu skulpture na otvorenom i arhitekture*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura na otvorenom, 2006., 27–45.
- BELUŠIĆ, LAVINIA, *Izvornik u izvornost u talijanskoj renesansnoj traktatistici*, Simpozij Original u skulpturi, Knjiga sažetaka, 2008., 11.
- BELUŠIĆ, LAVINIA, *Pojam izvornosti u traktatima renesansne Italije (1435.–1568.)*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Original u skulpturi, 2010., 9–36.
- BORIĆ, LARIS, *Zadarska gradska vrata 16. stoljeća kao važan topos prepoznavanja antičkog identiteta renesansnoga grada pod mletačkom upravom u trenutku povijesnih preokreta*, Simpozij Problem spomenika: spomenik danas, Knjiga sažetaka, 2013., 23.
- BRAUN, MARIO, *Nedestruktivna ili malodestruktivna istraživanja kao metoda utvrđivanja stanja spomenika u funkciji određivanja konzervatorsko-restauratorskog postupka za pil sv. Trojstva u Požegi*, Simpozij Skulptura na otvorenom, Knjiga sažetaka, 2003., 28.

- BREGOVAC PISK, MARINA, *Vladarska poprsja u Zbirci skulptura Hrvatskog povijesnog muzeja*, Simpozij Skulptura u muzeju, Knjiga sažetaka, 2018., 20.
- BREGOVAC PISK, MARINA, *Vladarska poprsja u Zbirci skulptura Hrvatskog povijesnog muzeja*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura u muzeju, 2019., 225–244.
- BUNTAK, KREŠIMIR, »Building integrated management system« – BIMS sustav za upravljanje nepokretnim spomenicima kulture, Simpozij Original u skulpturi, Knjiga sažetaka, 2008., 35.
- BUTKOVIĆ MIĆIN, LIDIJA, *Istarsko-kvarnerski spomenici Zdenka Kolacija*, Simpozij Problem spomenika: spomenik danas, Knjiga sažetaka, 2013., 36.
- BUTKOVIĆ MIĆIN, LIDIJA, *Istarsko-kvarnerski spomenici Zdenka Kolacija*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Problem spomenika : spomenik danas, 2015., 283–298.
- BUZOV, MARIJA, *Javni spomenici u antici*, Simpozij Skulptura na otvorenom, Knjiga sažetaka, 2003., 37.
- BUZOV, MARIJA, *Javni spomenici u antici*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura na otvorenom, 2006., 163–184.
- BUZOV, MARIJA, *Pojam originala u arheologiji*, Simpozij Original u skulpturi, Knjiga sažetaka, 2008., 21.
- BUZOV, MARIJA, *Pojam originala u arheologiji*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Original u skulpturi, 2010., 333–353.
- CVETKOVA, ELENA, *Povjesničari umjetnosti između »podobnih« i »nepodobnih« spomenika*, Simpozij Skulptura na otvorenom, Knjiga sažetaka, 2003., 23.
- ČAČINOVIĆ, NADEŽDA, *Ukrštanje roda u reprezentativnoj skulpturi*, Simpozij Skulptura na otvorenom, Knjiga sažetaka, 2003., 20.
- ČAČINOVIĆ, NADEŽDA, *Ukrštanje roda u reprezentativnoj skulpturi*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura na otvorenom, 2006., 101–104.
- ČUČKOVIĆ, BORIS, *Skulptura između materijalnoga i nematerijalnoga – razmatranje skulpture ostvarene digitalnom tehnologijom*, Simpozij Original u skulpturi, Knjiga sažetaka, 2008., 48.
- ČUČKOVIĆ, BORIS, *Razmatranje skulpture ostvarene digitalnom tehnologijom: problem originala, modela i unikata*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Original u skulpturi, 2010., 271–288.
- DAMJANOV, JADRANKA, *Vizualno-taktilni pojmovi i klasifikacija skulpture*, Simpozij Skulptura na otvorenom, Knjiga sažetaka, 2003., 9.
- DAMJANOV, JADRANKA, *Vizualno-taktilni pojmovi i klasifikacija skulpture*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura na otvorenom, 2006., 13–26.
- DAMJANOVIĆ, DRAGAN, *Odnos prema predlošcima u djelima Vatroslava Doneganija i Ivana Rendića za Đakovačku katedralu*, Simpozij Original u skulpturi, Knjiga sažetaka, 2008., 39.
- DAMJANOVIĆ, DRAGAN, *Odnos prema predlošcima u djelima Vatroslava Doneganija i Ivana Rendića za Đakovačku katedralu*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Simpozij Original u skulpturi, 2010., 175–193.
- DAUTOVIĆ, BRANKO, *3D CAD modeliranje u projektima obnove i zaštite spomenika kulture*, Simpozij Original u skulpturi, Knjiga sažetaka, 2008., 36.
- DER-HAZARIJAN VUKIĆ, ANDREJA; FERBER BOGDAN, JASENKA; ALUJEVIĆ, DARIJA, *Zagrebačka javna plastika – inicijative i realizacije osamdesetih*, Simpozij Skulptura na otvorenom, Knjiga sažetaka, 2003., 61.

- DER-HAZARIJAN VUKIĆ, ANDREJA; FERBER BOGDAN, JASENKA; ALUJEVIĆ, DARIJA, *Zagrebačka javna plastika – inicijative i realizacije osamdesetih*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura na otvorenom, 2006., 441–463.
- DER-HAZARIJAN VUKIĆ, ANDREJA, *Spomenik Silviju Strahimiru Kranjčeviću u Zagrebu*, Simpozij Problem spomenika: spomenik danas, Knjiga sažetaka, 2013., 16.
- DER-HAZARIJAN VUKIĆ, ANDREJA, *Spomenik Silviju Strahimiru Kranjčeviću u Zagrebu*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Problem spomenika : spomenik danas, 2015., 97–117.
- DOKMANOVIĆ, RANKO v. DUIĆ-KOWALSKI, NADA; DOKMANOVIĆ, RANKO DONELLI, IVO, *Uzroci propadanja predromaničkog luka oltarne pregrade iz crkvice Sv. Trojice u Splitu*, Simpozij Skulptura na otvorenom, Knjiga sažetaka, 2003., 30.
- DONELLI, IVO, *Uzroci propadanja predromaničkog luka oltarne pregrade iz crkvice Sv. Trojice u Splitu*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura na otvorenom, 2006., 119–123.
- DONELLI, IVO, *Replika ili izvornik s greškom*, Simpozij Original u skulpturi, Knjiga sažetaka, 2008., 24.
- DONELLI, IVO, *Replika ili izvornik s greškom*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Original u skulpturi, 2010., 371–378.
- DOŠEN, ANTONIA, *Spomenici s rokom trajanja – tri devastirana spomenika u Gospiću devedesetih godina*, Simpozij Problem spomenika: spomenik danas, Knjiga sažetaka, 2013., 44.
- DOŠEN, ANTONIA, *Spomenici s rokom trajanja – tri spomenika u gradu Gospiću devastirana devedesetih godina*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Problem spomenika : spomenik danas, 2015., 371–384.
- DRAGIČEVIĆ, ZANA, *Spomenik na Petrovoj gori – prilog istraživanju i revalorizaciji*, Simpozij Problem spomenika: spomenik danas, Knjiga sažetaka, 2013., 45.
- DRAGIČEVIĆ, ZANA, *Spomenik na Petrovoj gori – prilog istraživanju i revalorizaciji*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Problem spomenika : spomenik danas, 2015., 385–404.
- DUIĆ-KOWALSKY, NADA; DOKMANOVIĆ, RANKO, *Kamen iskonski materijal – znak oblikovanja prostora-kulturnog pejzaža*, Simpozij Skulptura na otvorenom, Knjiga sažetaka, 2003., 34.
- DUJMOVIĆ KOSOVAC, LJUBICA, *Replika kao povod – original kao ishodište*, Simpozij Original u skulpturi, Knjiga sažetaka, 2008., 44.
- DUJMOVIĆ KOSOVAC, LJUBICA, *Original kao povod*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Original u skulpturi, 2010., 295–305.
- DULIBIĆ, FRANO, *Nepodnošljiva lakoća multipliciranja. Originali i kopije u skulpturi i drugim likovnim umjetnostima*, Simpozij Original u skulpturi, Knjiga sažetaka, 2008., 10.
- DULIBIĆ, FRANO, *Skulptura – problem percepcije originala*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Original u skulpturi, 2010., 289–294.
- DULIBIĆ, FRANO, *Zakonodavni okviri za umjetnička djela u javnom prostoru*, Simpozij Problem spomenika: spomenik danas, Knjiga sažetaka, 2013., 8.
- DULIBIĆ, FRANO, *Stvaranje novog zakonodavnog okvira za umjetnička djela u javnom prostoru*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Problem spomenika : spomenik danas, 2015., 9–22.
- FLEGO, VIŠNJA, *Pojam skulpture na otvorenom u hrvatskim enciklopedijama i leksikonima*, Simpozij Skulptura na otvorenom, Knjižica sažetaka, 2003., 8.

- FERBER BOGDAN, JASENKA v. DER-HAZARIJAN VUKIĆ, ANDREJA; FERBER BOGDAN, JASENKA; ALUJEVIĆ, DARIJA
- FISKOVIĆ, IGOR, *Slučaj renesansnog kipa sv. Petra u Vrboskoj*, Simpozij Original u skulpturi, Knjiga sažetaka, 2008., 27.
- FISKOVIĆ, IGOR, *Slučaj renesansnog kipa Sv. Petra u Vrboskoj*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Original u skulpturi, 2010., 37–51.
- FRANKOVIĆ, EUGEN, *Temeljna iskustva: prostor, vrijeme, oblik – hrvatska varijanta javne plastike*, Simpozij Skulptura na otvorenom, Knjižica sažetaka, 2003., 17.
- FUČKAN, JASMINA, *Problematika prezentacije skulpture u Muzeju primijenjene umjetnosti. Principi prezentacije skulpture – prezentacija skulpture u Stalnom postavu MUO*, Simpozij Skulptura u muzeju, Knjiga sažetaka, 2018., 25.
- FUČKAN, JASMINA, *Muzeološka perspektiva u kontekstu »umjetnosti u prostoru« u stalnom postavu MUO*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura u muzeju, 2019., 263–294.
- GARELJIĆ, TATIJANA, *Prezentacija skulptura, medalja i plaketa iz fundusa Moderne galerije na povremenim izložbama (2009.–2018.)*, Simpozij Skulptura u muzeju, Knjiga sažetaka, 2018., 13.
- GARELJIĆ, TATIJANA, *Prezentacija skulptura, medalja i plaketa iz fundusa Moderne galerije na povremenim izložbama (2009.–2018.)*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura u muzeju, 2019., 125–139.
- GJUKIĆ-BENDER, VEDRANA, *Innocenzo Spinazzi, kipar stvaratelj i kopist*, Simpozij Original u skulpturi, Knjiga sažetaka, 2008., 28.
- GJUKIĆ-BENDER, VEDRANA, *Innocenzo Spinazzi – kipar stvaratelj i kopist*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Original u skulpturi, 2010., 53–65.
- GETALDIĆ, MAGDALENA, *Skulptura u muzeju – muzej skulpture*, Simpozij Skulptura u muzeju, Knjiga sažetaka, 2018., 11.
- GETALDIĆ, MAGDALENA, *Skulptura u muzeju – muzej skulpture*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura u muzeju, 2019., 83–111.
- GLAVOČIĆ, DAINA, *Skulptura na riječkim grobljima Kozala i Trsat*, Simpozij Skulptura na otvorenom, Knjiga sažetaka, 2003., 50.
- GLAVOČIĆ, DAINA, *Skulptura na riječkim grobljima Kozala i Trsat*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura na otvorenom, 2006., 309–329.
- GLAVOČIĆ, DAINA, *Romolo Venucci: Forza della volontà (Snaga volje) – kloniranje skulpture*, Simpozij Original u skulpturi, Knjiga sažetaka, 2008., 43.
- GLAVOČIĆ, DAINA, *Kloniranje skulpture Forza della volontà Romola Venuccija*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Original u skulpturi, 2010., 229–238.
- GLIHA, IGOR, *Skulptura kao autorsko djelo*, Simpozij Original u skulpturi, Knjiga sažetaka, 2008., 16.
- GOLUB PUTRIĆ, LANA, *Pravni vid autorstva u likovnoj umjetnosti*, Simpozij Original u skulpturi, Knjiga sažetaka, 2008., 15.
- GOLUB PUTRIĆ, LANA, *Pravni vid autorstva u likovnoj umjetnosti*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Original u skulpturi, 2010., 395–420.
- GOSS, VLADIMIR P., *Arhitektonska plastika i »zanimljiva vremena« – antika, srednji vijek, danas*, Simpozij Skulptura na otvorenom, Knjiga sažetaka, 2003., 18.
- GOSS, VLADIMIR P., *Arhitektonska plastika i »zanimljiva vremena«*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura na otvorenom, 2006., 73–80.
- GRBIĆ, MARO, *Dostupnost i javna skulptura*, Simpozij Skulptura na otvorenom, Knjiga sažetaka, 2003., 13.

- GRBIĆ, MARO, *Stupnjevanje izvornosti kipova*, Simpozij Original u skulpturi, Knjiga sažetaka, 2008., 9.
- GRBIĆ, MARO, *Stupnjevanje izvornosti u kiparstvu. Vrednovanje kipova u postupcima odljevanja i očuvanja gipseva*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Original u skulpturi, 2020., 209–217.
- GRBIĆ, MARO, *Dvojbe obnove brončanih spomenika*, Simpozij Problem spomenika: spomenik danas, Knjiga sažetaka, 2013., 12.
- GRBIĆ, MARO, *Prednost vizualnog nad dokumentarnim, restauracije za izlaganje*, Simpozij Skulptura u muzeju, Knjiga sažetaka, 2018., 44.
- GRBIĆ, MARO, *Prednost vizualnog nad dokumentarnim. O vrednovanju i restauriranju gipsanih kipova za izlaganje*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura u muzeju, 2019., 469–482.
- HANAČEK, IVANA, *Reprezentacija emancipacije žena u ranoj poslijeratnoj skulpturi*, Simpozij Skulptura u muzeju, Knjiga sažetaka, 2018., 16.
- HERCIGONJA, TOMISLAV, *3D digitalizacija spomenika kulture*, Simpozij Original u skulpturi, Knjiga sažetaka, 2008., 33.
- HLADNIK, ŽELIMIR, *Muka po kiparstvu. Vivant sculptores*, Simpozij Skulptura na otvorenom, Knjiga sažetaka, 2003., 24.
- HLADNIK, ŽELIMIR, *Muka po kiparstvu – Vivant sculptores!*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura na otvorenom, 2006., 113–117.
- HLADNIK, ŽELIMIR, *Vratite mi moje olovke ili stav o samoočuvanju*, Simpozij Original u skulpturi, Knjiga sažetaka, 2008., 50.
- HLEVNJAK, BRANKA, *Kip kao urbani inventar*, Simpozij Skulptura na otvorenom, 2003., Knjiga sažetka, 14.
- HLEVNJAK, BRANKA, *Kip kao urbani inventar*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura na otvorenom, 2006., 57–63.
- HORVAT-KURBEGOVIĆ, ŠEFKA, *Trajnost materijala: od prevencije do konzervacije*, Simpozij Skulptura na otvorenom, Knjiga sažetaka, 2003., 29.
- HORVATINČIĆ, SANJA, *Nemogući spomenik: natječaj za spomenik žrtvama fašizma u Jajincima 1959. godine*, Simpozij Problem spomenika: spomenik danas, Knjiga sažetaka, 2013., 35.
- HORVATINČIĆ, SANJA, *Povijest nemogućeg spomenika. Podizanje spomenika žrtvama fašizma u Jajincima*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Problem spomenika : spomenik danas, 2015., 261–282.
- IVANČEVIĆ, NATAŠA, *Dva antifašistička spomenika Vojina Bakića, od izvedbe do devastacije*, Simpozij Problem spomenika: spomenik danas, Knjiga sažetaka, 2013., 46.
- IVANČEVIĆ, NATAŠA, *Promjena tipologije spomeničkog rješenja Vojina Bakića – Spomenik pobjedi revolucije naroda Slavonije, Kamenska*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Problem spomenika : spomenik danas, 2015., 405–426.
- IVANČEVIĆ, RADOVAN, *Varijacije na temu skulpture u urbanom i pejzažnom okolišu*, Simpozij Skulptura na otvorenom, Knjiga sažetaka, 2003., 11.
- IVANKOVIĆ, GRGUR MARKO, *Spomenik 78. pješačkoj pukovniji u Osijeku*, Simpozij Skulptura na otvorenom, Knjiga sažetaka, 2003., 53.
- IVANUŠ, RHEA, *Spomenici na meti novih revolucija*, Simpozij Problem spomenika: spomenik danas, Knjiga sažetaka, 2013., 42.
- IVANUŠ, RHEA SILVIJA, *Spomenici na meti novih revolucija*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Problem spomenika : spomenik danas, 2015., 341–354.

- IVETIĆ, MARIJA; PAVIĆ, VLADIMIRA, *Sakralna barokna skulptura u otvorenim prostorima središnje Istre*, Simpozij Skulptura na otvorenom, Knjiga sažetaka, 2003., 44.
- IVETIĆ, MARIJA; PAVIĆ, VLADIMIRA, *Sakralna barokna skulptura u otvorenim prostorima središnje Istre*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura na otvorenom, 2006., 227–238.
- IVETIĆ, MARIJA, *Javna plastika u Pazinu*, Simpozij Skulptura na otvorenom, Knjiga sažetaka, 2003., 54.
- IVETIĆ, MARIJA, *Javna plastika u Pazinu*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura na otvorenom, 2006., 359–378.
- JALŠIĆ ERNEČIĆ, DRAŽENKA, *Barokni pilovi sa starog trga u Koprivnici*, Simpozij Skulptura na otvorenom, Knjiga sažetaka, 2003., 41.
- JALŠIĆ ERNEČIĆ, DRAŽENKA, *Barokni pilovi sa starog trga u Koprivnici*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura na otvorenom, 2006., 199–207.
- JALŠIĆ ERNEČIĆ, DRAŽENKA, *Medij fotografije u funkciji proučavanja, zaštite i prezentacije skulpture, na primjeru Galerije Ivan Sabolić u Peterancu. Analogna i digitalna fotodokumentacija*, Simpozij Skulptura u muzeju, Knjiga sažetaka, 2018., 50.
- JANKOVIĆ, RADMILA IVA, *Atelijer Kožarić, radni prostor kipara u stalnom postavu muzeja*, Simpozij Skulptura u muzeju, Knjiga sažetaka, 2018., 15.
- JANKOVIĆ, RADMILA IVA, *Atelijer Kožarić, radni prostor kipara u stalnom postavu Muzeja*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura u muzeju, 2019., 141–158.
- JOVIČIĆ, RADIVOJE, *Restauracija gipsanih modela Augustinčićevih spomenika*, Simpozij Skulptura u muzeju, Knjiga sažetaka, 2018., 46.
- KANCIR, IVANA, *Projekt memorijalnog područja Dotrščine*, Simpozij Skulptura na otvorenom, Knjiga sažetaka, 2003., 57.
- KANCIR, IVANA, *O projektu Memorijalnog područja Dotrščina projektne grupe Seissel – Bakić*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura na otvorenom, 2006., 421–430.
- KANDUČAR TROJAN, SANDRA, *Skulptura od stakla u Zbirci stakla Muzeja za umjetnost i obrt*, Simpozij Skulptura u muzeju, Knjiga sažetaka, 2018., 26.
- KANDUČAR TROJAN, SANDRA, *Skulptura u Zbirci stakla Muzeja za umjetnost i obrt*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura u muzeju, 2019., 295–322.
- KEČKEMET, DUŠKO, *Skulptura na otvorenome: slučaj Splita*, Simpozij Skulptura na otvorenom, Knjiga sažetaka, 2003., 62.
- KEČKEMET, DUŠKO, *Skulptura na otvorenome: slučaj Splita*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura na otvorenom, 2006., 465–470.
- KESIĆ, BOŽO v. PRANČEVIĆ, DALIBOR; KESIĆ, BOŽO
- KLOBUČAR, ANDREA, *Skulpturalna moda Igora Galaša – nosiva umjetnost*, Simpozij Skulptura u muzeju, Knjiga sažetaka, 2018., 29.
- KLOBUČAR, ANDREA, *Skulpturalna moda Igora Galaša – nosiva umjetnost*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura u muzeju, 2019., 341–362.
- KOLEŠNIK, LJILJANA, *Između naracije i dekonstrukcije. Problemi suvremene spomeničke skulpture posvećene žrtvama holokausta*, Simpozij Skulptura na otvorenom, Knjiga sažetaka, 2003., 22.
- KOLEŠNIK, LJILJANA, *Spomenik Seljačkoj buni – umjetnost i politika oko godine 1968.*, Simpozij Problem spomenika: spomenik danas, Knjiga sažetaka, 2013., 17.

- KOROŠEC, JOSIP, *Fontana Francesca Robbe ili o trajnosti kamena u urbanoj sredini*, Simpozij Skulptura na otvorenom, Knjiga sažetaka, 2003., 31.
- KOROŠEC, JOSIP, *Fontana Francesca Robbe ili o trajnosti kamena u urbanoj sredini*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura na otvorenom, 2006., 125–133.
- KOROŠEC, JOSIP, *Uloga skulpture i značaj njezine izvornosti*, Simpozij Original u skulpturi, Knjiga sažetaka, 2008., 8.
- KOROŠEC, JOSIP, *Uloga skulpture i značaj njezine izvornosti*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Original u skulpturi, 2010., 85–113.
- KOROV, GORAN, *Svjedoci triju razdoblja u središtu Donjeg Miholjca*, Simpozij Problem spomenika: spomenik danas, Knjiga sažetaka, 2013., 26.
- KOVAČIĆ, ŽELJKO, *Skulpture-markeri*, Simpozij Skulptura na otvorenom, Knjiga sažetaka, 2003., 35.
- KOVAČIĆ, ŽELJKO, *Skulpture – markeri u prostoru i vremenu*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura na otvorenom, 2006., 145–152.
- KRAŠEVAC, IRENA, *Pilovi, poklonci i raspela Hrvatskog zagorja*, Simpozij Skulptura na otvorenom, Knjiga sažetaka, 2003., 42.
- KRAŠEVAC, IRENA, *Pilovi, poklonci i raspela Hrvatskog zagorja*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura na otvorenom, 2006., 209–225.
- KRAŠEVAC, IRENA, *Legalne kopije. Zbirke odljeva antičke skulpture u 19. stoljeću*, Simpozij Original u skulpturi, Knjiga sažetaka, 2008., 12.
- KRAŠEVAC, IRENA, *Legalne kopije. Zbirke odljeva antičke skulpture*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Original u skulpturi, 2010., 195–208.
- KRAŠEVAC, IRENA, *S izložbe u depo. Sudbina reljefa Isus i Magdalena Franišketa Bileka*, Simpozij Skulptura u muzeju, Knjiga sažetaka, 2018., 12.
- KRAŠEVAC, IRENA, *S izložbe u depo. Sudbina reljefa Isus i Magdalena Franišketa Bileka*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura u muzeju, 2019., 113–123.
- KREKOVIĆ, DAVORIN, *Nove tehnologije u upravljanju i obnovi spomenika kulture*, Simpozij Original u skulpturi, Knjiga sažetaka, 2008., 34.
- KRITOVAC, FEDOR, *Prikazivanje i skrivanje skulpture*, Simpozij Skulptura na otvorenom, Knjiga sažetaka, 2003., 12.
- KRITOVAC, FEDOR, *Prikazivanje i skrivanje skulpture*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura na otvorenom, 2006., 47–56.
- KRIŽIĆ ROBAN, SANDRA, *Pred zidom: strah od praznine?*, Simpozij Skulptura na otvorenom, Knjiga sažetaka, 2003., 8.
- KUKIĆ, BORIS, *Političko-ideološki obračun s Jelačićevim spomenikom u Zagrebu: od zamisli do realizacije 1945.–1947. godine*, Simpozij Problem spomenika: spomenik danas, Knjiga sažetaka, 2013., 28.
- LINKE, ROZALIJA, *Danica Phelps – Walking Art – na granici skulpture*, Simpozij Skulptura na otvorenom, Knjiga sažetaka, 2003., 63.
- LINKE, ROZALIJA, *Danica Phelps: »Walking Art« – na granici skulpture*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura na otvorenom, 2006., 471–476.
- LONČAR, SANJA, *Suvremeni procesi identifikacije na područjima stradalima u Domovinskom ratu (1991.–1995.) – uloga i značaj novih spomenika na Baniji ili Banovini*, Simpozij Problem spomenika: spomenik danas, Knjiga sažetaka, 2013., 49.

- LONČARIĆ, STJEPAN, *Obnova bastiona kao skulptura – specifični »land art«*, Simpozij Skulptura na otvorenom, Knjiga sažetaka, 2003., 33.
- LOVRIĆ PLANTIĆ, VESNA, *Balon braće Montgolfier. Raskošni stojeći sat rađen prema modelu Claudea Michela Clodiona*, Simpozij Original u skulpturi, Knjiga sažetaka, 2008., 30.
- LOVRIĆ PLANTIĆ, VESNA, *Balon braće Montgolfier. Rakošan sat-skulptura: problemi atribucije i datacije*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Original u skulpturi, 2010., 67–84.
- LOVRIĆ PLANTIĆ, VESNA, *Problem valorizacije skulpture u primijenjenim umjetnostima na primjeru figuralnih satova*, Simpozij Skulptura u muzeju, Knjiga sažetaka, 2018., 28.
- LOVRIĆ PLANTIĆ, VESNA, *Problem valorizacije skulpture u primijenjenim umjetnostima na primjeru figuralnih satova*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura u muzeju, 2019., 323–340.
- LUČEVNJAK, SILVIJA, *Prilog poznavanju odnosa skulpture, arhitekture i perivojne arhitekture na primjerima slavonskih dvoraca*, Simpozij Skulptura na otvorenom, Knjiga sažetaka, 2003., 52.
- LUČEVNJAK, SILVIJA, *Prilog poznavanju odnosa skulpture, arhitekture i perivojne arhitekture na primjerima slavonskih dvoraca*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura na otvorenom, 2006., 345–358.
- LJUBIČIĆ MITROVIĆ, DANIJELA, *Skulptura na otvorenom – pregled na području grada Slavanskog Broda*, Simpozij Skulptura na otvorenom, Knjiga sažetaka, 2003., 51.
- LJUBIČIĆ MITROVIĆ, DANIJELA, *Skulptura na otvorenom – pregled na području grada Slavanskog Broda*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura na otvorenom, 2006., 331–343.
- MAGAŠ, LOVORKA, *Reljefometar Vjenceslava Richtera – odnos originala i varijante*, Simpozij Original u skulpturi, Knjiga sažetaka, 2008., 41.
- MAGAŠ, LOVORKA, *Reljefometar Vjenceslava Richtera – odnos originala i varijante. Ideja transformabilnog objekta i njezine posljedice*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Original u skulpturi, 2010., 249–270.
- MAJDANČIĆ, LANA, *Restauracija skulptura u gipsu*, Simpozij Skulptura u muzeju, Knjiga sažetaka, 2018., 45.
- MAJDANČIĆ, LANA, *Restauracija skulptura u Atelijeru Meštrović u Zagrebu*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura u muzeju, 2019., 483–496.
- MAKOVIĆ, ZVONKO, *Spomenička plastika Vojina Bakića: jučer, danas, sutra*, Simpozij Skulptura na otvorenom, Knjiga sažetaka, 2003., 56.
- MAKOVIĆ, ZVONKO, *Spomenička plastika Vojina Bakića: jučer, danas, sutra*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura na otvorenom, 2006., 405–420.
- MAKOVIĆ, ZVONKO, *Načelo serijalnosti u suvremenoj hrvatskoj skulpturi*, Simpozij Original u skulpturi, Knjiga sažetaka, 2008., 40.
- MARKOVIĆ, IGOR, *Modernistička ideja u postmodernom okruženju. Ima li u suvremenom gradu (još uvijek) mjesta za klasične spomenike?*, Simpozij Problem spomenika: spomenik danas, Knjiga sažetaka, 2013., 19.
- MARKOVIĆ, IGOR, *Modernistička ideja u postmodernom okruženju. Ima li u suvremenom gradu (još uvijek) mjesta za klasične spomenike?*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Problem spomenika : spomenik danas, 2015., 133–142.
- MAROEVIĆ, TONKO, *Heliotropizam oblika*, Simpozij Skulptura na otvorenom, Knjiga sažetaka, 2003., 7.

- MEDER, FERDINAND, *Konzervatorski i sociološki aspekti zaštite skulptura na otvorenom*, Simpozij Skulptura na otvorenom, Knjiga sažetaka, 2003., 27.
- MESARIĆ, MARIJA, *Serious play – o spomeniku revolucije danas na trgu Valdibora u Rovinju*, Simpozij Problem spomenika: spomenik danas, Knjiga sažetaka, 2013., 48.
- MESARIĆ, MARIJA, *Serious Play: audiovizualna dokumentacija Spomenika Revolucije na Trgu Valdibora u Rovinju*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Problem spomenika : spomenik danas, 2015., 427–438.
- MEŠTRIĆ, VESNA, *Slavoluk Sergijevaca u Puli*, Simpozij Skulptura na otvorenom, Knjiga sažetaka, 2003., 36.
- MEŠTRIĆ, VESNA, *Slavoluk Sergijevaca u Puli*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura na otvorenom, 2006., 153–162.
- MEŠTRIĆ, VESNA, *Ideja – izvedba: Vjenceslav Richter, Nada – Zagreb, 1957.–1999.*, Simpozij Original u skulpturi, Knjiga sažetaka, 2008., 42.
- MEŠTRIĆ, VESNA, *Ideja – izvedba: Vjenceslav Richter, Nada – Zagreb, 1957.–1999.*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Original u skulpturi, 2010., 239–247.
- MIRKOVIĆ, MARIJA v. BELAJ, MARIJANA; MIRKOVIĆ, MARIJA
- MLIKOTA, ANTONIJA, *Na razmeđu arhitekture i skulpture: Spomenik suncu i Morske orgulje*, Simpozij Original u skulpturi, Knjiga sažetaka, 2008., 46.
- MLIKOTA, ANTONIJA, *Na razmeđu arhitekture i skulpture: Morske orgulje i Pozdrav Suncu*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Original u skulpturi, 2010., 307–321.
- MLIKOTA, ANTONIJA, *Natječaj za Spomenik drugu Titu i vjekovnoj borbi Zadra za slobodu iz 1982. godine*, Simpozij Problem spomenika: spomenik danas, Knjiga sažetaka, 2013., 37.
- MLIKOTA, ANTONIJA, *Natječaj za Spomenik drugu Titu i vjekovnoj borbi Zadra za slobodu iz 1982. godine*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Problem spomenika : spomenik danas, 2015., 299–321.
- NOVAK, IVA, *Skulptura u pedagoškim programima*, Simpozij Skulptura u muzeju, Knjiga sažetaka, 2018., 37.
- NOVAK, IVA, *Skulptura u pedagoškim programima*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura u muzeju, 2019., 435–446.
- NOVINA, ARIANA v. VRHOVEC ŠKALAMERA, TAJANA; NOVINA, ARIANA
- OSTOJIĆ CVAJNER, GORKA, *Mediterranski kiparski simpozij Dobrova – Labin. Od simpozija do muzeja suvremenog kiparstva na otvorenom*, Simpozij Skulptura na otvorenom, Knjiga sažetaka, 2003., 60.
- OŽANIĆ, MARTINA, *Skulpturalna grupa Svete obitelji: pitanje udjela autorske invencije u odnosu na grafički predložak*, Simpozij Original u skulpturi, Knjiga sažetaka, 2008., 13.
- PAPIĆ, TONE, *Devastacija, obnova i interpolacija – osječki primjer*, Simpozij Skulptura na otvorenom, Knjiga sažetaka, 2003., 32.
- PAPIĆ, TONE, *Devastacija, obnova i interpolacija – osječki primjer*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura na otvorenom, 2006., 135–144.
- PAVIČIĆ, SNJEŽANA, *Neka zapažanja o Spomeniku zahvalnosti Crvenoj armiji u Batini*, Simpozij Problem spomenika: spomenik danas, Knjiga sažetaka, 2013., 34.
- PAVIČIĆ, SNJEŽANA, *Neka zapažanja o Spomeniku zahvalnosti Crvenoj armiji u Batinoj Skeli*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Problem spomenika : spomenik danas, 2015., 249–260.
- PAVIČIĆ, SNJEŽANA, *Kako su za Muzej revolucije naroda Hrvatske nabavljene biste o NOB-i i NDH*, Simpozij Skulptura u muzeju, Knjiga sažetaka, 2018., 21.

- PAVIČIĆ, SNJEŽANA, *O nabavi kiparskih djela na temu NOB i NDH u Hrvatskom povijesnom muzeju u Zagrebu*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura u muzeju, 2019., 245–262.
- PAVIĆ, VLADIMIRA v. IVETIĆ, MARIJA; PAVIĆ, VLADIMIRA
- PEJKOVIĆ, BOŽIDAR, *Simpozij Skulptura na otvorenom*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura na otvorenom, 2006., 7–12.
- PEJKOVIĆ, BOŽIDAR, *Problem originala u skulpturi*, Simpozij Original u skulpturi, Knjiga sažetaka, 2008., 7.
- PEJKOVIĆ, BOŽIDAR, *Riječ urednika*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Original u skulpturi, 2010., 5.
- PEJKOVIĆ, BOŽIDAR, *Riječ urednika*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Problem spomenika : spomenik danas, 2015., 5.
- PEJKOVIĆ, BOŽIDAR, *Od skulpture u muzeju do muzeja skulpture*, Simpozij Skulptura u muzeju, Knjiga sažetaka, 2018., 51.
- PEJKOVIĆ, BOŽIDAR, *Riječ urednika*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura u muzeju, 2019., 5.
- PINTARIĆ, SNJEŽANA, *Park skulptura Dušana Džamonje u Vrsaru*, Simpozij Skulptura na otvorenom, Knjiga sažetaka, 2003., 58.
- PIPLOVIĆ, STANKO, *Javni spomenici u Dalmaciji iz 19. stoljeća*, Simpozij Skulptura na otvorenom, Knjiga sažetaka, 2003., 47.
- PIPLOVIĆ, STANKO, *Javni spomenici u Dalmaciji iz XIX. stoljeća*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura na otvorenom, 2006., 239–258.
- PIPLOVIĆ, STANKO, *Sfinge u Dioklecijanovoj palači u Splitu. Jedinstvena pojava u rimskoj skulpturi Ilirika*, Simpozij Original u skulpturi, Knjiga sažetaka, 2008., 23.
- PIPLOVIĆ, STANKO, *Sfinge u Dioklecijanovoj palači u Splitu. Jedinstvena pojava u rimskoj skulpturi Ilirika*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Original u skulpturi, 2010., 379–393.
- PIPLOVIĆ, STANKO, *Javni spomenici u splitskoj luci*, Simpozij Problem spomenika: spomenik danas, Knjiga sažetaka, 2013., 30.
- PIPLOVIĆ, STANKO, *Javni spomenici u splitskoj luci*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Problem spomenika : spomenik danas, 2015., 195–220.
- PLAZIBAT, DANICA, *Ivan Meštrović: Spomenik Indijancima u Chicagu*, Simpozij Problem spomenika: spomenik danas, Knjiga sažetaka, 2013., 33.
- PODGORSKI, JASMINKA, *Očuvanje, konzervacija i restauracija polikromne skulpture u Muzeju za umjetnost i obrt*, Simpozij Skulptura u muzeju, Knjiga sažetaka, 2018., 47.
- PODGORSKI, JASMINKA, *Očuvanje, konzervacija i restauracija drvene polikromne skulpture u Muzeju za umjetnost i obrt*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura u muzeju, 2019., 497–517.
- PRANČEVIĆ, DALIBOR, *Meštrovićeva javna plastika u Splitu*, Simpozij Skulptura na otvorenom, Knjiga sažetaka, 2003., 48.
- PRANČEVIĆ, DALIBOR, *Javna plastika Ivana Meštrovića u Splitu*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura na otvorenom, 2006., 259–275.
- PRANČEVIĆ, DALIBOR, *Ivan Meštrović – desetljeće nakon Darovnice*, Simpozij Original u skulpturi, Knjiga sažetaka, 2008., 14.
- PRANČEVIĆ, DALIBOR, *Ivan Meštrović – desetljeće nakon Darovnice*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Original u skulpturi, 2010., 219–228.

- PRANČEVIĆ, DALIBOR; KESIĆ, BOŽO, *Split, spomenik, drugo (uz suvremene intervencije na javnim spomenicima u Splitu)*, Simpozij Problem spomenika: spomenik danas, Knjiga sažetaka, 2013., 20.
- PRANČEVIĆ, DALIBOR; KESIĆ, BOŽO, *Split, spomenik, drugo (uz suvremene intervencije na javnim spomenicima u Splitu)*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Problem spomenika : spomenik danas, 2015., 143–158.
- PRIJATELJ PAVIČIĆ, IVANA v. BABIĆ, IVO; PAVIČIĆ PRIJATELJ, IVANA
PUHMAJER, PETAR, *Barokni pilovi u Hrvatskoj – podrijetlo, oblikovanje i očuvanost*, Simpozij Skulptura na otvorenom, Knjiga sažetaka, 2003., 40.
- QUIEN, ENES, *Utjecaji političkih i ideoloških događaja na sudbinu spomenika kipara Rudolfa Valdeca*, Simpozij Problem spomenika: spomenik danas, Knjiga sažetaka, 2013., 27.
- QUIEN, ENES, *Utjecaji političkih i ideoloških događaja na sudbinu spomenika kipara Rudolfa Valdeca*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Problem spomenika : spomenik danas, 2015., 159–184.
- RADIĆ, DANKA, *Skulptura u trogirskom groblju*, Simpozij Skulptura na otvorenom, Knjiga sažetaka, 2003., 49.
- RADIĆ, DANKA, *Skulptura u trogirskom groblju*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura na otvorenom, 2006., 277–308.
- RADIĆ, DANKA, *Romantičarske restauracije i domišljanja (kopije i falsifikati) u trogirskoj heraldici*, Simpozij Original u skulpturi, Knjiga sažetaka, 2008., 32.
- RADIĆ, DANKA, *Romantične restauracije i domišljanja. Kopije i falsifikati u trogirskoj heraldici*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Original u skulpturi, 2010., 141–173.
- RADIĆ, DANKA, *Nesporazumi oko postavljanja spomen-obilježja stradalima u bombardiranju Trogira 23. veljače 1944.*, Simpozij Problem spomenika: spomenik danas, Knjiga sažetaka, 2013., 50.
- RADIĆ, DANKA, *Nesporazumi oko postavljanja spomen-obilježja stradalima u bombardiranju Trogira 23. veljače 1944. Nedostatak suradnje službe zaštite i civilnog društva*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Problem spomenika : spomenik danas, 2015., 439–449.
- RADIĆ, DANKA, *Pulene – drvene brodske skulpture*, Simpozij Skulptura u muzeju, Knjiga sažetaka, 2018., 30.
- RADULOVIĆ, MILICA, *Otkupni rad s konkursa za Spomenik maršalu Josipu Brozu Titu u Zagrebu 1987. vajara Stevana Luketića*, Simpozij Problem spomenika: spomenik danas, Knjiga sažetaka, 2013., 38.
- RAJKOVIĆ, LJILJANA, *Problem spomenika u Mostaru: izazovi postmoderne*, Simpozij Problem spomenika: spomenik danas, Knjiga sažetaka, 2013., 55.
- RAJKOVIĆ, LJILJANA, *Problem spomenika u Mostaru: izazovi postmoderne*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Problem spomenika : spomenik danas, 2015., 487–501.
- REPAR, KRISTINA, *Spomenici Matiji Gupcu (Antun Augustinčić) i Petrici Kerempuhu (Vanja Radauš) – sinteza povijesti, mitologije, glazbe i književnosti*, Simpozij Problem spomenika: spomenik danas, Knjiga sažetaka, 2013., 56.
- REPAR, KRISTINA, *Spomenici Matiji Gupcu (Antun Augustinčić) i Petrici Kerempuhu (Vanja Radauš) – sinteza povijesti, mitologije, glazbe i književnosti*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Problem spomenika : spomenik danas, 2015.
- RIBIČIĆ-ŽUPANIĆ, ANICA, *Francisco Pallas y Puig. Pseudogotički triptih s prikazom Bogorodice na prijestolju s malim Isusom u krilu iz Muzeja Mimara*, Simpozij Original u skulpturi, Knjiga sažetaka, 2008., 29.

- RIBIČIĆ-ŽUPANIĆ, ANICA, *Francisco Pallas y Puig. Pseudogotički triptih s prikazom Bogorodice na prijestolju s malim Isusom u krilu iz Muzeja Mimara*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Original u skulpturi, 2020., 115–126.
- RIHTAR JURIĆ, TEA, *Skulptura u zbirkama hrvatskih muzeja*, Simpozij Skulptura u muzeju, Knjiga sažetaka, 2018., 9.
- RIHTAR JURIĆ, TEA, *Skulptura u zbirkama hrvatskih muzeja*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura u muzeju, 2019., 33–64.
- RISMONDO, VLADIMIR ML.; SESARDIĆ, DIJANA IVA, *Original – kopija*, Simpozij Original u skulpturi, Knjiga sažetaka, 2008., 47.
- RISMONDO, VLADIMIR, *Prilog razlikovanju originala i kopije u skulpturi u svjetlu prirodnih jezika, te njima posredovanih kulturnih uzoraka – primjer naknadne obrade vratnica za crkvu Gospe Lurdske u Bijelom Viru autorice ak. kip. Dijane Ive Sesardić*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Original u skulpturi, 2010., 323–332.
- SABALIĆ, DAMIR, *Mletački lavovi sv. Marka u Pagu*, Simpozij Skulptura na otvorenom, Knjiga sažetaka, 2003., 39.
- SABALIĆ, DAMIR, *Mletački lavovi sv. Marka u Pagu*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura na otvorenom, 2006., 185–198.
- SESARDIĆ, DIJANA IVA v. RISMONDO VLADIMIR ML., SESARDIĆ, DIJANA IVA SJEKAVICA, MARKO, *Sustavno uništavanje spomenika kao modalitet kulturocida – heritocida*, Simpozij Problem spomenika: spomenik danas, Knjiga sažetaka, 2013., 41.
- SJEKAVICA, MARKO, *Sustavno uništavanje spomenika kao modalitet heritocida/mnemocida*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Problem spomenika : spomenik danas, 2015., 323–339.
- SKALA, KAROLJ, *Sinergija i simbioza Meštrovićeva spomeničkog para Bošković – Tesla*, Simpozij Problem spomenika: spomenik danas, Knjiga sažetaka, 2013., 10.
- SOKOL, VJEKOSLAVA, *Kipovi malog Isusa u vosku*, Simpozij Original u skulpturi, Knjiga sažetaka, 2008., 31.
- SOKOL, VJEKOSLAVA, *Kipovi malog Isusa u vosku*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Original u skulpturi, 2010., 127–140.
- SOŠIĆ, DARIO, *Pohrana umjetničkih zbirki i skulptorske izložbe u Muzeju grada Rovinja – Rovigno*, Simpozij Skulptura u muzeju, Knjiga sažetaka, 2018., 34.
- SOŠIĆ, DARIO, *Pohrana umjetničkih zbirki i skulptorske izložbe u Muzeju grada Rovinja – Rovigno*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura u muzeju, 2019., 397–412.
- SRHOJ, VINKO, *Monumentalno kao totalitarno*, Simpozij Skulptura na otvorenom, Knjiga sažetaka, 2003., 8.
- SRHOJ, VINKO, *Monumentalno kao totalitarno*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura na otvorenom, 2006., 105–112.
- SRHOJ, VINKO, *Spomenici politici nekada i danas (studija slučaja: Augustinčićev Josip Broz Tito nasuprot Kovačičevom Franji Tuđmanu)*, Simpozij Problem spomenika: spomenik danas, Knjiga sažetaka, 2013., 18.
- SRHOJ, VINKO, *Spomenici politici nekada i danas (studija slučaja: Augustinčićev Josip Broz Tito nasuprot Kovačičevom Franji Tuđmanu)*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Problem spomenika : spomenik danas, 2015. 119–132.
- SRHOJ, VINKO, *Treba li restaurirati ili prepustiti propadanju djela u nepostojanim materijalima*, Simpozij Skulptura u muzeju, Knjiga sažetaka, 2018., 43.
- SRHOJ, VINKO, *Treba li restaurirati ili prepustiti propadanju djela u nepostojanim materijalima. Jesu li muzeji mjesta uspomena i nostalgije, a ne istinskog susreta sa živom*

- umjetnošću!?*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura u muzeju, 2019., 457–468.
- SUNARA, SAGITA MIRJAM; TEKIĆ, ROMANA; TOMŠIĆ, TINA, *Problematika prezentacije Ružičevih Vrata u Parku skulptura Željezare Sisak*, Simpozij Skulptura u muzeju, Knjiga sažetaka, 2018., 36.
- SUNARA, SAGITA MIRJAM; TEKIĆ, ROMANA, *Problematika prezentacije Ružičevih Vrata u Parku skulptura Željezare Sisak*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura u muzeju, 2019., 413–434.
- SUNARA, SAGITA MIRJAM, *Skulptura izvan muzeja: smjernice za čuvanje skulptura na otvorenom*, Simpozij Skulptura u muzeju, Knjiga sažetaka, 2018., 48.
- SUNARA, SAGITA MIRJAM, *Skulptura izvan muzeja: smjernice za čuvanje skulptura na otvorenom – primjeri dobre prakse*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura u muzeju, 2019., 519–537.
- SVEDRUŽIĆ ŠEPAROVIĆ, IVANA, *Ruža vjetрова – mijene jednog spomenika*, Simpozij Problem spomenika: spomenik danas, Knjiga sažetaka, 2013., 54.
- ŠARIĆ KOSTIĆ, ELVIRA, *Skulptura iz Zbirke kamenih spomenika Muzeja grada Splita*, Simpozij Skulptura u muzeju, Knjiga sažetaka, 2018., 19.
- ŠARIĆ KOSTIĆ, ELVIRA, *Skulptura iz Zbirke kamenih spomenika Muzeja grada Splita*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura u muzeju, 2019., 203–224.
- ŠEGAN, MILIVOJ, *Scientia gnoseoforme oblikovanja kipa i izvornost izvornika*, Simpozij Original u skulpturi, Knjiga sažetaka, 2008., 49.
- ŠIMAT BANOVIĆ, IVE, *Čemu spomenici?*, Simpozij Problem spomenika: spomenik danas, Knjiga sažetaka, 2013., 7.
- ŠIMAT BANOVIĆ, IVE, *Izgubljeni svijet kipa i bijeg kipa u muzej*, Simpozij Skulptura u muzeju, Knjiga sažetaka, 2018., 7.
- ŠIMETIN ŠEGVIĆ, FILIP; ŠIMETIN ŠEGVIĆ, NIKOLINA, *Spomenici jednoj Monarhiji*, Simpozij Problem spomenika: spomenik danas, Knjiga sažetaka, 2013., 25.
- ŠIMUNIĆ, LJERKA, *Javna kamena plastika u muzejskoj zbirci – konzervacija/restauracija – original/replika*, Simpozij Original u skulpturi, Knjiga sažetaka, 2008., 26.
- ŠIMUNIĆ, LJERKA, *Javni kameni spomenici u funkciji eksponata u stalnom postavu Kulturnopovijesnog odjela Gradskog muzeja Varaždin*, Simpozij Skulptura u muzeju, Knjiga sažetaka, 2018., 31.
- ŠIMUNKOVIĆ, MARIO, *Rušenje i uklanjanje spomen-obilježja Narodnooslobodilačke borbe i revolucionarnog pokreta na području grada Zagreba*, Simpozij Problem spomenika: spomenik danas, Knjiga sažetaka, 2013., 43.
- ŠIMUNKOVIĆ, MARIO, *Rušenje i uklanjanje spomen-obilježja Narodnooslobodilačke borbe i revolucionarnog pokreta na području grada Zagreba*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Problem spomenika : spomenik danas, 2015., 355–370.
- ŠIMPRAGA, SAŠA, *Radni prijedlog intervencija s ciljem poboljšanja postojeće javne plastike grada Zagreba*, Simpozij Problem spomenika: spomenik danas, Knjiga sažetaka, 2013., 52.
- ŠIMPRAGA, SAŠA, *Radni prijedlog intervencija za poboljšanje postojeće javne plastike grada Zagreba, 2011.–2013.*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Problem spomenika : spomenik danas, 2015., 465–476.
- ŠKALAMERA, TAJANA; NOVINA, ARIANA, *Problem konjaničkog spomenika u djelu Antuna Augustinčića*, Simpozij Problem spomenika: spomenik danas, Knjiga sažetaka, 2013., 32.

- ŠOLTIĆ, PETRA, *Skulpturom o skulpturi... i muzeju*, Simpozij Skulptura u muzeju, Knjiga sažetaka, 2018., 40.
- ŠPOLJAR, MARIJAN, *Spomenik i trg: od ideološkog simbola do općeg znaka*, Simpozij Problem spomenika: spomenik danas, Knjiga sažetaka, 2013., 29.
- ŠPOLJAR, MARIJAN, *Koprivnica: spomenik i trg. Od ideološkog do apstraktnog znaka (i obratno)*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Problem spomenika : spomenik danas, 2015., 185–194.
- ŠTEFANAC, TAMARA, *Parne lokomotive: spomenici tehničke baštine*, Simpozij Problem spomenika: spomenik danas, Knjiga sažetaka, 2013., 51.
- ŠTEFANAC, TAMARA, *Parne lokomotive: spomenici tehničke baštine*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Problem spomenika : spomenik danas, 2015., 451–464.
- TRAUBER, ALMA, *Debeli brijest – univerzalni znak u prostoru*, Simpozij Problem spomenika: spomenik danas, Knjiga sažetaka, 2013., 47.
- TEKIĆ, ROMANA, *Loša komunikacija javne plastike i prostora: skulpture projekta Brod – grad iz bajke*, Simpozij Problem spomenika: spomenik danas, Knjiga sažetaka, 2013., 53.
- TEKIĆ, ROMANA, *Loša komunikacija javne plastike i prostora: skulpture projekta Brod – grad iz bajke*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Problem spomenika : spomenik danas, 2015., 477–486.
- TEKIĆ, ROMANA, *Upotreba skulpture iz stalnog postava Galerije Ružić i suvremenici u muzejskog edukaciji*, Simpozij Skulptura u muzeju, Knjiga sažetaka, 2018., 39.
- TEKIĆ, ROMANA, *Upotreba skulpture iz stalnog postava Galerije Ružić i suvremenici u muzejskog edukaciji*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura u muzeju, 2019., 447–456.
- TEKIĆ, ROMANA v. SUNARA, SAGITA MIRJAM; TEKİĆ, ROMANA; TOMŠIĆ, TINA TOMIĆ, ANTONIA, *Vrelo života Ivana Meštrovića od vremena nastanka do danas*, Simpozij Problem spomenika: spomenik danas, Knjiga sažetaka, 2013., 31.
- TOMIĆ, ANTONIA, *Vrelo života Ivana Meštrovića od vremena nastanka do danas*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Problem spomenika : spomenik danas, 2015., 221–240.
- TOMIĆ, ANTONIA, *Novo ruho drniškog Meštrovića*, Simpozij Skulptura u muzeju, Knjiga sažetaka, 2018., 33.
- TOMIĆ, ANTONIA, *Novo ruho drniškog Meštrovića*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura u muzeju, 2019., 381–396.
- TOMŠIĆ, TINA v. SUNARA, SAGITA MIRJAM; TEKİĆ, ROMANA; TOMŠIĆ, TINA TURKOVIĆ-KRNJAK, FILIP, *Trijenale hrvatskog kiparstva – 36 godina tradicije*, Simpozij Skulptura u muzeju, Knjiga sažetaka, 2018., 32.
- TURKOVIĆ-KRNJAK, FILIP, *Trijenale hrvatskog kiparstva – 36 godina tradicije*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura u muzeju, 2019., 363–379.
- VINTERHALTER, JADRANKA, *Instalacija kao original i kao verzija: Mladen Stilinović, Eksploatacija mrtvih*, Simpozij Original u skulpturi, Knjiga sažetaka, 2008., 45.
- VOJNOVIĆ-TRAŽIVUK, BRANKA, *Antropologija spomenika (Grgur Ninski u Splitu)*, Simpozij Skulptura na otvorenom, Knjiga sažetaka, 2003., 19.
- VOJNOVIĆ-TRAŽIVUK, BRANKA, *Antropologija spomenika: Grgur Ninski u Splitu*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura na otvorenom, 2006., 81–99.

- VOJNOVIĆ-TRAŽIVUK, BRANKA, *Skulptura u Etnografskom muzeju u Splitu*, Simpozij Skulptura u muzeju, Knjiga sažetaka, 2018., 18.
- VOJNOVIĆ-TRAŽIVUK, BRANKA, *Skulptura u Etnografskom muzeju u Splitu*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura u muzeju, 2019., 183–202.
- VOJVODA, ROZANA, *Skulptura iz zbirke Umjetničke galerije Dubrovnik*, Simpozij Skulptura u muzeju, Knjiga sažetaka, 2018., 17.
- VOJVODA, ROZANA, *Skulptura iz zbirke Umjetničke galerije Dubrovnik – načini prezentacije u stalnim postavima i povremenim izložbama s posebnim osvrtom na nikad uspostavljeni Park skulpture*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura u muzeju, 2019., 159–182.
- VRBIĆ, JOSIP, *Zaštita skulpture kroz uvođenje novih sustavnih rješenja registriranja umjetnina*, Simpozij Original u skulpturi, Knjiga sažetaka, 2008., 18.
- VRHOVEC ŠKALAMERA, TAJANA; NOVINA, ARIANA, *Problem konjaničkog spomenika u opusu Antuna Augustinčića*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Problem spomenika : spomenik danas, 2015., 241–248.
- VUJANOVIĆ, BARBARA, *Spomenici Ivana Meštrovića dvadesetih i tridesetih godina 20. stoljeća*, Simpozij Problem spomenika: spomenik danas, Knjiga sažetaka, 2013., 13.
- VUJANOVIĆ, BARBARA, *Projekt MEŠTART – suvremena umjetnost u Muzejima Ivana Meštrovića*, Simpozij Skulptura u muzeju, Knjiga sažetaka, 2018., 35.
- VUJČIĆ, DAVORIN, *Brijunski (int)akt*, Simpozij Skulptura na otvorenom, Knjiga sažetaka, 2003., 55.
- VUJČIĆ, DAVORIN, *Brijunski (int)akt. Skulptura XX. stoljeća na otvorenom na otočju Brijuni*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura na otvorenom, 2006., 379–404.
- VUJČIĆ, DAVORIN, *Geneza i analiza spomenika Pobuna u Villefrancheu Vanje Radauša*, Simpozij Problem spomenika: spomenik danas, Knjiga sažetaka, 2013., 15.
- VUJČIĆ, DAVORIN, *Geneza i analiza spomenika Pobuna u Villefrancheu Vanje Radauša*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Problem spomenika : spomenik danas, 2015., 79–96.
- VUJČIĆ, DAVORIN, *Galerija Antuna Augustinčića – muzealizacija kiparskog opusa*, Simpozij Skulptura u muzeju, Knjiga sažetaka, 2018., 10.
- VUJČIĆ, DAVORIN, *Galerija Antuna Augustinčića – muzealizacija kiparskog opusa*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura u muzeju, 2019., 65–82.
- VUJIĆ, ŽARKA, *Skulptura u muzeju u 21. stoljeću – problematična ili izazovna muzejska građa?*, Simpozij Skulptura u muzeju, Knjiga sažetaka, 2018., 8.
- VUJIĆ, ŽARKA, *Skulptura u muzeju: uvod u promišljanje o nekada važnoj a danas gotovo spornoj muzejskoj građi*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura u muzeju, 2019., 9–31.
- VUKADIN-DORONJGA, HELA, *Spomenik danas – pitanje kontekstualizma, morfologija i sugestivnosti oblika*, Simpozij Problem spomenika: spomenik danas, Knjiga sažetaka, 2013., 9.
- VUKADIN-DORONJGA, HELA, *Spomenik danas – pitanje kontekstualizacije, morfologije i sugestivnosti oblika*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Problem spomenika : spomenik danas, 2015., 23–46.
- VUKMIR, JANKA, *Trebamo li skulpturu na otvorenom?*, Simpozij Skulptura na otvorenom, Knjiga sažetaka, 2003., 16.
- VUKMIR, JANKA, *Treba li nam skulptura na otvorenom?*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura na otvorenom, 2006., 65–71.

- VUKMIR, MLADEN, *Tipologija i terminologija autorsko-pravnih povreda na području skulpture*, Simpozij Original u skulpturi, Knjiga sažetaka, 2008., 17.
- VUKMIR, MLADEN, *Obilje izvora – prava značenja termina kopija i original; kratki osvrt na promjene značenja umjetničke i autorsko-pravne terminologije u digitalnom okruženju*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Original u skulpturi, 2010., 421–460.
- VUKSANOVIĆ, SUZANA, *Izazovi muzealizacije (nove) skulpture u MSUV: načini prikupljanja, čuvanje, katalogizacija, proučavanje, prezentacija*, Simpozij Skulptura u muzeju, Knjiga sažetaka, 2018., 14.
- ZAJEC, VLASTA, *Reljefi lava sv. Marka u Istri*, Simpozij Skulptura na otvorenom, Knjiga sažetaka, 2003., 38.
- ZAJEC, VLASTA, *Zavjetni spomenici Svetom Trojstvu na području sjeveroistočne Hrvatske i Vojvodine*, Simpozij Problem spomenika: spomenik danas, Knjiga sažetaka, 2013., 24.
- ZEC, DANIEL, *Muzejska skulptura Extra muros: o funkciji, značenju, mogućnostima i primjerima eksteriorne prezentacije skulpture lociranjem iz muzejske ustanove*, Simpozij Skulptura u muzeju, Knjiga sažetaka, 2018., 49.
- ZEC, DANIEL, *Muzejska skulptura Extra muros: o funkciji, značenju, mogućnostima i primjerima eksteriorne prezentacije skulpture iz muzejskih fundusa*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura u muzeju, 2019., 539–550.
- ZIHERL, JERICA, *Poreč: skulptura kao dijalog s prošlošću*, Simpozij Skulptura na otvorenom, Knjiga sažetaka, 2003., 59.
- ZIHERL, JERICA, *Poreč: skulptura kao dijalog s prošlošću*, Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura na otvorenom, 2006., 431–439.
- ZUCCON MARTIĆ, MALINA, *Skulptura koja je gotovo neprimijećeno prošla kroz dva muzeja*, Simpozij Skulptura u muzeju, Knjiga sažetaka, 2018., 38.

Napomena: Bibliografija obuhvaća sve sažetke izlaganja i članke objavljene u knjigama sažetaka i pripadajućim zbornicima simpozija. Radi nepotrebnih ponavljanja istoga izdavača, navodi su pisani u skraćenom obliku, a za svako daljnje objavljivanje preporuča se koristiti pune bibliografske jedinice:

- Simpozij Skulptura na otvorenom, Knjiga sažetaka, Muzeji Hrvatskog zagorja, Galerija Antuna Augustinčića, Klanjec, 21. – 23. svibnja 2003.
- Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura na otvorenom, God. XXI–XXV (2001.–2005.), br. 21–25, Klanjec 2006.
- Simpozij Original u skulpturi, Knjiga sažetaka, Muzeji Hrvatskog zagorja, Galerija Antuna Augustinčića, Klanjec, 4. – 6. lipnja 2008.
- Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Original u skulpturi, God. XXVIII–XXIX (2008.–2009.), br. 28–29, Klanjec, 2020.
- Simpozij Problem spomenika: spomenik danas, Knjiga sažetaka, Muzeji Hrvatskog zagorja, Galerija Antuna Augustinčića, Klanjec, 23. – 25. listopada 2013.
- Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Problem spomenika: spomenik danas, God. XXXII–XXXV (2012.–2015.), br. 32–33/43–35, Klanjec, 2015.
- Simpozij Skulptura u muzeju, Knjiga sažetaka, Muzeji Hrvatskog zagorja, Galerija Antuna Augustinčića, Klanjec, 24. – 26. listopada 2018.
- Anali Galerije Antuna Augustinčića, Zbornik simpozija Skulptura u muzeju, God. XXXVIII–XXXIX (2018. – 2019.), br. 38–39, Klanjec, 2019.

ABECEDNI POPIS SUDIONIKA SIMPOZIJA *SKULPTURA
NA OTVORENOM, ORIGINAL U SKULPTURI, PROBLEM
SPOMENIKA : SPOMENIK DANAS I SKULPTURA U
MUZEJU* (u zgradama su istaknute godine sudjelovanja)

1. Alujević Darija (2003., 2013.)
2. Babić Ivo (2013.)
3. Bagarić Marina (2018.)
4. Begović Dvoržak Vlasta (2008.)
5. Begović Schrunk Ivančica (2008.)
6. Belaj Marijana (2003.)
7. Belušić Lavinia (2008., 2013.)
8. Borić Laris (2013.)
9. Braun Mario (2003.)
10. Bregovac Pisk Marina (2018.)
11. Buntak Krešimir (2008.)
12. Butković Mićin Lidija (2013.)
13. Buzov Marija (2003., 2008.)
14. Cvetkova Elena (2003.)
15. Čaćinović Nadežda (2003.)
16. Čučković Boris (2008.)
17. Damjanov Jadranka (2003.)
18. Damjanović Dragan (2008.)
19. Dautović Branko (2008.)
20. Der-Hazarijan Vukić Andreja (2003., 2013.)
21. Dokmanović Ranko (2003.)
22. Donelli Ivo (2003., 2008.)
23. Došen Antonia (2013.)
24. Dragičević Zana (2013.)
25. Duić Kowalsky Nada (2003.)
26. Dujmović Kosovac Ljubica (2008.)
27. Dulibić Frano (2008., 2013.)
28. Flego Višnja (2003.)
29. Ferber Bogdan Jasenka (2003.)
30. Fisković Igor (2008.)
31. Franković Eugen (2003.)
32. Fućkan Jasmina (2018.)
33. Gareljčić Tatijana (2018.)
34. Gjukić Bender Vedrana (2008.)
35. Getaldić Magdalena (2018.)
36. Glavočić Daina (2003.)
37. Gliha Igor (2008.)
38. Golub Putrić Lana (2008.)
39. Goss Vladimir P. (2003.)
40. Grbić Maro (2003., 2008., 2013., 2018.)
41. Hanaček Ivana (2018.)
42. Hercigonja Tomislav (2008.)
43. Hladnik Želimir (2003.)
44. Hlevnjak Branka (2003.)
45. Horvat Kurbegović Šefka (2003.)
46. Horvatinčić Sanja (2013.)
47. Ivančević Nataša (2013.)
48. Ivančević Radovan (2003.)
49. Ivanković Grgur Marko (2003.)
50. Ivanuš Rhea (2013.)
51. Ivetić Marija (2003.)
52. Jalšić Ernečić Draženka (2003., 2018.)
53. Janković Radmila Iva (2018.)
54. Jovičić Radivoje (2018.)
55. Kancir Ivana (2003.)
56. Kandučar Trojan Sandra (2018.)
57. Kečkemet Duško (2003.)
58. Kesić Božo (2013.)
59. Klobučar Andrea (2018.)
60. Kolečnik Ljiljana (2003., 2013.)
61. Korošec Josip (2003., 2008.)
62. Korov Goran (2013.)
63. Kovačić Željko (2003.)
64. Kraševac Irena (2003., 2008., 2018.)
65. Kreković Davorin (2008.)
66. Kritovac Fedor (2003.)
67. Križić Roban Sandra (2003.)
68. Kukić Boris (2013.)
69. Linke Rozalija (2003.)
70. Lončar Sanja (2013.)
71. Lončarić Stjepan (2003.)
72. Lovrić Plantić Vesna (2018.)
73. Lučevnjak Silvija (2003.)

74. Ljubičić Mitrović Danijela (2003.)
75. Magaš Lovorka (2008.)
76. Majdančić Lana (2018.)
77. Maković Zvonko (2003., 2008.)
78. Marković Igor (2013.)
79. Maroević Tonko (2003.)
80. Meder Ferdinand (2003.)
81. Mesarić Marija (2013.)
82. Meštrić Vesna (2003.)
83. Mirković Marija (2003.)
84. Mlikota Antonija (2008.)
85. Novak Iva (2018.)
86. Novina Ariana (2013.)
87. Ostojić Cvajner Gorka (2003.)
88. Ožanić Martina (2008.)
89. Papić Tone (2006.)
90. Pavičić Snježana (2013.)
91. Pavić Vladimira (2003.)
92. Pejčković Božidar (2003., 2008., 2013., 2018.)
93. Pintarić Snježana (2003.)
94. Piplović Stanko (2003., 2008.)
95. Plazibat Danica (2013.)
96. Podgorski Jasminka (2018.)
97. Prančević Dalibor (2008., 2018.)
98. Prijatelj Pavičić Ivana (2013.)
99. Puhmajer Petar (2003.)
100. Radić Danka (2003., 2008., 2013., 2018.)
101. Radulović Milica (2013.)
102. Rajković Ljiljana (2013.)
103. Repar Kristina (2013.)
104. Ribičić Županić Anica (2008.)
105. Rihtar Jurić Tea (2018.)
106. Rismondo Vladimir (2008.)
107. Quien Enes (2013.)
108. Sabalić Damir (2003.)
109. Sesardić Dijana (2008.)
110. Sjekavica Marko (2013.)
111. Skala Karolj (2013.)
112. Sokol Vjekoslava (2008.)
113. Sošić Dario (2018.)
114. Srhoj Vinko (2003., 2013.)
115. Sunara Sagita Mirjam (2018.)
116. Svedružić Šeparović Ivana (2013.)
117. Šarić Kostić Elvira (2018.)
118. Šegan Milivoj (2008.)
119. Šimat Banov Ive (2013., 2018.)
120. Šimetin Šegvić Filip (2013.)
121. Šimunić Ljerka (2008., 2018.)
122. Šimunković Mario (2013.)
123. Šimpraga Saša (2013.)
124. Škalamera Tajana (2013.)
125. Šoltić Petra (2018.)
126. Špoljar Marijan (2013.)
127. Štefanec Tamara (2013.)
128. Taubner Alma (2013.)
129. Tekić Romana (2018.)
130. Tomić Antonia (2013., 2018.)
131. Tomšić Tina (2018.)
132. Turković Krnjak Filip (2018.)
133. Vinterhalter Jadranka (2008.)
134. Vojnović Traživuk Branka (2003., 2018.)
135. Vojvoda Rozana (2018.)
136. Vrbić Josip (2008.)
137. Vujanović Barbara (2018.)
138. Vujčić Davorin (2003., 2013., 2018.)
139. Vujić Žarka (2018.)
140. Vukadin Doronjga Hela (2013.)
141. Vukmir Janka (2003.)
142. Vukmir Mladen (2008.)
143. Vuksanović Suzana (2018.)
144. Zajec Vlasta (2003., 2013.)
145. Zec Daniel (2018.)
146. Zihlerl Jerica (2003.)
147. Zuccon Martić Malina (2018.)

Simpozij *Problem spomenika : spomenik danas*, Galerija Antuna Augustinčića, 24. listopada 2013. (arhiva GAA)

Symposium: The Monument Problem : Monument Today, Antun Augustinčić Gallery, October 24, 2013 (GAA Archives)

Simpozij *Problem spomenika : spomenik danas*, Galerija Antuna Augustinčića, 25. listopada 2013. (arhiva GAA)

Symposium: The Monument Problem : Monument Today, Antun Augustinčić Gallery, October 25, 2013 (GAA Archives)

Simpozij *Skulptura u muzeju*, parkiralište restorana Zelenjak, 26. listopada 2018. (arhiva GAA)

Symposium: Sculpture in a Museum, parking lot of the Zelenjak Restaurant, October 26, 2018 (GAA Archives)

SAŽETAK

Primarno muzejsko djelovanje Galerije Antuna Augustinčića u Klanjcu prošireno je redovitim periodičnim osmišljavanjem, organiziranjem i održavanjem u svojim prostorima stručno-znanstvenih simpozija, s nakanom da se trajno potakne promišljanje o kompleksnoj muzeološkoj, povijesnoumjetničkoj i teorijskoj problematici pojma skulpture, a njihovi se zbornici radova objavljuju u okviru matičnog časopisa *Anali Galerije Antuna Augustinčića*. Iz pregleda četiriju posljednjih simpozija i njihova stručnog doprinosa – *Skulptura na otvorenom*, 2003.; *Original u skulpturi*, 2008.; *Problem spomenika : spomenik danas*, 2013. i *Skulptura u muzeju*, 2018. – razvidno je da su skupovi u Klanjcu postali središnje mjesto okupljanja hrvatskih povjesničara umjetnosti koji se bave skulpturom. Na njima je sudjelovalo 147 stručnjaka, a u pripadajućim im zbornicima objavljen je 121 stručni i znanstveni članak. Uvid u popis sudionika potvrđuje otvorenost organizatora prema svim vidovima i specijalnostima šireg povijesnoumjetničkog spektra zanimanja, od kustoskih i muzejskih iskustava, konzervatorsko-restauratorske prakse, do znanstvenih, publicističkih, pravnih i ostalih bavljenja fenomenom kiparstva. Tako poticana interdisciplinarnost pridonosi širem sagledavanju medija skulpture i dovodi do kritičkih i konstruktivnih rasprava. Gledajući zborno na četiri protekla simpozija, možemo zaključiti da su nadasve stručno potkrijepljeni susreti znatno pridonijeli boljem poznavanju bogatog i raznovrsnog kiparskog nasljeđa na cjelokupnom području Hrvatske.

*Summary***NETWORKED BY SCULPTURES.
CRITICAL ANALYSES OF SCULPTURAL HERITAGE IN CROATIA AT
SYMPOSIUMS IN KLANJEC**

IRENA KRAŠEVAC

Institute of Art History, Zagreb

The primary museological activities of the Antun Augustinčić Gallery in Klanjec have been expanded with regular periodical planning and organisation of on-site symposiums with the goal to prompt on-going discussion of the complex museological, art historical, and theoretical problems of the concept of sculpture. The papers and studies are published in the Gallery's own publication, Anali Galerije Antuna Augustinčića [Annals of the Antun Augustinčić Gallery]. Review of the past four symposiums and their contribution to scholarly discussion – Open-Air Sculpture, 2003, Original in Sculpture, 2008, The Monument Problem: Monument Today, 2013, and Sculpture in a Museum, 2018 – shows that the symposiums in Klanjec have become the central gathering place for the Croatian art historians involved in sculpture. So far, 147 experts have taken part in the symposiums and 121 scholarly articles have been published in the Annals. The names on the lists of symposium participants confirm the organisers' openness to all aspects and specialities of a broad spectrum of professions within history of art, from curators and museologists to conservationists and restorers, and to experts involved in scholarly, publicist, legal, and other approaches to the phenomenon of sculpture. The interdisciplinarity thus encouraged contributes to a broader analysis of the medium of sculpture and leads to critical and constructive discussions. An overview of the past four symposiums leads to the conclusion that the professionally substantiated discussions have made a significant contribution to the knowledge of the rich and diverse sculptural heritage on the territory of Croatia.

KEY WORDS: *symposium, sculpture, Antun Augustinčić Gallery, Klanjec*

Gliptoteka HAZU – prošlost, sadašnjost i perspektiva muzeja skulpture nakon potresa 2020. godine

MAGDALENA GETALDIĆ

Gliptoteka Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb

Stručni rad

U radu je istaknut značaj i posebnost Gliptoteke HAZU te iskustvo i poduzete mjere u kontekstu upravljanja baštinom nakon razornih potresa 2020. godine. Financijskom potporom i planovima cjelovite obnove Gliptoteka je dobila novu perspektivu. Izrađeni su preliminarni muzeološki planovi, a budućnost muzeja promišlja se i redefinira iz pozicije kreiranja novih stalnih postava. Cilj je očuvati i nadalje graditi identitet muzeja na njegovim povijesnim specifičnostima čije su kulturološke i baštinske vrijednosti dio europskog kulturnog kruga.

KLJUČNE RIJEČI: kiparstvo, sadreni odljevi, potres, solidarnost, obnova, muzeološki planovi, novi stalni postav

UVODNO O MUZEJU

Gliptoteka Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti specijalizirani je muzej za skulpturu i jedinstvena ustanova u Hrvatskoj. Osnovana je 1937. godine pod nazivom Gipsoteka grada Zagreba privatnom inicijativom i donacijom gradu Zagrebu¹ dr. sc. Antuna Bauera s ciljem sabiranja i prezentiranja sadrenih odljeva najznačajnijih kulturnopovijesnih spomenika ali i originalnih umjetničkih djela s područja kiparstva.

Muzej je od 1940. godine smješten u dio zgrada bivše *Zagrebačke tvornice koža* i danas je jedini izvorno očuvani ostatak velikog tvorničkog kompleksa, koji je u svom punom opsegu obuhvaćao parcele pogona

¹ Zaključkom sjednice Ekonomskog odbora gradskog vijeća od 21. 10. 1937. godine prema prethodnom usmenom sporazumu Bauera s tadašnjim gradonačelnikom Teodorom Peičićem i gradskim senatorom Zvonimirom Maticom. Darovnicu A. Bauer 25.10.1937. uručuje gradonačelniku preko prof. dr. Petra Knolla, što je službeni datum osnutka muzeja.

1. Komplex Tvornice koža krajem 19. stoljeća (Fototeka Gliptoteke HAZU)

Leatherworks facilities in the late 19th century. (HAZU Glyptothèque photo files)

koje su se smjestile unutar dva ulična bloka (sl. 1).² Tvornica je bila smještena u podgrađu najstarijih zagrebačkih naselja, uz potok Medveščak, a njena gradnja započinje 1864. godine i postupno se proširuje od male manufakture i prvih pogona Vatroslava Šterna iz 1869. godine, do najvećeg industrijskog pogona u Zagrebu.³ Kroz čitav period proizvodnje kompleks tvornice kontinuirano se gradio i dograđivao, u čemu sudjeluju eminentni arhitekti: Janko Jambrišak, Janko Grahor, Antun Cella, Martin Pilar, Antun Res, Benedikt i Baranyai, Josip Dubsky i Janko Holjac.⁴ Nakon požara 1926. godine dolazi do mnogih dogradnji i adaptacija, ali tvornica 1939. godine prestaje s radom. Već iduće 1940. godine muzej Gipsoteka dobiva u najam jednu zgradu,⁵ a kasnije zauzima preostale tri zgrade kompleksa. Ta prenamjena i sadržajna konverzija tvorničkog paleoindustrijskog kompleksa iz 1940. godine avangardan je i prvi primjer uspješne adaptacije i revitalizacije u europskim razmjerima, s obzirom da tu praksu prenamjene umjetnički muzeji započinju tek 70-ih godina 20. stoljeća. Pretvaranjem tvorničkog kompleksa kožare u muzej sredina dobiva novi kulturni i društveni sadržaj. Tijekom godina prostori kožare sustavno su adaptirani za muzejske potrebe uz određeni stupanj očuvanja izvorne građevine.⁶

2 Usp. Boban, Tihana. *Arhitektura bivše tvornice koža u Zagrebu: sklop zgrada Gliptoteke HAZU*, diplomski rad, [mentor Dragan Damjanović, Zagreb] : Filozofski fakultet u Zagrebu, 2016., 5.

3 Kasnijim širenjem na susjedne parcele prerasta u dioničko društvo, a od 1869. djeluje pod nazivom »Kr. povlaštena zagrebačka tvornica koža u Zagrebu« sve do 1924. godine kada je naziv promijenjen u »Zagrebačka tvornica koža u Zagrebu«.

4 Janko Holjac 1899. godine upotpunjuje kompleks uzdužnom zgradom nove »Tvornice za strojenje i bojadisanje koža«. To je današnja ulična zgrada uprave muzeja.

5 To je današnja južna zgrada tzv. Zgrada antike

6 Povijest razvoja, nastanka i gradnje tvorničkog kompleksa potvrđuje njenu baštinsku vrijednost pa je 2007. godine upisana u Registar kulturnih dobara RH kao zaštićeno kulturno dobro

Današnji muzej obuhvaća četiri zgrade koje su bile dio tog velikog kompleksa i zauzima površinu od 11.000 m², sa zapada je omeđen Medvedgradskom ulicom (ranije potokom Medveščakom), s istoka Novom Vesi, te Zavojnom ulicom na sjeveru i Malom ulicom na jugu.

Od 1947. godine Gipsoteka započinje suradnju s Jugoslavenskom akademijom znanosti i umjetnosti u svrhu pripreme *Izložbe srednjovjekovne umjetnosti naroda Jugoslavije* u Parizu 1950. godine, te iste godine muzej ulazi u sastav Akademije i mijenja naziv u Gliptoteka.⁷ Po svojem značenju Gliptoteka je muzej skulptura, a isti naziv ima svega nekoliko muzeja i umjetničkih galerija u svijetu.⁸

Bauerova vizija muzeja bila je da se kroz sadrene odljeve sakupe svi najznačajniji nacionalni kulturnopovijesni spomenici kiparstva kojima bi se sistematično prikazalo umjetničko stvaranje jednog naroda. To je osobito važno jer se pojedini spomenici nalaze razasuti po brojnim muzejskim zbirkama diljem Hrvatske i inozemstva ili se nalaze *in situ* kao dijelovi arhitekture ili javne plastike, a u Gliptoteci su okupljeni na jednom mjestu, stoga upravo ovu zbirku Bauer smatra najvažnijom.⁹ Tijekom godina nastavlja se ista vizija muzeja, stoga se u suradnji s drugim muzejima, konzervatorskim zavodima i stručnjacima prikupljaju predmeti i formiraju zbirke sadrenih odljeva: Zbirka sadrenih odljeva antičkog kiparstva, Zbirka sadrenih odljeva djela Jurja Matejeva Dalmatinca, Zbirka sadrenih odljeva stećaka, Zbirka sadrenih odljeva fragmenata nepokretnih spomenika hrvatske kulturne baštine od 9. do 15. st., Zbirka kopija starih majstora te Zbirka sadrenih odljeva zavjetnih pločica iz Perasta, Boka Kotorska. Nadalje, Zbirka kopija fresaka od 11. do 16. stoljeća nastaje u sklopu obrazovnog programa tečaja obrazovanja kopista.

Ove zbirke sadrenih odljeva jedinstvene su u Hrvatskoj i čine poseban fenomen sabiranja s kulturološkim, društvenim i političkim implikacijama u europskom kulturnom krugu, koje pozicioniraju današnju Gliptoteku HAZU kao jedinstvenu ustanovu specijaliziranu za sadrene odljeve i skulpturu, te jedini muzej utemeljen na načelima i devetnaeststoljetnom duhu sakupljanja odljeva kao europskog fenomena.

7 Gliptoteka je noviji izraz, sastoji se od starogrčkih riječi *glyphein* skulptura i *theke* skladište, što znači mjesto za pohranu skulptura.

8 Gliptoteka u Münchenu, Njemačka, Ny Carlsberg Glyptotek, u Kopenhagenu, Danska, Nacionalna gliptoteka u Ateni, Grčka, Gliptoteka HAZU, Zagreb, Hrvatska

9 Bauer, Antun, Gipsoteka 1937.–1947., rukopis umnožen strojopisom. Gliptoteka HAZU : Zagreb, 1948., 85.

2. Stalni postav Zbirke sadrenih odljeva antičke skulpture, 2015. (Fototeka Gliptoteke HAZU)
Permanent exhibit of the Collection of Plaster Casts of Ancient Sculptures, 2015. (HAZU Glyptothèque photo files)

Zbirka sadrenih odljeva antičke skulpture sadrži kapitalna djela grčkog kiparstva koja su sakupljena krajem 19. stoljeća zaslugom dr. Izidora Kršnjavog te rimsku skulpturu s područja Ilirika i rimske provincije Dalmacije (sl. 2).

Zbirka sadrenih odljeva fragmenata nepokretnih spomenika hrvatske kulturne baštine od 9. do 15. stoljeća sadrži najreprezentativnije primjere našeg kiparstva od razdoblja predromanike do renesanse, dok je Zbirka sadrenih odljeva djela Jurja Matejeva Dalmatinca primjer sustavno i cjelovito prikupljenog kiparsko – arhitektonskog opusa u odljevima.

Sakupljanjem jedinstvenih sadrenih modela hrvatskih umjetnika sve brojnija postaje Zbirka modernog kiparstva koja sadrži sadrene modele naših kipara, ali i skulpturu u ostalim materijalima i medijima. Vrijednost izlaganja i čuvanja Zbirke hrvatskoga kiparstva od 19. do 21. stoljeća leži u činjenici da je ona najveća i najsustavnije prikupljena zbirka modernoga hrvatskoga kiparstva, koja daje pregled njegova razvoja od druge polovine 19. stoljeća do danas. U fondusu muzeja izlažu se i čuvaju gotovo cjeloviti opusi pojedinih hrvatskih kipara, vrhunska umjetnička djela, koja prezentiraju najviša dostignuća hrvatskoga kiparstva, a koja su svojom kvalitetom, umjetničkom vrijednošću i zastupljenošću neodvojivi dio hrvatske kulturne baštine i identiteta (sl. 3).

Pionirski zadatak koji je postavljen muzejskim stručnjacima nakon osnutka muzeja nastavlja se i u nizu desetljeća kasnije kroz sakupljačku i izložbenu djelatnost. Kontinuirano se priređuju tematske i retrospektivne

3. Stalni postav Zbirke moderne plastike Gipsoteke, Dvorana Kršinić, 1951. (Fototeka Gliptoteke HAZU, F-396)

Permanent exhibit of the Collection of Plaster-Cast Museum's Contemporary Plastic Art, Kršinić Hall, 1951. (HAZU Glyptothèque photo files, F-396)

izložbe, na kojima se predstavljaju pojedine kiparske cjeline i opusi. Bauerova vizija muzeja kako ju je on zamislio nije cjelovito ostvarena, ali se Gliptoteka profilirala kao specijalizirana ustanova i referentno mjesto za nacionalnu kiparsku baštinu.

Suvremeni muzej, Gliptoteka HAZU, prestao je biti samo mjesto čuvanja, prikupljanja i obrade predmeta prošlosti te je današnji muzej, a tome teži u budućnosti, mjesto dinamičnog susreta prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Mogući odgovor izazovima vremena sadržan je u kontinuiranju tradicija, sukladno prvoj misiji i viziji koju je odredio njegov utemeljitelj Antun Bauer, no isto tako i u neprestanom promišljanju i redefiniranju uloge Gliptoteke HAZU danas i u vremenu koje slijedi.

U posljednjih godinu dana svjedočimo velikim i radikalnim promjenama koje su se dogodile, prvo je Zagreb i okolicu zadesio snažan potres koji je oštetio zgrade ali i dio fundusa. No, kako to biva, svaka katastrofa ima i tračak nade, te smo iz Fonda solidarnosti zaprimili sredstva za obnovu muzeja koja je u tijeku.

POTRES I ŠTETE U MUZEJU

U potresima 22. ožujka, 28. i 29. prosinca 2020. godine Gliptoteka HAZU pretrpjela je velika oštećenja na zgradama muzejskog kompleksa

4. Pukotine na zidovima i stropovima u stalnim postavima. (Fototeka Gliptoteke HAZU)
Cracks in walls and ceilings in permanent exhibition spaces. (HAZU Glyptothèque photo files)

5. Uklanjanje dimnjaka s južne zgrade kompleksa (Fototeka Gliptoteke HAZU)
Removal of chimney from the south building. (HAZU Glyptothèque photo files)

i njenom fundusu.¹⁰ Odmah nakon potresa i prvih obilaska muzejskih zgrada djelatnika civilne zaštite, statičara te službenih odgovornih osoba HAZU, stručni djelatnici muzeja su nakon odobrenja ulaska započeli s pregledom šteta na zgradama i muzejskoj građi (sl. 4). Napravljen je uvid i detaljan popis šteta¹¹ na zgradama Gliptoteke HAZU, koje su registrirane kao kulturo dobro, i koji je uz djelatnike Gliptoteke obavljala i Komisija za nepokretnu imovinu Ministarstva kulture i medija RH.¹²

Ustanovljena su brojna vanjska oštećenja na zgradama, na pročelnim vijencima, dijelu krovišta na kojem su mjestimično ispali crijevovi zbog čega je prokišnjavao. Oštećeni su brojni dimnjaci na tri zgrade, koji su ubrzo nakon potresa uklonjeni (sl. 5). Preostali unutrašnji ostaci dimnjaka bili su direktna ugroza muzejskoj građi, jer se u tavanskim prostorima nalaze čuvaonice, stoga je bilo potrebno svu građu postepeno evakuirati. Zgrade su dobile zelene oznake, osim južne zgrade koja je dobila žutu oznaku, do trenutka kada su skinuti vanjski dijelovi dimnjaka koji su

10 Potres koji se dogodio 22. ožujka u 6 sati i 24 minute bio je intenziteta 5.5 stupnjeva prema Richterovoj ljestvici, dok je potres od 29. prosinca 2020. godine u 12 sati i 19 minuta bio intenziteta 6.2 prema Richterovoj ljestvici.

11 Sukladno Odluci o provedbi popisa štete na nepokretnim kulturnim dobrima prouzročene potresom u Gradu Zagrebu i okolici Ministarstva kulture i medija RH od 10. travnja 2020.

12 Usp. obrasce štete Registra kulturnih dobara Republike Hrvatske na: <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-3346>

6. Štete na fundusu Zbirke hrvatskog kiparstva 19.–21. stoljeća (Fototeka Gliptoteke HAZU)
Damaged items from the Collection of Croatian Sculpture 19th-21st Century. (HAZU Glyptothèque photo files)

predstavljali ugrozu.¹³ Radi većih oštećenja pojedinih dijelova zgrada zatvoreni su svi stalni muzejski postavi i dio galerija za povremene izložbe.

Najveće štete u potresima 2020. godine bile su na muzejskoj građi, smještenoj u stalnim postavima i dvadeset sedam prostorija čuvaonica. Radi se o stotinama vrijednih kiparskih predmeta kulturne baštine, a kako se fundus Gliptoteke sastoji od jedinstvenih sadrenih djela i modela hrvatskih umjetnika, koja su vrlo osjetljiv i lomljiv materijal, štete su bile neizbježne.

Odmah nakon potresa stručno osoblje muzeja krenulo je s popisivanjem štete i izrađena je detaljna dokumentacija zatečenoga stanja oštećenih skulptura, koja je služila kao podloga za izradu izvješća o stupnju i vrsti oštećenja prema traženju i uz naputke Ministarstva kulture i medija RH (sl. 6).¹⁴

Brojnost građe, velike štete, veličina muzejskog kompleksa (od 11.000 m²) te opseg poslova koji je podrazumijevao fizičku manipulaciju

13 Preliminarnom procjenom oštećenja građevine u potresu sve su zgrade dobile zelenu oznaku U1 – Uporabljivo bez ograničenja, s preporukom da se zgrada može upotrebljavati, te da nema oštećenja ili ima mala oštećenja koja ne predstavljaju opasnost za nosivost i uporabljivost zgrade. Južna zgrada je dobila žutu oznaku U2 – Uporabljivo s preporukom, s uputom da se zgrada može upotrebljavati u skladu s predviđenom namjenom, osim u pojedinim dijelovima gdje postoji neposredna opasnost za dio zgrade.

14 Odluka o provedbi popisa šteta prouzročenih potresom u Gradu Zagrebu i okolici na muzejskoj građi, dokumentaciji, muzejskom inventaru, crkvenom inventaru te pokretnim kulturnim dobrima u posjedu drugih pravnih i fizičkih osoba, Klasa: 612-08/20-01/0756, Ur.br.:532-06-01/1-20-03 od 27. travnja 2020. godine.

građom i glomaznim teškim umjetninama, u trenutku krize, uslijed pandemije i potresa, premašio je kapacitete našeg osoblja.¹⁵ Nije zanemariv i psihološki moment, osobito kada se kao muzejski djelatnik nađete u situaciji pred uništenom baštinom. Krizna situacija u kojoj smo se svi našli zahtijevala je učinkovitu strategiju u zaštiti baštine, potpunu koncentraciju, entuzijazam i hrabrost stručnih djelatnika. Svjesni nedostatka zaposlenog stručnog osoblja muzeja obratili smo se na više adresa za pomoć, u nadi i vjerujući u institucionalnu solidarnost kulturnog sektora, posebno u kontekstu zaštite baštine u uvjetima krize. Zahvalni smo institucijama, donatorima i našim volonterima koji su se javili i uključili u nama bezizlaznoj situaciji. Svojim znanjem i stručnošću pomogao nam je Arheološki muzej Istre i ravnatelj Darko Komšo, te voditeljica Konzervatorsko-restauratorskog odjela i viša restauratorica Đeni Gobić-Bravar. Također smo kontaktirali IIC – Hrvatsku grupu, koja je u sklopu projekta *IIC – Hrvatska grupa: stručnjaci volonteri u zaštiti kulturne baštine Zagreba nakon potresa*, svojim stručnim kadrom restauratora volontera pomogla Gliptoteci HAZU. Članice udruge IIC – Hrvatske grupe na čelu sa Žanom Matulić Bilać, te viša konzervatorica-restauratorica Ivana Sambolić i Ana Skračić pomogle su u dijelu gdje nam je nedostajalo kadra za specijalizirani dio posla oko procjena i opisa restauratorskih poslova na štetama koje su nastale na fundusu (sl. 7).

Osim njima obratili smo se nadležnim institucijama: Ministarstvu kulture i medija RH, Muzejskom dokumentacijskom centru te matičnom muzeju, Muzeju za umjetnost i obrt koji su nam pomogli savjetima o zaštiti, pakiranju i preventivnom djelovanju.¹⁶ Zahvalni smo im na pruženoj podršci i solidarnosti, kao i brojnim kulturnim djelatnicima u zemlji i inozemstvu koji su nam se javili i pružili potporu te svojim savjetima i iskustvima oplemenili naša znanja. U provedbi popisa štete za Ministarstvo kulture i medija RH na muzejskoj građi opseg poslova obuhvaćao je evidenciju štete *in situ*, evidentiranje mjesta oštećenja, stupanj te opis oštećenja. Za svaki muzejski predmet trebalo je, uz opće podatke o predmetu, upisati njegovu klasifikaciju, fotografirati zatečeno stanje interijera, fotografirati oštećeni predmet u cjelini, karakteristične detalje oštećenja, spakirane predmete i označenu ambalažu s inventarnim brojem.

15 Stručno muzejsko osoblje u tom trenutku čine kustosi: Tihana Boban, Magdalena Getaldić, Filip Turković Krnjak, viša muzejska tehničarka Milena Rumiha Kanižaj i preparatori Josip Halić i Dražen Sokolić

16 Vranešević, Dunja. *Prva pomoć muzejima – kako evakuirati građu nakon potresa*, priručnik, MDC, Zagreb, 2020., <https://www.mdc.hr/hr/mdc/koordinacija-mreze-muzeja/upute-preporuke-smjernice/>

7. Volonterke udruge IIC – Hrvatske grupe s kustosicom Tihanom Boban prilikom popisivanja i dokumentiranja štete u čuvaonici muzeja, 2020. (Fototeka Gliptoteke HAZU)

Volunteers of the ICC – Croatian Group with curator Tihana Boban, during the process of documenting the damage in the museum depot, 2020. (HAZU Glyptothèque photo files)

8. Spakirani i evakuirani oštećeni predmeti. Fototeka Gliptoteke HAZU

Damaged items packed and evacuated. (HAZU Glyptothèque photo files)

Prilikom pregleda i popisivanja na licu mjesta primijenjene su nužne preventivne mjere zaštite. S obzirom da se većina oštećenih muzejskih predmeta nalazila u potkrovlju na policama, uslijed potresa došlo je do njihovog prevrtanja i pada. Kod evidentiranja oštećenja bilo je izuzetno važno prepoznati i sakupiti sve dijelove kako bi se olakšala kasnija restauracija. Predmeti s velikim postotkom oštećenja koji su se razbili stavljani su u kutije sa svim pripadajućim dijelovima, označeni su inventarnim brojem i fotodokumentirani.

Učestala podrhtavanja tla i potencijalna opasnost nalagala je dodatni oprez, stoga je u daljnjim postupcima stručnom osoblju Gliptoteke HAZU prioritet bila preventivna zaštita umjetnina, osobito onih koje su stajale na nezaštićenim policama uz otvorene rubove. Umjetnine su osigurane postavljanjem fizičke barijere kako se ne bi mogle prevrnuti, čime se spriječio mogući pad i daljnja oštećenja umjetnina. Oštećena građa spakirana je i označena te evakuirana u prizemni, siguran prostor i smještena na police (sl. 8). Zbog oštećenog krovišta i obilnih kiša u svibnju 2020. godine došlo je do prokišnjavanja, stoga je dio tavana južne i zapadne zgrade kompleksa muzeja evakuiran i skulpture su spuštene u sigurne i suhe prostore. Kasnije su u potpunosti evakuirani tavanski prostori koji nisu adekvatni za muzejsku čuvaonicu (sl. 9).

Evidentirana je i popisana šteta na ukupno tri stotine sedamdeset i šest umjetnina iz fundusa Gliptoteke HAZU, raspoređenih u petnaest zbirki

9. Evakuacija tavanskih prostora vanjskom dizalicom. (Fototeka Gliptoteke HAZU)
Evacuation of attic space using external crane. (HAZU Glyptothèque photo files)

10. Oštećeni predmeti iz Zbirke hrvatskoga kiparstva od 19. do 21. stoljeća (Fototeka Gliptoteke HAZU)
Damaged items from the Collection of 19th–21st Century Croatian Sculpture. (HAZU Glyptothèque photo files)

u vlasništvu i pohrani. Najveći broj oštećenih muzejskih predmeta dio su Zbirke hrvatskoga kiparstva od 19. do 21. stoljeća. Potres je oštetiio veliki broj sadrenih skica, modela, te skulptura u raznim materijalima renomiranih hrvatskih umjetnika koji su svojim umjetničkim djelovanjem zadržali hrvatsko kiparstvo (sl. 10).

Među njima su važna imena kao: Ivan Rendić, Robert Frangeš – Mihanović, Frano Kršinić, Antun Augustinčić, Ivan Meštrović, Vanja Radauš, Ivo Lozica, Branislav Dešković, Vojta Braniš, Robert Jean-Ivanović, Frane Cota, Dujam Penić, Jozo Turkalj, Pavao Perić, Grga Antunac, Kosta Angeli Radovani, Toma Rosandić, Tomislav Ostojica, Ante Orlić, Stipe Sikirica, Ivan Kožarić, Vojin Bakić i mnogi drugi.

Iz Zbirke medalja i plaketa te zbirke negativa oštećeno je devet predmeta. Zbirka sadrži većinom radove hrvatskih umjetnika od 19. stoljeća do danas izvedenih u trajnim materijalima, ali i sadrene modele za medalje i plakete, od kojih neki nisu nikada bili realizirani u konačnom obliku. Nekoliko zbirki sadrenih odljeva predstavlja pojedina povijesno-umjetnička razdoblja, od antike do renesanse, i sadrže kapitalne primjere skulpture, neizostavne u pregledu povijesti umjetnosti kiparstva. Oštećene su umjetnine iz Zbirke sadrenih odljeva antičke skulpture (sl. 11), i to dvadeset sadrenih odljeva, iz Zbirke sadrenih odljeva fragmenata s nepokretnih spomenika hrvatske kulturne baštine od 9. do 15. stoljeća

11. Oštećene umjetnine iz Zbirke sadrenih odljeva antičke sculpture. (Fototeka Gliptoteke HAZU)

Damaged items from the Collection of Plaster Casts of Ancient Sculptures. (HAZU Glyptothèque photo files)

12. Restauracija sadrenog odljeva oltarne pregrade Sv. Martina iz Splita. (Fototeka Gliptoteke HAZU)

Restoration of a plaster cast of St. Martin chancel panel from Split. (HAZU Glyptothèque photo files)

oštećeno je devetnaest odljeva, iz Zbirke sadrenih odljeva stećaka oštećena su četiri odljeva.

Značenje i potrebnost očuvanja cjelovitosti fundusa Gliptoteke HAZU i dugotrajne restauracije koja nam predstoji prepoznala je *The International Trust for Croatian Monuments* iz Londona, zahvaljujući čijoj se donaciji započelo s popravcima fundusa (sl. 12).¹⁷

Polovicom 2021. godine prvi rezultati restauracija,¹⁸ odljev Druza Cezara i sarkofag s prikazom kentauromahije iz Salone, prikazani su na izložbi pod nazivom *Skulptura antičke Salone iz fundusa Gliptoteke HAZU*.¹⁹ To je ujedno bila posljednja izložba iz fundusa u prostorima muzeja prije zatvaranja i obnove. Koristeći realan i virtualni prostor,²⁰ izložba je bila uvod i najava budućeg stalnog postava i kontekstualizaci-

17 Zahvaljujemo *The International Trust for Croatian Monuments* – Lady Jadranski Beresford Peirse i gospodinu Robin Holland-Martinu, *Trustees of the Sandy and Zorica Glen Charitable Settlement* na donaciji za restauraciju oštećenih umjetnina u potresu.

18 Restauratorski izvještaj za rujan 2021. godine izradio je akad. kipar., restaurator Marko Gašparić.

19 Izložba je bila otvorena od 5. lipnja do 4. srpnja 2021. Autorice izložbe su prof. dr. sc. Jasna Jeličić Radonić i dr. sc. Magdalena Getaldić.

20 Virtualnoj izložbi moguće je pristupiti na sljedećoj poveznici: <http://gliptoteka.hazu.hr/hr/virtualni-muzej/>

13. Postav izložbe *Skulptura antičke Salone iz fundusa Gliptoteke HAZU*. (Fototeka Gliptoteke HAZU)

From the exhibition entitled Ancient Salona Sculptures From the HAZU Glyptothèque Holdings. (HAZU Glyptothèque photo files)

ranih prikazivanja pojedinih cjelina u obnovljenom muzeju skulpture.²¹ Na izložbi su bile izložene i nove akvizicije, sukladno suvremenom dobu u 3D tehnologiji, te je zacrtan put daljnjem sabiranju i mogućnostima koje nove tehnologije nude (sl. 13).

Sadreni odljevi korišteni su za prijenos vizualnih predložaka u antici, od razdoblja renesanse a osobito klasicizma oni se koriste u obrazovne svrhe, zatim kao iskaz prestiža pojedinaca i njihovih zbirki. 3D tehnologija daje nam nove mogućnosti bržeg prijenosa informacija kao što je primjer *Satira u borbi s golemom zmijom* (sl. 14). Skulptura je izvorno iz Salone, a u 19. stoljeću došla je u privatnu zbirku u Graz, gdje joj se gubi trag, sve do pred kraj Drugoga svjetskog rata kada je pronađena i nedavno prodana na aukciji u Sotheby's-u.²² Danas se nalazi u Art Institute u Chicagu. U 19. stoljeću Sveučilište u Grazu, Institut za antiku, napravio je sadreni odljev te skulpture za svoju zbirku odljeva. Oni su nam za potrebe izložbe napravili i ustupili 3D model salonitanskih sa-

21 Stoga je kao početak odabrana upravo Salona, glavni grad rimske provincije Dalmacije i arheološki lokalitet s višestoljetnim kontinuitetom života grada.

22 Jeličić-Radonić, Jasna. *Votivni darovi iz salonitanskih hramova. // Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, Vol. 43 No. 1, (2016.) / Split, 2016., 5.–27.

14. Satiri u borbi s golemom zmijom, Salona, oko 100.g. pr. Kr., 3D print. Postav izložbe u palači HAZU-a, Zavodu za znanstveni i umjetnički rad Split. (Fototeka Gliptoteke HAZU)
Satyrs fighting a giant snake, Salona, ca 100 B. C., 3D print. Exhibition in the HAZU Palace, Institute for Scientific and Artistic Work in Split. (HAZU Glyptothèque photo files)

tira.²³ Izložbom se kroz različite interpretativne strategije izlaganja, od kontekstualizacije, povezivanja prošlog i suvremenog, korištenja različitih medija, nastojalo prikazati mogućnosti izlaganja koje bi se mogle primijeniti na scenariju budućeg stalnog postava.

PROMIŠLJANJA KONCEPCIJE BUDUĆEG IZGLEDA MUZEJA I POSTAVA

Izrađeni su preliminarni planovi za novi postav nakon obnove muzeja, koji će uključivati raznolike oblike komuniciranja i interpretiranja kiparske baštine i sadrenih odljeva.²⁴ Cjelovitom obnovom i adaptacijom kompleksa, koja tek predstoji, treba osigurati suvremene, standardizirane muzejske prostore, adekvatne za izlaganje kiparske građe, te standardizirane

23 3D model ustupljen je ljubaznošću Sveučilišta u Grazu, Instituta za antiku, dr. sc. Manfreda Lehnnera, a 3D model napravio je Paul Bayer u sklopu projekta Njemačkog arheološkog instituta (DAI).

24 Obnova zgrada Hrvatske Akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu: Preliminarni muzeološki programi muzejsko-galerijskih jedinica HAZU, Odbor za obnovu zgrada HAZU / muzejsko-galerijske jedinice HAZU od 12.08.2020., str. 11–13. (pripremila Magdalena Getaldić)

rane čuvaonice i opremu za prihvatanje građevine u optimalnim mikroklimatskim uvjetima. Novi komunikacijski putevi i otklanjanje fizičkih barijera unutar muzejskog sklopa riješili bi probleme pristupačnosti te olakšali kretanje posjetitelja, dok bi se ugradnjom dizala olakšala komunikacija među katovima, a osobito manipulacija teškom građevinom velikih dimenzija. U fokusu cjelokupne obnove zgrada i novih postava bit će krajnji korisnik, posjetitelj, stoga je važno da cjelovit doživljaj posjeta muzeju bude edukativan, zabavan i dostupan posjetiteljima svih dobni skupina i potreba. Vodeći se mišlju Tomislava Šole da su muzeji »mišljeni po ljudskim potrebama, potrebama društva i zajednice u kojima djeluju«, težimo da u ravnoteži dviju ambicija *delectari et prodesse* pružimo kvalitetan i atraktivan sadržaj.²⁵

Adaptacijom muzejskog prostora, koji će biti suvremeno opremljen, uspostaviti će se kružna komunikacija unutar zgrada i pojedinih zbirki, kako bi posjetitelji mogli neprekinutim obilaskom upoznati povijest skulpture od antike do suvremenog doba. Novim sadržajima muzej bi postao centar skulpture u kojem će posjetitelji stjecati nove spoznaje o hrvatskoj kiparskoj baštini i oblikovanju kulturnog identiteta. Suvremenim muzeološkim pristupom, prezentacijom koncepta, tematskih cjelina, procesom nastanka skulptura i odljeva, te interpretacijom i sadržajnom otvorenosti Gliptoteka HAZU bi postala mjesto saznavanja, provođenja slobodnog vremena i kreativnosti.

Novi stalni postavi koncipirani će se na ideji tematskih cjelina, jer zbirke omogućuju raznovrsne pristupe pojedinim temama i daju mogućnosti povijesnog pregleda od antike do suvremenog doba. Koncept novog stalnog postava još je u izradi, a zamišljen je i osnovna mu je ideja utkati civilizacijske tekovine, stečena znanja, povijest skulpture, umjetnosti, arheologije i zanatstva, suvremenih tehnologija, što zaista jest ambiciozan plan, ali će se temeljiti na interdisciplinarnosti te identitetu muzeja koji želimo sačuvati.

Jedinstvena povijest industrijske baštine kompleksa kožare, kao prvog europskog industrijskog kompleksa prenamijenjenog za muzej, pionirski je poduhvat i svakako zaslužuje posebnu dionicu postava i interpretiranja.

Konceptom novog stalnog postava želimo očuvati i nadalje graditi identitet muzeja, jednog od četiri u svijetu pod nazivom Gliptoteka, što nije zanemariva činjenica, a kulturološke i baštinske vrijednosti koje su odljevi imali u prošlosti nužno je redefinirati i prikazati u novom postavu.

25 Šola, Tomislav. Marketing u muzejima: Marketing u muzejima ili o vrlini i kako je obznani. Zagreb : Hrvatsko muzejsko društvo, 2001.

15. Ivan Meštrović, sadreni modeli *Nika* sa spomenika kralju Ferdinandu u Bukureštu, čuvaonica Gliptoteke, 1948. (Fototeka Gliptoteke HAZU, G/H-65)

Ivan Meštrović, plaster models of Nikes from the monument to King Ferdinand in Bucharest, Glyptothèque depot, 1948. (HAZU Glyptothèque photo files, G/H-65)

Izrada kalupa i sadrenih odljeva tradicijska je vještina te ju treba njegovati i podučavati u njoj buduće generacije. Naš muzej trebao bi biti generator tih dobrih poticaja. Stoga će budući edukativni muzejski programi biti fokusirani i na ove, danas pomalo zaboravljene zanate.

Tematske cjeline postava pratit će povijest naše skulpture uz isticanje pojedinih klesarskih radionica, znamenitih arhitektonsko-kiparskih građevina, pojedinih umjetnika i dijelova njihovih opusa. Važno je uklopiti te prikazati procese nastanka pojedinih skulptura, načine modeliranja, zanatske i umjetničke specifičnosti, a jedna dionica bila bi i prikaz kiparskog atelijera. Posebno izdvojen prostor bila bi polivalentna dvorana, gdje bi se prezentirale pojedine značajne donacije ili tematske izložbe iz fundusa, s mjestom za edukativnu djelatnost i predavanja. Predviđen je i prostor studijskih depoa, koji su inače zatvoreni za javnost s posebno reguliranim pravilom ulaska, ali zbog atraktivnosti ili impozantnih dimenzija građe, kao što su primjerice Meštrovićeve *Nike* sa spomenika u Bukureštu, zaslužuju biti dostupne (sl. 15).

PLANOVI ZA BUDUĆNOST

Od samoga osnutka Gliptoteke misija i poslanje muzeja bili su posvećeni prikupljanju, očuvanju i prezentaciji hrvatske kiparske umjetničke

baštine, a zbog svoje veličine i arhitektonske atraktivnosti, smještaja u gradu te prostornih i drugih mogućnosti, Gliptoteku je moguće afirmirati kao centar kiparske umjetnosti od nacionalne važnosti. Antun Bauer, odmah po osnutku Gipsoteke 1937. godine, definira poslanje muzeja kojim ističe njegovu dvojaku svrhu i ulogu. Smatra da je dužnost muzeja sakupiti na jednom mjestu sadrene odljeve najznačajnijih nacionalnih kulturno-povijesnih spomenika kiparstva kako bi se sistematično prikazalo umjetničko stvaranje jednog naroda. Također spominje i važnost sakupljanja sadrenih modela modernog kiparstva.²⁶ Tim poslanjem muzeja zadužio je svoje nasljednike, pa tako i nas, osobito u povijesnom trenutku početka prve veće obnove nakon useljenja muzeja Gipsoteke u tvorničke prostore 1940. godine. Nastavljajući njegovu viziju želja nam je naše zbirke dopunjavati istim žarom i entuzijazmom, te sakupljanjem i prezentacijom kapitalnih kiparskih djela na jednome mjestu istaknuti važnost muzeja za zajednicu i baštinu u cjelini. Buduća misija i vizija muzeja u fokus će stavljati kiparsku baštinu i jedinstvenost muzeja koji okuplja moderno i suvremeno kiparstvo izlažući djela najeminentnijih hrvatskih kipara, te se otvara svim vidovima suvremene interpretacije kiparske baštine. Gliptoteka HAZU nastoji u fokus staviti i jedinstvenu baštinu u Hrvatskoj – sadrene odljeve antičke skulpture iz svjetskih muzeja koji su svjedok jedne kulturne epohe, koji pripadaju širem europskom kontekstu, te izuzetne zbirke odljeva hrvatske spomeničke baštine od antike, predromanike do renesanse, gdje se okuplja korpus skulptura s najznačajnijih lokaliteta i na jednom mjestu predstavlja hrvatska povijest i baština ispričana kroz arhitekturu, urbanizam i kiparsko nasljeđe. Ovom jedinstvenom građom Gliptoteka HAZU jedina je institucija u Hrvatskoj sa sustavno sakupljenim zbirkama sadrenih odljeva, a njihovom revalorizacijom i suvremenim načinom prezentacije postaviti će se uz bok europskih zbirki i muzeja sadrenih odljeva. Uvođenjem novih sadržaja i suvremene interpretacije, te stvaranjem nove koncepcije stalnih postava i novog edukativnog programa, nastojali bismo ostvariti viziju muzeja kao mjesta međugeneracijske povezanosti, poticaja i razvoja kulturnih, društvenih i kreativnih sadržaja.

Uz uspostavljanje i održavanje veza sa srodnim institucijama, organiziranjem kulturnih događanja, radionica i predavanja te povezivanjem s muzejima i institutima koji imaju zbirke sadrenih odljeva, akademijama likovnih umjetnosti, arheološkim odjelima, konzervatorskim zavodima i odjelima, te uključivanjem suvremenih umjetnika s područja kiparstva,

26 Bauer, Antun. Glavna dužnost i svrha Gipsoteke, Zagreb, prosinac, 1937., Arhiv Gliptoteke, mapa Povijest

nastojalo bi se aktivirati širu i lokalnu zajednicu, čime bi se potaknula vidljivost i dostupnost muzeja. Osim toga, nastojali bismo uspostaviti i održavati veze s europskim i svjetskim muzejima (primarno muzejima skulpture i gliptotekama) kroz suradnju, te organizaciju izložbi i projekata međunarodnog predznaka.

Povezivanjem s međunarodnim srodnim muzejima i institucijama ispunili bi se i ciljevi kojima Gliptoteka HAZU teži u svom djelovanju, a to su redefiniranje poslanja muzeja, suvremena prezentacija skulpture, naglašavanje uloge skulpture u obrazovanju i kulturi te potpora i promoviranje hrvatske umjetničke baštine u Republici Hrvatskoj i svijetu. Specifičnost Gliptoteke kao jedne od muzejsko-galerijskih jedinica Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti naglasit će se kroz njeno specifično poslanje sakupljanja i komuniciranja kiparske baštine i sadrenih odljeva, otvorenost najširoj javnosti, koja u svrhu proučavanja, razumijevanja i promicanja vlastite kulture prikuplja, tumači i diseminira znanje o kiparskoj baštini i kulturi u prošlosti i sadašnjosti.

LITERATURA

- Arčabić, Goran. Manufaktura i industrija uz potok Medveščak. // Potok u srcu Zagreba: uz potok Medveščak – od izvora do ušća / Zagreb: Muzej grada Zagreba, 2005., 65–72.
- Bauer, Antun. Gipsoteka 1937.–1947. Rukopis umnožen strojopisom. Zagreb : Gliptoteka HAZU, 1948.
- Bauer, Antun. Glavna dužnost i svrha Gipsoteke. Arhiv Gliptoteke, mapa Povijest, Zagreb, 1937.
- Boban, Tihana. Arhitektura bivše tvornice koža u Zagrebu: sklop zgrada Gliptoteke HAZU, diplomski rad [mentor Dragan Damjanović]. Zagreb : Filozofski fakultet u Zagrebu, 2016.
- Getaldić, Magdalena. Povijest Gliptoteke Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. // Kroatologija : časopis za hrvatsku kulturu, Vol. 9, No. 1–2, (2018.) / Zagreb : Fakultet hrvatskih studija, 2018., 43–67.
- Jeličić-Radonić, Jasna. Votivni darovi iz salonitanskih hramova. // Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, Vol. 43 No. 1, (2016.) / Split : Književni krug Split : Konzervatorski odjel u Splitu, 2016., 5–27.
- Jeličić Radonić, Jasna; Getaldić, Magdalena; Torlak, Ana. Skulptura antičke Salone : iz fundusa Gliptoteke HAZU, katalog izložbe, [Zagreb, 5. lipnja – 4. srpnja 2021.]. Zagreb : Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Gliptoteka, 2021.
- Kraševac, Irena. Legalne kopije Zbirke odljeva antičke skulpture. // Anali galerije Antuna Augustinčića, god. XXVIII–XXXIX (2008.–2009.), br. 28–29, Zbornik radova Simpozij Original u skulpturi / Klanjec: 2010., 195–208.
- Matijaško, Martina. Gipsani odljevi antičkih umjetničkih djela smješteni u prostorijama Filozofskog fakulteta u Zagrebu. // Muzeologija 46 (2009) / Zagreb: Muzejski dokumentacijski centar, 2012., 37–135.

- Mažuran Subotić, Vesna. Dr. Antun Bauer kao osnivač Gipsoteke u Zagrebu. // Muzeologija 31. (1994) / Zagreb: Muzejski dokumentacijski centar, 1994.
- Paladino, Zrinka. Zaštita zagrebačke industrijske baštine izradbom konzervatorskih elaborata Gradskoga zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode u Zagrebu. // Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, 33/34, 2009/2010. / Zagreb: Ministarstvo kulture i medija, 2010., 147–172.
- Šola, Tomislav. Marketing u muzejima: Marketing u muzejima ili o vrlini i kako je obznaniti. Zagreb: Hrvatsko muzejsko društvo, 2001.
- Vranešević, Dunja. Prva pomoć muzejima – kako evakuirati građu nakon potresa, priručnik. Zagreb: Muzejski dokumentacijski centar, 2020., 2021-20-10, <https://www.mdc.hr/hr/mdc/koordinacija-mreze-muzeja/upute-preporuke-smjernice/>
- Vujić, Žarka. Je li izložba Skulptura antičke Salone iz fundusa Gliptoteke HAZU bila nagovještaj sretnije budućnosti ovog specijaliziranog umjetničkog muzeja? // Život umjetnosti (108–2021) / Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2021., 122–123.

SAŽETAK

U radu se prikazuje iskustvo Gliptoteke HAZU u kontekstu upravljanja baštinom u kriznim vremenima tijekom pandemije virusa COVID-19 i nakon potresa koji su zadesili Zagreb 2020. godine. Prikazano je kako smo se nosili s prijetnjom od ponovne opasnosti i koje smo mjere morali poduzeti. Velika podrška i pomoć bile su nam različite institucije: muzeji (Arheološki muzej Istra), volonteri (IIC Hrvatska) i International Trust for Croatian Monuments. Od svibnja 2021. godine, kada su potpisani ugovori o financijskoj potpori za provedbu mjera zaštite kulturne baštine financirane iz Fonda solidarnosti Europske unije, Gliptoteka HAZU dobila je novu perspektivu i mogućnost daljnje obnove. Izrađeni su preliminarni muzeološki planovi, budućnost muzeja promišlja se iz perspektive kreiranja novih stalnih postava. Prvi korak u prezentaciji budućeg postava napravljen je s izložbom *Skulptura antičke Salone iz fundusa Gliptoteke HAZU* održanom u 2021. godini. Ovo je ujedno povijesna prilika da se kiparska baština prezentira na suvremen način i da se naglasi posebnost zbirke sadrenih odljeva, tehnologija njihova nastanka ali i prezentira tvornička povijest kompleksa u kojoj se muzej nalazi, koja je najraniji europski primjer prenamjene industrijskog objekta u kulturne svrhe. Također, ovo je jedinstvena prilika da se iskoriste brojne mogućnosti suvremenih informacijskih tehnologija, interaktivnih edukativnih sadržaja koji će dati novu dimenziju u interpretiranju kiparske baštine koja je u fokusu ovog specijaliziranog muzeja.

*Summary***HAZU GLYPTOTHEQUE – PAST, PRESENT, AND PROSPECTS OF THE SCULPTURE MUSEUM IN THE WAKE OF THE 2020 EARTHQUAKES**

MAGDALENA GETALDIĆ

Glyptothèque of the Croatian Academy of Sciences and Arts, Zagreb

The article describes the experience of the Glyptothèque of the Croatian Academy of Sciences and Arts [HAZU Glyptothèque] in the context of heritage management in the crisis period of COVID-19 pandemic and the 2020 earthquakes in Zagreb. It outlines dealing with prospects of repeated threat and the necessary measures that had to be taken. Abundant support and assistance were received from various institutions – museums (Archaeological Museum of Istria), volunteers (IIC Hrvatska), and the International Trust for Croatian Monuments. Since May 2021, when contracts were signed on financial support for the implementation of measures for the protection of cultural heritage from the EU Solidarity Fund, the HAZU Glyptothèque has had a new opportunity and a prospect of further reconstruction. Preliminary museological plans have been prepared and the future of the museum is analysed from the perspective of creating new permanent exhibits. The first step in the presentation of the future exhibit was made by way of the exhibition entitled Ancient Salona Sculptures From the HAZU Glyptothèque Holdings, which was held in 2021. This is a historic opportunity to present the sculptural heritage in a contemporary way and to emphasize the special quality of the collections of plaster casts and the technology employed in the casting process, as well as to present the history of the factory whose facilities now house the museum holdings – the earliest European example of an industrial facility converted for cultural purposes. Moreover, this is a unique opportunity to exploit the great potential provided by contemporary information technologies for interactive educational programs, which will provide a new dimension to interpreting the sculptural heritage that is the focus of this specialised museum.

KEY WORDS: *sculpture, plaster casts, earthquake, solidarity, reconstruction, museological plans, new permanent exhibit*

Park skulptura Željezare Sisak

SAGITA MIRJAM SUNARA

Umjetnička akademija Sveučilišta u Splitu

Pregledni rad

Članak donosi podatke o Parku skulptura Željezare Sisak, zbirci koju čini trideset osam skulptura nastalih tijekom 1970-ih i 1980-ih godina u okviru Kolonije likovnih umjetnika Željezara Sisak. Skulpture su izrađene u sisačkoj željezari, od materijala koje je tvornica proizvodila i uz tehničku pomoć njezinih radnika. Objašnjava se kako je tekao proces prepoznavanja, vrednovanja i upisa skulptura u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske. Uz kratki pregled skulptura prema lokacijama na kojima se nalaze, analizira se povijest (i opravdanost) uporabe naziva »park skulptura« za korpus kiparskih djela na otvorenom nastalih u likovnoj koloniji Željezare Sisak.

KLJUČNE RIJEČI: Kolonija likovnih umjetnika Željezara Sisak, park skulptura, Sisak, skulptura, skulptura na otvorenom

UVOD

Trideset osam skulptura izrađenih u razdoblju od 1972. do 1987. godine postavljeno je na otvorenim prostorima grada Siska. Skulpture su dio kiparske produkcije nastale djelovanjem Kolonije likovnih umjetnika *Željezara Sisak*, a izradili su ih umjetnici s područja nekadašnje Jugoslavije. Popis autora sadrži dvadeset sedam imena. Jedan je rad djelo zasad nepoznatog umjetnika. Skulpture su planski postavljene na prostoru stambenog naselja Željezara, industrijskog kompleksa nekadašnje Željezare Sisak i zelene površine između njih. Nekoliko se skulptura nalazi i izvan toga područja. Od 2012. godine skulpture imaju status zaštićenog kulturnog dobra, a šira ih javnost danas poznaje kao »Park skulptura Sisak«, »Park skulptura u Sisku« i »Park skulptura Željezare Sisak«.

Likovna manifestacija u okviru koje su skulpture nastale – Kolonija likovnih umjetnika *Željezara Sisak* – osnovana je 18. rujna 1970. godine, povodom dvadesetogodišnjice radničkog samoupravljanja u sisačkoj željezari. U pravilniku o djelovanju Kolonije objašnjava se da je njezin zadatak približiti likovnu umjetnost radnom čovjeku i tako doprinijeti

podizanju likovne kulture.¹ Likovne kolonije i kiparski simpoziji u tadašnjoj su se Jugoslaviji počeli osnivati od 1950-ih, a tijekom šezdesetih i sedamdesetih godina prošloga stoljeća njihov je broj značajno porastao. To nije bila posljedica samo međunarodnog trenda, već i odraz šire kulturne politike koja je težila povezivanju umjetničkog i privrednog sektora (iako je moćna sisačka željezara vodila samostalnu kulturnu politiku).²

Prva Kolonija likovnih umjetnika *Željezara Sisak* održana je 1971., a odonda se održavala svake godine tijekom dvadeset godina (do 1990.).³ Izbor sudionika bio je vezan za teritorijalno područje Jugoslavije. Kolonija je bila otvorena tradicionalnim umjetničkim disciplinama; isprva su u njoj mogli sudjelovati samo slikari i kipari, no kasnije im se priključuju grafičari i umjetnički fotografi. Umjetnici su imali slobodu u odabiru tema, motiva i tehnika rada. Ipak, od sudionika kiparskoga dijela Kolonije od 1975. godine tražilo se da djela izvode isključivo u materijalima koje je proizvodila tvornica.⁴ Skulpture su se izrađivale u tvorničkim pogonima Željezare Sisak i uz tehničku pomoć njezinih radnika. Umjetnička produkcija svake Kolonije sisačkoj bi se publici predstavljala na završnoj, skupnoj izložbi. U dva su navrata organizirani i retrospektivni pregledi umjetničkih ostvarenja (1978. i 1981.). Kolonija je ugašena, odnosno stavljena u stanje mirovanja 22. travnja 1991. godine.⁵

1 Državni arhiv u Sisku, fond HR-DASK-918, Pravilnik o organiziranju kolonije likovnih umjetnika od 23. travnja 1971. godine.

2 Više o umjetnosti i tzv. udruženom radu vidi u: Mance, Ivana. Od »staleškog« udruženja do društvene organizacije. HDLU 1968.–1991. // 150 godina Hrvatskog društva likovnih umjetnika. Umjetnost i institucija / uredila Irena Kraševac. Zagreb : Hrvatsko društvo likovnih umjetnika, Institut za povijest umjetnosti, 2018., 239–274, 210–213. O kulturnoj politici Željezare Sisak vidi u: Čakširan, Vlatko; Iskra Bačani. Kolonija likovnih umjetnika Željezare Sisak 1971–1990. : Povijesni pregled. Sisak : Gradski muzej Sisak, 2012., 8–12.

3 O povijesti Kolonije likovnih umjetnika *Željezara Sisak* vidi: Čakširan, Vlatko; Iskra Bačani. Kolonija likovnih umjetnika Željezare Sisak 1971–1990. : Povijesni pregled. Sisak : Gradski muzej Sisak, 2012., 42–47.

4 Državni arhiv u Sisku, fond HR-DASK-918, Donošenje odlike o izmjenama i dopunama Pravilnika o radu Kolonije likovnih umjetnika od 25. lipnja 1975. godine.

5 Osobna arhiva Branke Sešo. Petrović, Miloš; Ivica Balenović. Stavljanje u stanje mirovanja Književne nagrade i Kolonije likovnih umjetnika Željezare Sisak. Sisak, 22. travnja 1991. (dvije strojopisom ispisane stranice).

PREPOZNAVANJE, VREDNOVANJE, ZAŠTITA I PROUČAVANJE SKULPTURA: KRONOLOŠKI PREGLED

U okviru Kolonije nastao je veći broj skulptura namijenjenih izlaganju na otvorenom. Budući da arhiva Kolonije nije sačuvana,⁶ ne raspolazemo podatkom o broju takvih djela, kao ni podatkom o broju skulptura koje su doista bile postavljene – u Sisku ili na nekom drugom mjestu. Rasap Željezarine »galerije« na otvorenom započeo je gašenjem Kolonije i promjenom društveno-političkog poretka početkom 1990-ih. Skulpture su etiketirane kao spomenička baština socijalizma⁷ te odbačene i prepuštene propadanju (sl. 1). U Sisku se sačuvalo trideset osam skulptura.

1. Odbačene skulpture. Autor fotografije nepoznat, vjerojatno objavljeno u dnevnim novinama. Scan fotografije ustupljen ljubaznošću Vlatka Čakširana (Gradski muzej Sisak).

Discarded sculptures. Author of photograph unknown, probably published in a daily newspaper. Scan of photograph courtesy of Vlatko Čakširan (Sisak Municipal Museum).

6 Navodno se nalazila u zgradi Kina Željezara koje je izgorjelo u Domovinskom ratu. O njezinom sadržaju možemo samo nagađati, no zasigurno je obuhvaćala korespondenciju s udruženjima likovnih umjetnika preko kojih su se objavljivali pozivi za sudjelovanje, korespondenciju sa sudionicima Kolonije, skice za umjetnička djela, projekte za postavljanje skulptura većeg formata na otvorenom i sl.

Državni arhiv u Sisku čuva skromnu arhivsku ostavštinu Kolonije: kataloge godišnjih i retrospektivnih izložbi, Odluku o organiziranju Kolonije (1970.), Pravilnike o radu (1970. i 1984.), Evidenciju autora i Evidenciju otkupa slika, grafika i skulptura. Vidi: Državni arhiv u Sisku, arhivski fond HR-DASK-918 Kultura i rekreacija : Kolonija likovnih umjetnika Željezara Sisak (1970. – 1990.).

7 O percepciji skulptura nakon 1990-ih vidi: Potkonjak, Sanja; Tomislav Pletenec. Grad i ideologija: »kultura zaborava« na primjeru grada Siska. // *Studia ethnologica Croatica*, 19 (2007.), Zagreb, 2007., 171–198, 189–195.

2. Skulptura Milene Lah *Galebovi*. Fotografija je preuzeta iz kataloga retrospektivne izložbe Kolonije iz 1981. godine. Scan ustupljen ljubaznošću Dalibora Gotala.

Seagulls by Milena Lah. Photograph from the Colony retrospective exhibition catalogue, 1981. Scan courtesy of Dalibor Gotal.

Galebovi Milene Lah iz 1973. godine (sl. 2) primjer su skulpture koja je netragom nestala s javne površine.

Zalaganjem sisačkog umjetnika Marijana Crtalića (1969. – 2020.) sačuvane skulpture na otvorenom dospjele su krajem 2000-ih u interes stručne i šire javnosti. Crtalić se u okviru svog umjetničkog projekta »Nevidljivi Sisak« 2007. godine počeo baviti likovnom ostavštinom sisačke željezare, a 2008. godine u Gradskome muzeju Sisak postavio je istoimenu izložbu.⁸ Za rad »Nevidljivi Sisak – Fenomen Željezara«, 2010. godine mu je dodijeljena druga nagrada na natječaju T-HTnagrada@MSU.hr.⁹ To je skulpture, odnosno problem njihove zapuštenosti, učinilo vidljivijim.

⁸ Gradski muzej Sisak, Izložba »Nevidljivi Sisak«, 23. svibnja 2008., <https://muzej-sisak.hr/izlozbe-i-dogadanja/izlozba-nevidljivi-sisak/> (Izložba je trajala od 23. svibnja do 20. lipnja 2008. godine.)

⁹ N. N., »T-HTnagrada@MSU.hr«, 26. ožujka 2010., <https://www.t.ht.hr/press-centar/objave-za-medije/1257/Proglaseni-pobjednici-natjecaja-br-T-HTnagrada-msu-hr.html>

Na ovome mjestu treba istaknuti da je Marijan Crtalić kroz svoje umjetničko istraživanje vezano uz projekt »Nevidljivi Sisak« izradio bogatu fotografsku dokumentaciju o sisačkim skulpturama. Crtalić je usto sabirao arhivsko gradivo o Koloniji te snimao intervju s osobama povezanim s Kolonijom i kulturnom djelatnošću Željezare, kao i sa žiteljima stambenoga naselja Željezara. Njegova umjetnička arhiva predstavlja dragocjen izvor informacija o Koloniji i, osobito, o njezinoj kiparskoj produkciji, pa bi je sad, nakon njegove nagle i prerane smrti,¹⁰ pod svaku cijenu trebalo sačuvati.

Godine 2011. platforma aRs PUBLICAe / IPOSTOZAUMJETNOST uputila je Gradu Sisku, Sisačko-moslavačkoj županiji i Ministarstvu kulture Republike Hrvatske apel za zaštitom i očuvanjem skulptura na otvorenom nastalih u Koloniji.¹¹ Crtalić je, dakako, bio jedan od potpisnika te inicijative. Inicijativu je podržala i Branka Sešo, Siščanka koja je 2006. godine uspjela spasiti skulpturu Vere Fischer *Simetrija* od uništenja i primorati gradske vlasti da je 2008. godine ponovno postave na otvorenom. Njezin interes za sudbinu te, ali i drugih skulptura nastalih u Koloniji, proizlazi iz činjenice da je 1970-ih godina bila uključena u vođenje te likovne manifestacije.

Umjetnički i građanski aktivizam potaknuo je sisačke javne ustanove u kulturi na djelovanje. Nakon Crtalićeve izložbe u Gradskome muzeju Sisak muzejski pedagog Marijan Bogatić je sa studentima – sudionicima tzv. Volonterskog kampa, u srpnju 2008. popisao skulpture, spomen-popsrja i spomeničke ploče na području gradske četvrti Novi Sisak.¹²

Potica j institucijama za bavljenje umjetničkom ostavštinom Željezare Sisak stigao je s još jedne strane: u ožujku 2012. godine američka tvrtka CMC, tadašnji vlasnik Željezare Sisak, povjerila je Gradskome muzeju Sisak na čuvanje stotinjak slika i nekoliko malih skulptura nastalih u okviru Kolonije.¹³ Muzej se obvezao predstaviti tu zbirku javnosti, što je napravljeno kroz izložbu »Kolonija likovnih umjetnika Željezare Sisak 1971. – 1990.« (sl. 3). U okviru priprema za izložbu muzejski kustos Vlatko Čakširan istražio je povijest Kolonije, a rezultate istraživanja

10 Marijan Crtalić je preminuo 26. listopada 2020. godine.

11 aRs PUBLICAe / IPOSTOZAUMJETNOST, »Inicijativa za zaštitu i obnovu skulptura postavljenih u javnom prostoru Siska nastalih u sklopu Likovne kolonije Željezare Sisak«, 23. studenoga 2011., <https://1postozauumjetnost.wordpress.com/>

12 O tome vidi: Gradski muzej Sisak, »Volonterski kamp«, 20. srpnja 2008., <https://muzej-sisak.hr/izlozbe-i-dogadanja/volonterski-kamp/>

13 O zbirci koja broji 112 predmeta skrbi se Galerijski odjel Gradskoga muzeja Sisak. Zbirka nosi naziv »Zbirka ostavštine Kolonije likovnih umjetnika Željezare Sisak (u vlasništvu tvrtke CMC Sisak d.o.o., pohranjena u Gradskom muzeju Sisak)«.

3. Plakat izložbe »Kolonija likovnih umjetnika Željezare Sisak 1971–1990.« (Gradski muzej Sisak, lipanj – rujan 2012.)

Poster of the "Sisak Steelworks Fine Artists's Colony 1971–1990" exhibition. (Sisak Municipal Museum, June–September 2012)

predstavio u katalogu izložbe. U poglavlju naslovljenom »Park skulptura« Čakširan je dao kratki pregled inicijativa vezanih uz postavljanje javne plastike u radničkom naselju Željezara (javne plastike koja *nije* vezana za Koloniju), iznio podatke o postavljanju dviju monumentalnih skulptura nastalih u okviru Kolonije (*Antipoda* Ivana Kožarića i *Galebova krila* Milene Lah) te o izlaganju skulptura iz fundusa Kolonije na Zagrebačkom velesajmu. Obradio je temu odnosa organizatora Kolonije i lokalne zajednice prema skulpturama na otvorenom dok je Kolonija još bila aktivna. Poglavlje je zaključio crticom o spašavanju skulpture Vere Fischer *Simetrija* i o izložbi Marijana Crtalića »Nevidljivi Sisak« iz 2008. godine.¹⁴

Te, 2012., godine Gradska galerija *Striegl* je u suradnji s Konzeratorskim odjelom u Sisku izradila katalog skulptura s pripadajućom fotodokumentacijom kao podlogu za provedbu postupka pravne zaštite skulptura. Posao su obavile Alma Trauber i Ivana Miletić Čakširan. Skulpture su u lipnju 2012. upisane u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske kao kulturno-povijesna cjelina pod nazivom »Park skulptura nastalih u sklopu Kolonije likovnih umjetnika *Željezara Sisak* postavljenih u javnom prostoru naselja Caprag u Sisku« te klasificirane

¹⁴ Čakširan, Vlatko; Iskra Bačani. Kolonija likovnih umjetnika Željezare Sisak 1971–1990. : Povijesni pregled. Sisak : Gradski muzej Sisak, 2012., 42–47.

kao uređena zelena površina.¹⁵ U Rješenju o zaštiti navodi se da Park uključuje amblematske primjere (hrvatske) apstraktne i figurativne skulpture sedamdesetih i osamdesetih godina prošloga stoljeća (dakle, da ima umjetničku vrijednost), da način na koji su skulpture nastale odražava širi društveno-povijesni kontekst (povijesna vrijednost) te da Park predstavlja značajan primjer interakcije umjetničkog djela, industrijskog krajolika i javnog prostora (urbanistička vrijednost).¹⁶

Pod egidom Gradskoga muzeja Sisak Vlatko Čakširan je 2013. godine pokrenuo Dane industrijske baštine grada Siska. Nakon prvog izdanja te manifestacije u časopisu *Riječi* objavljeno je nekoliko tekstova vezanih uz njezin program, među njima i članak Alme Trauber (Gradska galerija *Striegl*) u kojemu autorica donosi osnovne povijesne podatke o skulpturama na otvorenom nastalim u sklopu Kolonije te obrazlaže kulturno-povijesnu vrijednost Parka skulptura.¹⁷

Na poziv Ivane Miletić Čakširan, pročelnice Konzervatorskog odjela u Sisku, Odsjek za konzervaciju-restauraciju Umjetničke akademije u Splitu uključio se 2012. godine u projekt zaštite i očuvanja Parka skulptura. Od 2012. do 2019. godine Sagita Mirjam Sunara je svake godine u Sisku vodila teorijsko-praktične radionice namijenjene studentima konzervacije-restauracije.¹⁸ Radionice su uključivale brojne i raznovrsne aktivnosti: istraživanje povijesti skulptura, dokumentiranje njihovog fizičkog stanja, istraživanje tehnologije njihove izrade, provedbu dijagnostičkih ispitivanja, praćenje promjena na skulpturama, čišćenje i uređivanje njihovog neposrednog okoliša, provedbu konzervatorsko-restauratorskog zahvata na skulpturi *Objekt II* Josipa Diminića i dr. U radionicama je sudjelovalo dvadeset troje studenata – neki i po nekoliko

15 Vidi: Park skulptura nastalih u sklopu Kolonije likovnih umjetnika Željezara Sisak postavljenih u javnom prostoru naselja Caprag. // Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske, <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-5733>

16 Nacrt Rješenja o utvrđivanju svojstva kulturnog dobra Park skulptura nastalih u sklopu Kolonije likovnih umjetnika *Željezara Sisak* postavljenih u javnom prostoru naselja Caprag u Sisku, 2012. Ustupljeno ljubaznošću Ivane Miletić Čakširan.

17 Trauber, Alma. Projekt »Tvornica baštine Željezara Sisak«. // *Riječi* : časopis za književnost, kulturu i znanost, 4 (2013.) / Sisak, 2013., 9–11, 9–10. (Dijelovi teksta posvećeni skulpturama identični su tekstu iz Rješenja o utvrđivanju svojstva kulturnog dobra za ovu zbirku.)

18 Za sažeti prikaz poslova koji su obavljani u okviru radionica vidi: Sunara, Sagita Mirjam. Park skulptura Željezara Sisak i uloga Odsjeka za konzervaciju-restauraciju Umjetničke akademije u Splitu u njegovu očuvanju. // *Talionica Caprag – Željezara Sisak 1938. – 2018. : Sjećanja, fragmenti* / urednik Đuro Tadić. Sisak : Udruga Kultura vrijednosti, 2019., 190–198. Za nešto opširniji prikaz prvih pet radionica vidi: Sunara, Sagita Mirjam. The sculpture park in Sisak: In search of answers. // *The Conservation of Sculpture Parks* / urednici Sagita Mirjam Sunara i Andrew Thorn. London : Archetype Publications, 2018., 1–17, 6–14.

puta.¹⁹ Sunara i njezini studenti izvještavali su o svom radu na blogu Stažiranje među umjetninama.²⁰ Terenski je rad rezultirao ogromnom količinom podataka koje je trebalo analizirati, sistematizirati i obraditi; taj je posao obavljen izvan radionica, odnosno u Splitu.

Dvije studentice koje su sudjelovale u tim radionicama sisačkim su se skulpturama odlučile baviti i u okviru svojih diplomskih radova, obje uz Sunarino mentorsko vodstvo. Tina Tomšić je obradila temu intervjua s umjetnikom i njegove uloge u konzerviranju-restauriranju djela moderne i suvremene umjetnosti, i to na primjeru jedne sisačke skulpture (*Zid Dore Kovačević*).²¹ Ogroman doprinos poznavanju kiparske produkcije Kolonije, dakle i skulptura na otvorenom nastalih u Koloniji, dala je Jelena Hudinčec u okviru svog diplomskog rada.²² Ona je izradila prvu bibliografiju novinskih članaka o Koloniji, obuhvativši tri sisačka lista (*Vjesnik Željezare, Jedinstvo, Željezarak*). Nadalje, izradila je prvi cjeloviti popis kiparskih djela realiziranih u Koloniji, te prvi sustavni pregled fotodokumentacije vezane uz kiparsku produkciju Kolonije. Objedinila je i sistematizirala slikovni materijal o kiparskim djelima dvadeset osam umjetnika – sudionika Kolonije, fokusirajući se na umjetnike koji su u Koloniji realizirali jedno ili više kiparskih djela ali se nijedno nije sačuvalo. Njezino je istraživanje iznjedrilo nove spoznaje o većem broju kiparskih djela realiziranih u Koloniji.

Na marginama studentskih radionica Sunara je provodila polu-strukturirane intervjue s autorima skulptura.²³ U Sisku je organizirala međunarodnu konferenciju posvećenu problematici konzervacije-restauracije parkova skulptura, odnosno skulptura na otvorenom – *SPark*:

19 U terenskim je radionicama sudjelovalo ukupno sedamnaest studenata konzervacije-restauracije sa Sveučilišta u Splitu, jedan student Sveučilišta u Dubrovniku i pet studentica Sveučilišta u Torinu. Dvije terenske radionice (2018. i 2019. godine) organizirane su u okviru europskog projekta *Conservation of Art in Public Spaces* (CAPuS). U okviru tog projekta organizirana je i jedna teorijska radionica o Parku skulptura Željezare Sisak (2020./2021.). U njoj je sudjelovalo dvadeset četvero studenata iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine.

20 Stažiranje među umjetninama (blog), blogočlanci s oznakama: »1. radionica u Sisku«, »2. radionica u Sisku«, »4. radionica u Sisku«, »5. radionica u Sisku«, »6. radionica u Sisku«, »7. radionica u Sisku«, »CAPuS«, »Conservation of Art in Public Spaces«, »Park skulptura Željezare Sisak« i »Tvorionica baštine Željezara Sisak«, <http://stazist.blogspot.com/>

21 Tomšić, Tina. Tema B: Intervju s umjetnikom i njegova uloga u konzerviranju-restauriranju djela moderne i suvremene umjetnosti (magistarski stručni rad; mentorica: Sagita Mirjam Sunara). Split : Umjetnička akademija u Splitu, 2016.

22 Hudinčec, Jelena. Tema B: Prilog poznavanju kiparskih djela realiziranih u Koloniji likovnih umjetnika *Željezara Sisak* (magistarski stručni rad; mentorica: Sagita Mirjam Sunara). Split : Umjetnička akademija u Splitu, 2020.

23 Radi se o specifičnim intervjuima kroz koje se, među ostalim, prikupljaju podaci važni za buduću konzervaciju-restauraciju umjetničkog djela.

Conservation of Sculpture Parks.²⁴ Izradila je konzervatorsko-restauratorski elaborat za oštećenu skulpturu *Cvijet* Vere Fischer²⁵ i s Tinom Tomšić nadzirala provedbu zahvata na tom kiparskom djelu. Dogovarala je suradnju s *Getty Conservation Institute* iz Los Angelesa na provedbi zahvata na *Vratima* Branka Ružića.²⁶

Sunara je objavila desetak znanstvenih i stručnih članaka na temu Parka skulptura Željezare Sisak.²⁷ Ti se tekstovi mogu podijeliti u dvije široke kategorije: na one koji daju prikaz radova obavljenih u okviru terenskih radionica te na one koji obrađuju problematiku konzervacije-restauracije i prezentacije pojedinih skulptura.

Sunaranim su zalaganjem sisačke skulpture postale predmetom bavljenja europskog projekta posvećenog umjetničkim djelima u javnim prostorima, *Conservation of Art in Public Spaces* (CAPuS), koji je započeo u siječnju 2018., a završio u lipnju 2021. godine.²⁸ Na mrežnoj stranici projekta CAPuS dostupna su izvješća o svim aktivnostima i glavni rezultati projekta.²⁹ Jedan od najvažnijih ishoda projekta je mrežna baza podataka o umjetničkim djelima koja su njime bila obuhvaćena, *CAPuS Digital Repository*.³⁰ Repozitorij je, prema Sunarinoj ideji, projektirao i izradio Toni Tabak (Digitize Studio DITZ). U Repozitoriju svako umjetničko djelo ima vlastitu stranicu – svojevrsni dosje umjetnine. Tekstualni i slikovni podaci o umjetničkom djelu razvrstani su u deset kategorija: osnovni podaci (npr. autor, naziv, godina nastanka, materijali, lokacija...), dodatni podaci (npr. reprezentativne fotografije), povijesno-umjetnički kontekst, intervju s umjetnikom, prirodnoznanstvena istraživanja, podaci o stanju očuvanosti, grafička i 3D dokumentacija, podaci o konzerva-

24 Vidi: SPark: Conservation of Sculpture Parks, <https://spark2015sisakhr.wordpress.com/>

25 Vidi: Arhiv Odsjeka za konzervaciju-restauraciju Umjetničke akademije u Splitu, dokumentacija projekta Park skulptura Željezare Sisak. Sunara, Sagita Mirjam. Konzervatorsko-restauratorski elaborat za skulpturu *Cvijet* autorice Vere Fischer iz Parka skulptura nastalih u okviru Kolonije likovnih umjetnika *Željezara Sisak*. Split, siječanj 2018., 5–11.

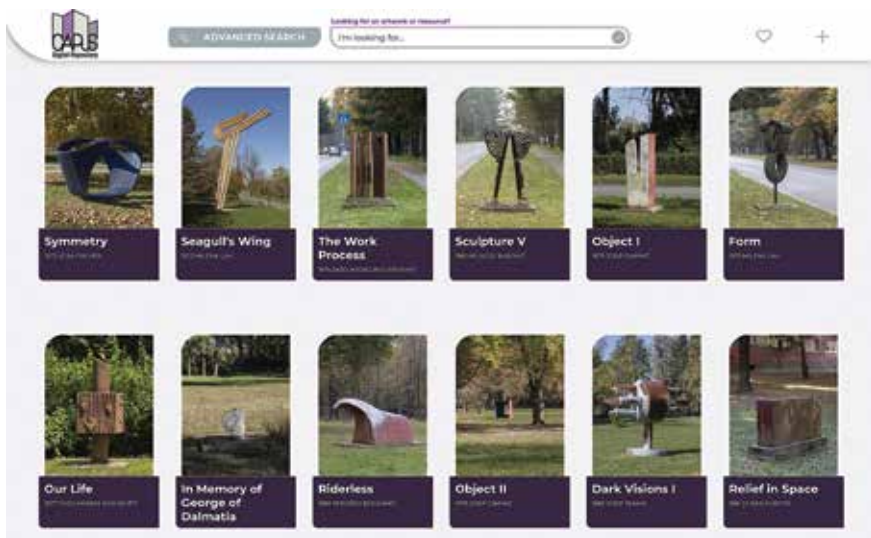
26 Razlozi neuspjeha suradnje objašnjeni su u: Sunara, Sagita Mirjam. Očuvanje sisačkih *Vrata* kao poticaj za izložbu. // »Vrata, varijacije« : izložba u povodu stogodišnjice rođenja Branka Ružića (1919. – 2019.) / urednica Sagita Mirjam Sunara. Slavonski Brod : Galerija umjetnina grada Slavonskog Broda, 2019., 12–17, 13–15.

27 Sunarina je bibliografija uključena u popis literature na kraju ovoga rada.

28 Projekt se bavio i umjetničkim djelima iz Italije, Španjolske, Poljske i Njemačke.

29 Projekt je iznjedrio smjernice za provedbu konzervatorsko-restauratorskih zahvata na umjetničkim djelima u javnim prostorima, višejezični rječnik pojmova vezanih za uličnu umjetnost i grafite te za konzerviranje-restauriranje umjetničkih djela u javnim prostorima, nastavne materijale o konzerviranju-restauriranju takvih djela i dr. Vidi: Conservation of Art in Public Spaces (CAPuS), <http://www.capusproject.eu/> (sekcija 'Resources').

30 Vidi: CAPuS Digital Repository, <https://www.capusrepository.unito.it/>

4. Sisačke skulpture u digitalnom repozitoriju međunarodnog projekta Conservation of Art in Public Spaces (CAPuS).

Sisak sculptures in digital repository of Conservation of Art in Public Spaces (CAPuS) international project.

torsko-restauratorskim zahvatima, podaci o provođenju mjera redovitog održavanja i podaci o publikacijama proizašlim iz projekta CAPuS.

Repozitorij omogućuje pristup opsežnom gradivu koje je Sunara sabrala i sa svojim suradnicima producirala tijekom višegodišnjeg bavljenja sisačkim skulpturama: od novinskih članaka i transkripata intervjua s umjetnicima do laboratorijskih izvješća i dokumentacije o provedenim zaštitnim radovima. Svih trideset osam skulptura iz Siska zastupljeno je u Repozitoriju (sl. 4). Budući da u Repozitorij treba učitati ogromnu količinu gradiva, a Sunara taj posao obavlja sama, unošenje digitalnih zapisa još traje.³¹ Svi su zapisi pritom dostupni u otvorenom pristupu. Važni su jer predstavljaju polazište za sva buduća istraživanja vezana uz sisačke skulpture te, što je osobito važno, za kvalitetno planiranje i ispravnu provedbu konzervatorsko-restauratorskih zahvata na njima.

Vrijedno je spomenuti da je Grad Sisak 2016. godine formirao radnu skupinu za izradu projektnog zadatka za uređenje Parka skulptura Željezare Sisak. Izrada idejnog rješenja povjerena je tvrtki 3E projekti, a

³¹ Za neke je skulpture taj posao dovršen, pa one predstavljaju ogledni primjer sadržaja koji će u konačnici biti dostupni za sve skulpture iz Parka skulptura Željezare Sisak. To su: skulpture *Simetrija* i *Cvijet* Vere Fischer, *Objekt II* Josipa Diminića, *Reljef u prostoru* Dušana Subotića, *Zid* Dore Kovačević, *Grad '85*. Ante Kuduza i *Vrata* Branka Ružića.

njegova radna verzija predstavljena je sredinom 2019. godine.³² Vrijedno je spomenuti i to da je Grad Sisak 2016./2017. godine povjerio upravljanje Parkom skulptura Željezare Sisak Gradskome muzeju Sisak, dok je Gradsku galeriju Striegl zadužio za izložbenu i muzeološku djelatnost vezanu uz Park. Elaboriranje tih aktivnosti, međutim, nadilazi opseg ovoga rada.

KRATKI PREGLED PARKA SKULPTURA ŽELJEZARE SISAK

Skulpture su raspoređene na otvorenim prostorima industrijskog kompleksa nekadašnje Željezare Sisak i radničkoga naselja te u zelenom pojasu koji ih razdvaja. Parku skulptura Željezare Sisak pripada i jedna skulptura koja se nalazi na sjevernoj strani katastarske općine Sisak Novi, pokraj Metalurškog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Radi se o ogromnom prostoru: zračna udaljenost između najsjevernije i najjužnije pozicionirane skulpture (*Simetrija* Vere Fischer i *Ritmovi* Dubravke Sambolec) iznosi tri i pol kilometra, a između najzapadnije i najistočnije skulpture (*Šlučajan oblik s tezom* Zlatka Zlatića i *Ornament* Andrea Mohorovičića) oko tisuću i osamsto metara.³³

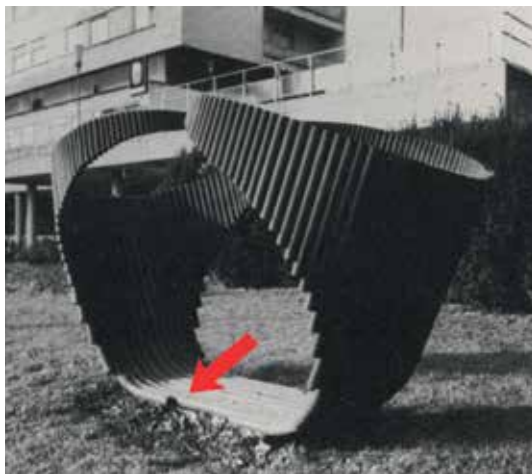
Sjeverni dio katastarske općine Sisak Novi

Obojena skulptura Vere Fischer *Simetrija* iz 1973. godine postavljena je pokraj zgrade Metalurškog fakulteta, na travnatoj površini natkrivenoj visokim drvećem. Skulptura se na toj lokaciji nalazi od 2008. godine. Prvotno je bila postavljena u širem centru grada Siska, ispred Hotela *Panonija*. Hotel je nekoć pripadao Željezari Sisak, a sudionici Kolonije odsjedali su u njemu. Prilikom preuređenja poslovnoga prostora u prizemlju hotela 2006. godine skulptura je otrgnuta s betonskog postamenta i prodana kao otpadni metal. Od uništenja ju je spasila nekadašnja voditeljica Kolonije Branka Sešo³⁴ uz zdušnu pomoć Đure Tadića, bivšeg željezarca. Skulptura je obnovljena u Tadićevoj tvrtki Sisak-stan. Tom

32 Vidi: 3E projekti, Park skulptura, <https://3eprojekti.hr/parkskulptura/>

33 Udaljenost između skulptura izmjerena je pomoću alata »Mjerenje udaljenosti« na Google karti.

34 Piškor, Mate. Spasila sam *Simetriju* i čast građana Siska : Poznato djelo bilo je prodano u staro željezo. // Jutarnji list / Zagreb, 18. veljače 2008. (podatak o stranici nepoznat; fotokopirani članak preuzet je iz osobne arhive Branke Sešo); Horvat, Martin. Branka Sešo spasila je *Simetriju* od talionice. // Večernji list / Zagreb, 27. svibnja 2008. (podatak o stranici nepoznat; fotokopirani članak preuzet je iz osobne arhive Branke Sešo).

5. Skulptura Vere Fischer *Simetrija* ispred Hotela *Panonija* u Sisku. Fotografija je preuzeta iz kataloga retrospektivne izložbe *Kolonije* iz 1981. godine. Scan ustupljen ljubaznošću Dalibora Gotala.

Vera Fischer's Symmetry in front of Panonija Hotel in Sisak. Photograph from the Colony retrospective exhibition catalogue, 1981. Scan courtesy of Dalibor Gotal.

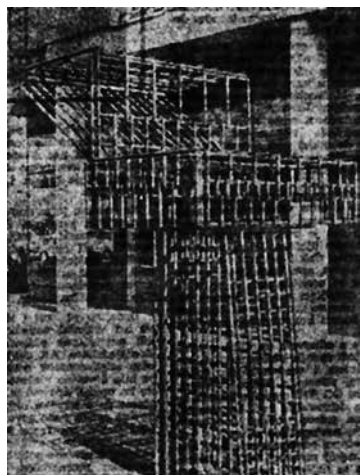
6. Donji dio skulpture Vere Fischer *Simetrija*, detalj. Snimila Sagita Mirjam Sunara 2012. godine.

Lower part of Vera Fischer's Symmetry, detail. Photograph by Sagita Mirjam Sunara, 2012.

su prilikom odstranjeni stari premazi i nadomještene čelične cijevi koje tvore donji dio skulpture. Izgled donjeg dijela skulpture, međutim, ne odgovara potpuno izvornom stanju (sl. 5 i 6). S obzirom na to da je zelena površina ispred Hotela *Panonija* preuređena u parkiralište, za obnovljenu skulpturu trebalo je pronaći novu lokaciju. Grad Sisak je predložio da se skulpturu smjesti pokraj Metalurškog fakulteta, što je umjetnica prihvatila. Umjetnica je također odredila nijansu boje kojom će se skulptura obojiti. Skulptura je tada dobila novi, niski betonski postament pravokutnog oblika.

Naselje Željezara

Na zelenoj površini uz prilaz Osnovnoj školi *Braća Bobetko* i Tehničkoj školi Sisak nalazi se obojena skulptura Milene Lah *Galebovo krilo* iz 1973. godine. Visoka gotovo devet metara, to je najveća skulptura iz Parka, a težinom od četiri tone zasigurno i najteža. Skulptura se nalazi na travnatoj površini, na niskom pravokutnom betonskom postamentu. Budući da je tehnički zahtjevan posao njezina postavljanja izazvao za-

7. Izvorni izgled skulpture Ante Kuduza *Grad '85*. Autor fotografije nepoznat, preuzeto iz *Vjesnika Željezare* (22. studenoga 1985., str. 14).

Original appearance of Ante Kuduza's City '85. Author of photograph unknown, from the Sisak Steelworks official gazette Vjesnik Željezare (22 November 1985, p. 14).

nimanje lokalnih medija, ovo je jedna od rijetkih skulptura za koju se zna kada je postavljena (1981. godine).³⁵

Na području naselja Željezara skulpture su najgušće raspoređene na Trgu hrvatske državnosti i oko njega. Na zapadnoj strani popločanog trga nalazi se obojena skulptura Ante Rašića *Govornik* iz 1984. godine.³⁶ Nedaleko od nje donedavno je stajao monumentalni obojeni reljef Branka Ružića *Vrata*, također iz 1984. godine.³⁷ Gradski muzej Sisak demontirao ga je 2019. godine radi konzervatorsko-restauratorskog zahvata. Zahvat još nije proveden, a reljefne ploče i nosiva konstrukcija trenutno se nalaze u jednoj od muzejskih čuvaonica. Ni *Vrata* ni *Govornik* nemaju postament, već su postavljeni izravno na popločano tlo.

Na travnatu površinu koja sa sjeveroistočne strane flankira trg postavljena je, na niskom kvadratnom betonskom postamentu, obojena skulptura Belizara Bahorića *Visoki napon* iz 1982. godine.

Na suprotnoj strani trga, na uskoj zelenoj površini zasađenoj visokim drvećem, stoji skulptura Hame Čavrka *Forma I* iz 1982. godine, također na niskom kvadratnom betonskom postamentu.

U blizini Čavrkove skulpture mogu se vidjeti dijelovi obojene skulpture Ante Kuduza *Grad '85*. iz 1985. godine (sl. 7). Nestručnom oku

35 Krnjić, V. Dugo galebovo polijetanje. // *Vjesnik Željezare / Sisak*, 23. srpnja 1981., 10; zis. *Galebovo krilo*. // *Jedinstvo / Sisak*, 23. srpnja 1981., 20.

36 Skulptura je u Registar kulturnih dobara RH upisana pod nazivom *Stup-žena*. O ispravku naziva vidi: Sunara, Sagita Mirjam. Zaštita, obnova i prezentacija Parka skulptura u Sisku: zanimljiva otkrića i veliki izazovi. // *Riječi : časopis za književnost, kulturu i znanost*, 4 (2013.) / Sisak, 2013., 12–15, 13.

37 Više o toj skulpturi vidi u: Sunara, Sagita Mirjam; Romana Tekić. Problematika prezentacije Ružićevih *Vrata* u Parku skulptura Željezare Sisak. // *Anali Galerije Antuna Augustinčića*, 38–39 (2019.) / Klanjec, 2019., 413–434; Sunara, Sagita Mirjam. Očuvanje sisačkih *Vrata* kao poticaj za izložbu. // »Vrata, varijacije« : izložba u povodu stogodišnjice rođenja Branka Ružića (1919. – 2019.) / urednica Sagita Mirjam Sunara. Slavonski Brod : Galerija umjetnina grada Slavonskog Broda, 2019., 12–17; Đokić, Dragan (redatelj); Sunara, Sagita Mirjam (scenaristica). *Vrijeme nije pomoglo* (dokumentarni film). 2019., <https://vimeo.com/551857881>

8. Skulptura Zvonimira Kamenara prije postavljanja. Snimio Mihajlo Gajdek, preuzeto iz *Vjesnika Željezare* (25. svibnja 1984., str. 9). *Zvonimir Kamenar's sculpture prior to instalment. Photograph by Mihajlo Gajdek, from the Sisak Steelworks official gazette Vjesnik Željezare* (25 May 1984, p. 9).

izgledaju kao komadi staroga željeza, pa im prijeti opasnost da ih netko baci ili ukrade. Ta je skulptura već 2008. godine bila razlomljena u tri dijela, a jedan od njih nestao je između 2008. i 2012. godine, tj. između evidentiranja skulptura

obavljenog u sklopu Prvog volonterskog kampa Gradskoga muzeja Sisak i popisivanja za potrebe registracije zbirke.

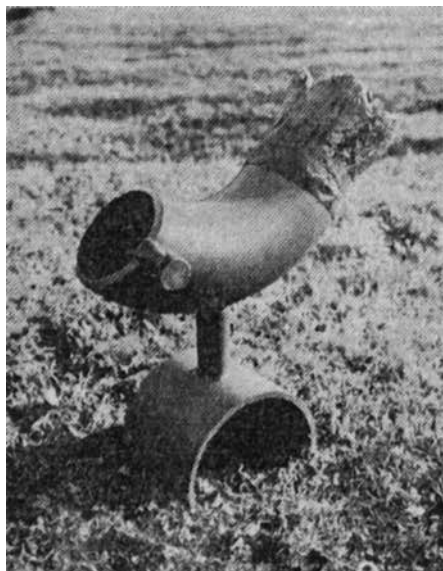
Nekoliko metara dalje, u širokom prolazu između dviju stambenih zgrada, prislonjena na zid jedne od njih, stoji obojena skulptura Dore Kovačević *Zid* iz 1985. godine. Skulptura nema postament, a način na koji je »izložena« ukazuje na improvizaciju.³⁸

Uz Ulicu kneza Branimira, na travnatoj površini između dviju stambenih zgrada, na niskom betonskom postamentu pravokutnog oblika stoji obojena skulptura Zvonimira Kamenara *Imaginarni stroj* iz 1982. godine.

Kamenarova obojena skulptura *Leptir* iz 1982. godine krasi oveću zelenu površinu ispred jedne zgrade u produžetku Ulice kneza Branimira.³⁹ I ta skulptura ima niski betonski postament pravokutnog oblika. Po svemu sudeći, *Leptir* je postavljen 1984. godine; na jednoj fotografiji koja je tada objavljena u *Vjesniku Željezare* vidi se skulptura polegnuta

38 Više o toj skulpturi vidi u: Tomšić, Tina. Tema B: Intervju s umjetnikom i njegova uloga u konzerviranju-restauriranju djela moderne i suvremene umjetnosti (magistarski stručni rad; mentorica: Sagita Mirjam Sunara). Split : Umjetnička akademija u Splitu, 2016. Poglavlje 3. Studija slučaja 1: Intervju s akademskom kiparicom i grafičarkom Dorom Kovačević; Sunara, Sagita Mirjam; Tina Tomšić. Preporuke za konzervaciju-restauraciju i prezentaciju skulpture *Zid* autorice Dore Kovačević iz Parka skulptura Željezare Sisak. // 8th International Conference on Industrial Heritage »The Renewal of the Industrial Heritage«, Rijeka, Croatia, 25th – 26th May 2018, Pro Torpedo, Rijeka. Rad u postupku objavljivanja (u tisku).

39 Prilikom upisa u Registar kulturnih dobara RH nazivi dviju skulptura nisu bili poznati. Podatke o nazivima skulptura prikupila je Sagita Mirjam Sunara kroz pismenu komunikaciju s umjetnikom. Više o Kamenarovo skulpturi *Leptir* vidi u: Sunara, Sagita Mirjam. Intervju s umjetnicima koji su sudjelovali u Koloniji likovnih umjetnika *Željezara Sisak*: Jure Žaja i Zvonimir Kamenar. // Stažiranje među umjetnicima (blog), 10. siječnja 2016., http://stazist.blogspot.com/2016_01_10_archive.html

9. Skulptura Ratka Petrića *Ptica*, izvorno stanje. Autor fotografije nepoznat, preuzeto iz *Vjesnika Željezare* (24. kolovoza 1979., str. 10).

Ratko Petrić's Bird, original condition. Author of photograph unknown, from the Sisak Steelworks official gazette Vjesnik Željezare (24 August 1979, p. 10).

na tlo, na lokaciji na kojoj se i danas nalazi (sl. 8).⁴⁰

Dalje uz Ulicu kneza Branimira u smjeru zapada, na travnatoj površini pokraj zgrada, postavljena je *Ptica* Ratka Petrića iz 1975. godine. Skulptura stoji na relativno visokom postamentu

oblika kocke (visokom u odnosu na postamente drugih skulptura). Petrićeva *Ptica* rad je manjega formata, a bila je izvedena u kombinaciji obojenog čelika, bronce i (vjerojatno) plastične mase (sl. 9). I potonji je materijal bio proizveden u Željezari; ona je, naime, imala pogon za preradu i proizvodnju kemijskih i plastičnih masa. Budući da je skulptura djelomično sačuvana (nedostaju dijelovi izvedeni u plastičnoj masi), izgledom podsjeća na tzv. industrijske skulpture Mile Kumbatović, pa je u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske upisana kao rad te umjetnice pod nazivom *Fontana*.⁴¹

Uz Ulicu Hrvatskog narodnog preporoda na zelenim se površinama može vidjeti nekoliko skulptura. Na istočnoj strani naselja nalazi se skulpturalna skupina Zlatka Zlatića *Zgurić i obitelj* iz 1978. godine. Tri obojene skulpture krasi lijepo uređenu zelenu površinu ispred kompleksa stambenih zgrada s komercijalnim sadržajima u prizemlju. Svaka skulptura ima niski betonski postament; dva su pravokutnog oblika, a jedan kvadratnog.

Uz Ulicu Hrvatskog narodnog preporoda nalazi se zgrada u kojoj je smještena Narodna knjižnica i čitaonica *Vlado Gotovac*; u njoj se

40 N. N. Novo lice grada. // *Vjesnik Željezare* / Sisak, 25. svibnja 1984., 8–9, 9.

41 Atribuciju je ispravila Jelena Hudinčec. Vidi: Hudinčec, Jelena. Tema B: Prilog poznavanju kiparskih djela realiziranih u Koloniji likovnih umjetnika *Željezara Sisak* (magistarski stručni rad; mentorica: Sagita Mirjam Sunara). Split : Umjetnička akademija u Splitu, 2020. Prilog 4. Popis autora kiparskih djela nastalih u Koloniji likovnih umjetnika *Željezara Sisak*, s osnovnim podacima o realiziranim djelima i slikovnim izvorima.

10. Skulptura Ratka Petrića *Čovjek-stroj*, stanje prije oštećivanja. Snimila Sagita Mirjam Sunara 2013. godine.

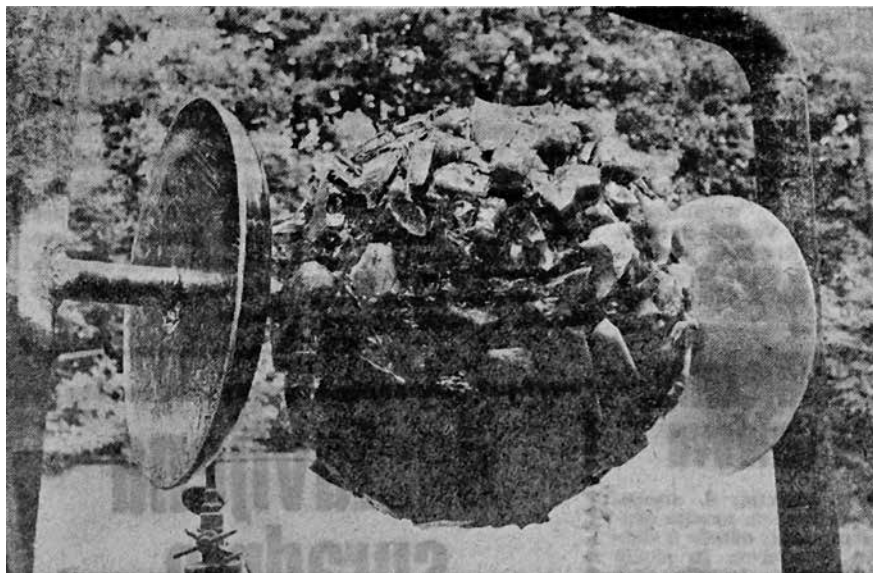
Ratko Petrić's Man-Machine, condition prior to damage. Photograph by Sagita Mirjam Sunara, 2013.

čuva pomična skulptura Slobodanke Stupar *Molitvenik* iz 1987. godine.⁴² Ovaj primjer pokazuje da nisu sve skulpture iz Parka postavljene na otvorenom. Budući da se čuva u zatvorenom prostoru, odnosno da nije izložena atmosferilijama, skulptura je fizički dobro očuvana, pa se vanjski »cilindar« još uvijek može okretati oko svoje osi.

Nešto dalje uz Ulicu Hrvatskog narodnog preporoda, u smjeru zapada, na oveloj travnatoj površini oivičenoj drvećem, postavljene su dvije obojene skulpture Boška Atanackovića iz 1982. godine, *Kompozicija I i II*. Svaka je skulptura položena na niski betonski postament trokutaste forme.

Obojena skulptura Ratka Petrića *Čovjek-stroj* iz 1975. godine nalazi se u istoj ulici, na zelenoj površini ispred Dječjega vrtića *Sisak Novi*. Skulptura nema postament pa je utonula u zemlju, što doprinosi njezinu propadanju. Nakon što je 2013. godine uklonjeno žbunje koje je zaklanjalo skulpturu, *Čovjeku-stroju* otuđena je glava (sl. 10). Bila je izrađena od otpadnih metalnih proizvoda i plastične mase.

42 Prilikom upisa skulpture u Registar kulturnih dobara RH ime autorice, naziv djela i godina njegova nastanka nisu bili poznati. O postavljanju atribucije vidi: Sunara, Sagita Mirjam. Zaštita, obnova i prezentacija Parka skulptura u Sisku: zanimljiva otkrića i veliki izazovi. // Riječi : časopis za književnost, kulturu i znanost, 4 (2013.) / Sisak, 2013., 12–15, 13.

11. Izvorni izgled skulpture Ratka Petrića *Užareni planet*, detalj. Autor fotografije nepoznat, preuzeto iz *Jedinstva* (8. srpnja 1976., str. 8).

Original appearance of Ratko Petrić's Incandescent Planet, detail. Author of photograph unknown; from the Jedinstvo publication (8 July 1976, p. 8).

Na zapadnoj strani naselja Željezara, na zelenoj površini uz Ulicu Andrije Hebranga, postavljena je pocinčana čelična skulptura Jure Žaje *Glava bika* iz 1979. godine. Skulptura se nalazi na nešto višem betonskom postamentu oblika kvadra, ali je usprkos tome prenisko postavljena.

Na zelenoj površini uz križanje Ulice Andrije Hebranga i Capraške ulice postavljena je skulptura Ratka Petrića *Užareni planet* iz 1975. godine, izvedena u kombinaciji obojenog čelika i plastične mase. Skulptura je postavljena na niski pravokutni betonski postament. Nije u cijelosti sačuvana; nedostaju plastični »diskovi« lijevo i desno od kugle koja predstavlja planet (sl. 11).

U stambenome naselju, na travnatoj površini između zgrada u Ulici kneza Domagoja, nalazila se mala obojena skulptura Vere Fischer *Cvijet* iz 1980. godine. U prosincu 2015., prilikom polaganja cijevi toplane, građevinski radnici izvadili su je zajedno s betonskim postamentom oblika kocke za koji je bila pričvršćena.⁴³ Skulptura je

⁴³ Sunara, Sagita Mirjam. Uvod u 5. konzervatorsko-restauratorsku radionicu u Parku skulptura u Sisku. // Stažiranje među umjetninama (blog), 31. svibnja 2016., <http://stazist.blogspot.com/2016/05/uvod-u-5-konzervatorsko-restauratorsku.html>

kasnije prenesena u Gradsku galeriju *Striegl*, u čijim bi se prostorima trebala i danas nalaziti.⁴⁴

Uz Caprašku se ulicu, u pravcu sjevera, nalazi objekt u kojem je do prije nekoliko godina bio smješten Odsjek za izvršavanje odgojne mjere u otvorenim uvjetima koji je djelovao u sastavu Odgojnoga zavoda Turo-polja. Na zelenoj površini koja okružuje zgradu bile su postavljene dvije obojene skulpture, *Ornament* Andrea Mohorovičića i *Krajputaš* Brani-slava Milašinovića, obje iz 1984. godine. Skulpture su stajale na niskim betonskim postamentima; *Ornament* je imao postament pravokutnog oblika, a *Krajputaš* kvadratnog. Nakon zatvaranja te ustanove, a zbog rizika od krađe skulptura, Ministarstvo pravosuđa Republike Hrvatske odobrilo je njihovu demontažu i pohranu u čuvaonici Gradskoga muzeja Sisak. Skulpture su u muzej prenesene u studenome 2017. godine.

Zeleni pojas između tvornice i naselja, s prometnicom

Ulica Marijana Cvetkovića omeđuje stambeno naselje s njegove istočne strane i vodi prema ulazu u industrijski kompleks nekadašnje Željezare Sisak. U dijelu ceste koji prolazi uz zelenu tampon-zonu, s lijeve i desne strane prometnice, postavljeno je pet kiparskih djela: skulptura Saše (Nedeljka) Stevovića *Proces rada* iz 1975. godine, skulptura Milene Lah *Forma (Oblik)* iz 1973. godine,⁴⁵ skulptura Milivoja Babovića *Skulptura V* iz 1981. godine, skulptura *Naš život* Thea Amreina Kujundžića iz 1977. godine i skulptura *Objekt I*⁴⁶ Josipa Diminića iz 1979. godine. Skulpture su postavljene na uske travnate površine između prometnice i pješačke staze. Pričvršćene su na niske betonske postamente oblika kvadrata (*Forma*, *Naš život*, *Objekt I*) ili pravokutnika (*Proces rada*, *Skulptura V*). Sve su skulpture približno istih dimenzija, pa se dobro uklapaju u ambijent. *Forma* i *Objekt II* su obojene. Ostaci premaza vidljivi su i na skulpturi Milivoja Babovića. Ta je skulptura tek djelomično sačuvana; nedostaje joj gotovo cijeli donji dio.

Nije poznato kada su skulpture postavljene uz cestu, ni jesu li sve postavljene istovremeno ili se to dogodilo kroz dulji vremenski period.

44 Skulptura je bila pohranjena u tzv. kući Striegl (rodnoj kući Slave Striegl) kojom upravlja Gradska galerija *Striegl*. Godine 2019. započeli su radovi na adaptaciji tog objekta u memorijalni muzejsko-galerijski prostor.

45 Skulptura je u Registar kulturnih dobara RH upisana kao rad bez naziva.

46 Skulptura je u Registar kulturnih dobara RH upisana pod nazivom *Krajputaš*. Podatak o nazivu djela ispravio je autor u intervjuu koji je Sagita Mirjam Sunara s njim obavila 2013. godine.

12. Skulpture *U spomen Jurju Dalmatincu* (Jure Žaja) i *Skulptura V* (Milivoje Babović) snimljene ispred ulaza u Kino *Željezara*. Autor fotografije V. F. (Viktor Flojhar?), preuzeto iz *Vjesnika Željezare* (6. kolovoza 1982., str. 8).

Jure Žaja's In Memory of Juraj Dalmatinac and Milivoje Babović's Sculpture V in front of the entrance to the Željezara Cinema. Photograph by "V. F." (Viktor Flojhar?), from the Vjesnik Željezare [Steelworks Herald] (6 August 1982, p. 8).

Skulptura *Forma* Milene Lah bila je 1975. godine izložena u Koranskom parku skulptura.⁴⁷ Jasno je, dakle, da prije te godine nije mogla biti postavljena u Sisku. Na jednoj fotografiji snimljenoj sredinom 1982. godine, pred ulazom u Kino *Željezara*, vidi se Babovićeva *Skulptura V* (skulptura je, već je rečeno, izrađena 1981. godine), što ukazuje na to da nije mogla biti postavljena prije toga datuma (sl. 12).⁴⁸

U parku koji čini dio zelene tampon-zone između tvornice i naselja postavljeno je još pet skulptura. Središnje mjesto na toj prostranoj zelenoj površini zauzima impozantna skulptura Josipa Zemana *Crne vizije I* iz 1983. godine, izrađena od pocinčanog čelika. Postavljena je izravno na tlo, pa je zbog velike težine duboko utonula u zemljanu podlogu.

Uz usku stazu koja presijeca park postavljena je, na niskom kvadratnom betonskom postamentu, obojena skulptura Josipa Diminića *Objekt II* iz 1979. godine. Na toj je skulpturi 2014. godine proveden opsežan

47 Arhiv za likovne umjetnosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, dosje Milene Lah. N. N. Predstavljamo vam Milenu Lah. // Karlovački tjednik, 24. srpnja 1975.

48 F., V. Kontrasti : Reporter u naselju. // Vjesnik Željezare / Sisak, 6. kolovoza 1982., 8.

13. Skulptura Jure Žaje *U spomen Jurju Dalmatincu*, stanje prije oštećivanja. Snimio Neven Peko (Gradski muzej Sisak) u ožujku 2015. godine.

Jure Žaja's In Memory of Juraj Dalmatinac prior to damage. Photograph by Neven Peko (Sisak City Museum), March 2015.

konzervatorsko-restauratorski zahvat koji je uključivao odstranjivanje dijelova metala teško oštećenih korozijom, nadomještanje nedostajućih dijelova, djelomično uklanjanje zatečenih premaza i ponovno bojenje skulpture.⁴⁹ Komad podnice koji

je bio izrezan iz skulpture, a na kojemu se nalazi potpis strojobravar Stanka Rožankovića, predan je na čuvanje Gradskoj galeriji *Striegl*.

Nedaleko od Diminićeva *Objekta II* nalazi se obojena skulptura Peruška Bogdanića *Bez jahača* iz 1983. godine.⁵⁰ Niski pravokutni betonski postament na koji je postavljena dimenzijama je veći od površine koju skulptura zauzima, pa mami promatrače da joj se približe i obidu je.

Pocinčana čelična skulptura Jure Žaje *U spomen Jurju Dalmatincu* iz 1979. godine nalazi se na istočnoj strani parka, u dijelu gdje travnata površina prelazi u pošumljenu. Postavljena je na niski kvadratni betonski postament. Od skulpture je sačuvan tek manji dio: baza s jednim reljefnim »medaljonom«. Gornji dio skulpture ukraden je 2015. godine (sl. 13).

U šumovitome dijelu parka nalazi se, na većem betonskom postamentu oblika kvadra, metalno postolje skulpture Dušana Subotića *Reljef u prostoru* iz 1981. godine (sl. 14). Od čitavoga reljefa sačuvao se samo komad izrezanog lima – noga figure bika (sl. 15). Taj je komad prona-

49 Vidi: Sunara, Sagita Mirjam. Problematika restauriranja obojenih (metalnih) skulptura na otvorenom: slučaj skulpture *Objekt II* Josipa Diminića. // Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, 37–38 (2015.) / Zagreb, 2015., 197–210.

50 Skulptura je u Registar kulturnih dobara RH upisana pod nazivom *Poslijepodne jednog babuna*. O ispravku naziva vidi: Sunara, Sagita Mirjam. Zaštita, obnova i prezentacija Parka skulptura u Sisku: zanimljiva otkrića i veliki izazovi. // Riječi : časopis za književnost, kulturu i znanost, 4 (2013.) / Sisak, 2013., 12–15, 13.

14. Dušan Subotić i njegovi suradnici pokraj *Reljefa u prostoru*. Fotografija iz osobne arhive strojobravara Stanka Rožankovića. Snimila Sagita Mirjam Sunara 2014. godine.

Dušan Subotić and associates next to Relief in Space. Photograph from the personal archive of the machinist Stanko Rožanković.. Photograph by Sagita Mirjam Sunara, 2014.

15. Studentica Benedikta Vilenica s komadom Subotićeva reljefa koji je pronašla u zemlji pokraj metalnoga postolja. Snimila Sagita Mirjam Sunara 2013. godine.

Student Benedikta Vilenica with a piece of Subotić's relief she had found in the ground next to the metal base. Photograph by Sagita Mirjam Sunara, 2013.

đen 2013. godine, prilikom čišćenja i uređivanja neposrednog okoliša skulptura.⁵¹ Predan je na čuvanje Gradskome muzeju Sisak.

Ispred sportske dvorane koja se nalazi uz južni obod stambenoga naselja, u rubnom dijelu javne zelene površine, na niskom kvadratnom

⁵¹ Vidi: Milić, Karmen. Drugi dan radionice. // Stažiranje među umjetninama (blog), 24. rujna 2013., <http://stazist.blogspot.com/2013/09/drugi-dan-radionice.html>

betonskom postamentu stoji obojena skulptura Vere Fischer *Cvijet* iz 1973. godine.⁵² Skulptura je postavljena u šumovitom dijelu parkovne površine. Prilikom izvođenja radova na rekonstrukciji i uređenju obližnjeg bazenskog kompleksa 2017. godine u skulpturu je udario građevinski stroj i teško je oštetio. Tijekom 2018. i 2019. godine provedeni su opsežni konzervatorsko-restauratorski radovi koji su uključivali odstranjivanje svih premaznih slojeva, ravnjanje iskrivljenih limova i saniranje napuknuća te ponovno bojenje skulpture.⁵³ Za skulpturu je izrađen novi, veći betonski postament, pa se ona sada cijelim svojim obujmom nalazi unutar gabarita betonske podloge.⁵⁴ Otvaranjem obnovljenog bazenskog kompleksa pojavio se, međutim, novi problem: u ljetnim mjesecima, kada bazen radi, posjetitelji parkiraju vozila pokraj skulpture, čime se povećava rizik od fizičkog oštećivanja.

Industrijski kompleks nekadašnje Željezare Sisak

Pregled skulptura na prostoru nekadašnje Željezare Sisak započinjemo sa skulpturom koja se tehnički ne nalazi unutar tvorničkoga kruga, ali je postavljena ispred nekadašnjeg glavnog ulaza u tvornicu: *Antipodima* Ivana Kožarića iz 1972. godine. Riječ je o obojenoj skulpturi koja spada u red monumentalnih kiparskih ostvarenja Kolonije. Skulptura se nalazi na mjestu na kojemu je svakodnevno privlačila pažnju radnika prilikom njihova dolaska na posao i odlaska s posla. Postavljena je na masivni kockasti betonski postament, čime je dodatno vizualno naglašena. Postavljanje je izvedeno krajem 1972. godine, o čemu je izvijestio i *Vjesnik Željezare*.⁵⁵

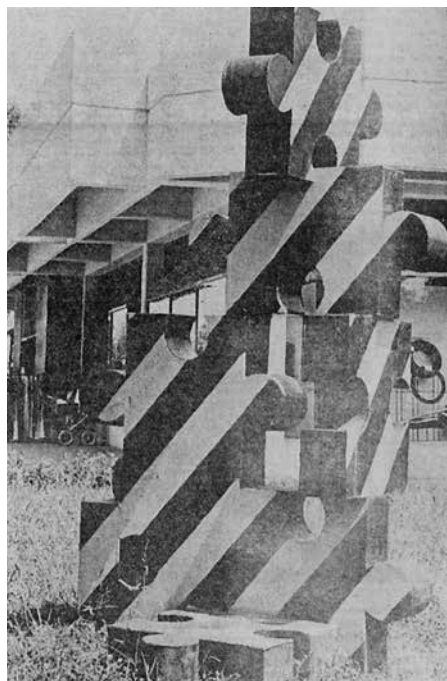
Unutar tvorničkoga kruga postavljeno je šest skulptura. Na krajnje istočnoj strani, na prostoru nekadašnjega Pogona za proizvodnju čelič-

52 Skulptura je u Registar kulturnih dobara RH upisana kao rad iz 1980. ili 1982. godine, ali je Sagita Mirjam Sunara ispravila tu dataciju. Vidi: Arhiv Odsjeka za konzervaciju-restauraciju Umjetničke akademije u Splitu, dokumentacija projekta Park skulptura Željezare Sisak. Sunara, Sagita Mirjam. Konzervatorsko-restauratorski elaborat za skulpturu *Cvijet* autorice Vere Fischer iz Parka skulptura nastalih u okviru Kolonije likovnih umjetnika *Željezara Sisak*. Split, siječanj 2018., 5–11.

53 Radove je izvela tvrtka Ferrum iz Zagreba, a nadzor nad izvođenjem radova povjeren je Odsjeku za konzervaciju-restauraciju Umjetničke akademije u Splitu (Tina Tomšić, Sagita Mirjam Sunara).

54 Dimenzije postamenta su uvećane kako bi se skulptura vizualno istaknula u okolišu, ali i kako bi se prolaznike odvratilo od toga da joj se približavaju.

55 N. N. Na novo se treba privikavati : Razgovor s Ivanom Kožarićem, autorom skulpture *Antipodi*. // *Vjesnik Željezare / Sisak*, 27. siječnja 1973., 10.

16. Skulptura Erika Lovka *Stup puzzle* ispred robne kuće *Nama* u naselju Željezara. Autor fotografije: Viktor Flojhar ili Mihajlo Gajdek, preuzeto iz *Vjesnika Željezare* (7. rujna 1979., str. 11).

Erik Lovko's Puzzle-Column in front of Nama department store. Photograph by Viktor Flojhar or Mihajlo Gajdek, from the Sisak Steelworks official gazette Vjesnik Željezare (7 September 1979, p. 11).

nih konstrukcija (danas je to Metaling d.o.o. u stečajju) nalazi se obojena skulptura Zlatka Zlatića *Slučajan oblik s tezom* iz 1978. godine. Postavljena je na travnatu površinu uz jednu od tvorničkih zgrada, bez postamenta. Sudbina današnjega vlasnika tog segmenta sisačke željezare vrlo je neizvjesna. Gradski muzej Sisak je pokušao sa stečajnim upraviteljem

dogovoriti da se skulptura prenese u muzej, ali bez uspjeha.

Preostale skulpture krasi zelene površine na terenu koji danas pripada tvrtkama ABS Sisak d.o.o., CMC Sisak d.o.o. i Swisslion d.o.o. Jedna od njih upisana je u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske kao rad Nikole Njirića iz 1974. godine pod nazivom *Skulptura od rezanih cijevi*. Hudinčec i Sunara ne slažu se s tom atribucijom, pa je skulptura u digitalni Repozitorij projekta CAPuS upisana kao djelo nepoznatog autora i nepoznate godine nastanka. Obojena skulptura počiva na ovcem kockastom betonskom postamentu. Nekoliko cijevi nedostaje. Dvije cijevi koje su se odvojile od metalne baze pohranjene su 2013. godine u Gradskoj galeriji *Striegl*.

Obojena skulptura Erika Lovka *Stup – puzzle* iz 1978. godine⁵⁶ nema postament, već je postavljena izravno na travnatu podlogu. Izvorno je stajala ispred robne kuće u naselju Željezara (sl. 16).⁵⁷ Nije poznato kada je prenesena na sadašnju lokaciju.

56 Prilikom upisa skulpture u Registar kulturnih dobara RH ime autora naziv djela i godina njegova nastanka nisu bili poznati. O utvrđivanju atribucije vidi: Sunara, Sagita Mirjam. Zaštita, obnova i prezentacija Parka skulptura u Sisku: zanimljiva otkrića i veliki izazovi. // *Riječi* : časopis za književnost, kulturu i znanost, 4 (2013.) / Sisak, 2013., 12–15, 13.

57 Kordić, M. Kultura unosi nove vrijednosti. // *Vjesnik Željezare* / Sisak, 7. rujna 1979., 10–11, 10.

Nedovršena skulptura Petra Barišića *Muškarac i žena* iz 1979. godine,⁵⁸ izrađena od pocinčanog čelika, i obojena skulptura Dubravke Dube Sambolec *Ritmovi* iz 1978. godine postavljene su relativno blizu jedna drugoj. Kod Barišićeve skulpturalne grupe svaka figura ima vlastiti niski kvadratni betonski postament. Skulptura *Ritmovi* polegnuta je na niski betonski postament pravokutnog oblika. Skulptura nije ispravno prezentirana: trebala bi stajati uspravno, kao zid.

Na tvorničkom se terenu nalazi i obojena skulptura Josipa Zemana *Crne vizije II* iz 1983. godine, rad maloga formata. Skulptura je izložena na povećoj travnatoj površini, a budući da nema postament, bila je duboko utonula u zemlju. Problem je polovično riješen 2013. godine kada je skulptura premještena nekoliko metara dalje od izvorne lokacije, ali ispod nje nije stavljena tvrda podloga.⁵⁹

PORIJEKLO UPORABE TERMINA »PARK SKULPTURA« U NAZIVU SISAČKE ZBIRKE

U vrijeme kada se održavala Kolonija likovnih umjetnika *Željezara Sisak*, za zbirku skulptura na otvorenom nastalih u okviru te manifestacije nije se rabio naziv »park skulptura«. Pravilnici o organiziranju i radu Kolonije ne spominju taj izraz.⁶⁰ Ne nalazimo ga ni u katalozima završnih i retrospektivnih izložbi Kolonije. *Vjesnik Željezare*, tvornički list, redovito je izvještavao o Koloniji,⁶¹ no među nekoliko stotina novinskih članaka, reportaža i crtica koji su neposredno ili posredno uz nju

58 Više o toj skulpturi vidi u: Sunara, Sagita Mirjam. Restauriranje i prezentacija Parka skulptura nastalih u sklopu Kolonije likovnih umjetnika Željezara Sisak: konzervatorske dvojbe na primjeru skulpture Petra Barišića *Muškarac i žena*. // 6th International Conference on Industrial Heritage »The Man and the Industry«, Rijeka, Croatia, April 24 – 25, 2014 / urednica Julija Lozzi-Barković, Rijeka : Pro Torpedo, 2016., 677–688.

59 Vidi: Tomšić, Tina. Dan četvrti: s vatrogascima na terenu. // Stažiranje među umjetninama (blog), 30. rujna 2013., <http://stazist.blogspot.com/2013/09/dan-cetvrti-s-vatrogascima-na-terenu.html>

60 Državni arhiv u Sisku, fond HR-DASK-918, Pravilnik o organiziranju kolonije likovnih umjetnika od 23. travnja 1971. godine; Donošenje odluke o izmjenama i dopunama Pravilnika o radu Kolonije likovnih umjetnika od 25. lipnja 1975. godine; Pirc-Petrinjak, Pavica, Izmjene i dopune Pravilnika i rada Kolonije likovnih umjetnika *Željezara Sisak*, travanj 1984.

61 Jelena Hudinčec je izradila bibliografiju novinskih članaka o Koloniji likovnih umjetnika *Željezara Sisak*, obuhvativši pritom tri sisačke novine: *Vjesnik Željezare*, *Jedinstvo* i *Željezarac*. Vidi: Hudinčec, Jelena. Tema B: Prilog poznavanju kiparskih djela realiziranih u Koloniji likovnih umjetnika *Željezara Sisak* (magistarski stručni rad; mentorica: Sagita Mirjam Sunara). Split : Umjetnička akademija u Splitu, 2020. Prilog 1. Bibliografija lista *Vjesnik Željezare* : list radnog kolektiva *Željezare Sisak*; Prilog 2. Bibliografija lista *Jedin-*

vezani pojam »park skulptura« spominje se samo u jednom. Radi se o intervjuu s kiparom Slavkom Šošom iz 1975. godine, umjetnikom koji nije sudjelovao u Koloniji, već je po narudžbi Željezare Sisak izradio nekoliko spomeničkih i dekorativnih javnih plastika. Povod intervjuu bilo je svečano predstavljanje Šošina spomenika Vladimiru Iljiču Lenjinu postavljenog na trgu u stambenom naselju Željezara. »Kako se prostor oko Željezare i u naselju postepeno širio sasvim je razumljivo da ga je trebalo humanizirati«, objašnjava Šoša u intervjuu, »i tako je uskoro došlo najprije do izrade biste Milanke Kljaić, narodnog heroja, koja je postavljena u Dječjem vrtiću koji nosi njezino ime. Zatim je uz izgradnju rekreacionog centra, bazena i parka nastala kompozicija *Majka i dijete*, *Plivačica* i *Dječak fontana*. Zaista se može reći da je to bio začetak jednog malog imaginarnog parka skulpture u Sisku, osobito kad tome pribrojimo još i ostale, kasnije nastale skulpture.«⁶² Šoša je, dakle, vrlo slobodno interpretirao svu javnu plastiku u stambenom naselju Željezara kao »imaginarni park skulptura«.

Naziv »park skulptura« inauguriran je prilikom upisa sisačkih skulptura u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske. Uporište za uporabu toga naziva može se pronaći u prijedlogu za unapređenje kulturnih djelatnosti Željezare Sisak koji je Centar za kulturu Radničkog sveučilišta Moša Pijade izradio 1969. godine. U prijedlogu se spominje osnivanje kiparske kolonije koja bi bila otvorena istaknutim kiparima iz zemlje i svijeta, a čija bi djela ostala trajno izložena »u parku skulpture na velikim otvorenim prostranstvima same Željezare, naselja uz nju, u selima u kojima žive radnici i u Sisku.«⁶³ Ideja o sisačkoj »galeriji skulptura izloženih u slobodnom prostoru« koja bi bila vezana za »simpozij za željezo«, a koji bi se održavao pod pokroviteljstvom Željezare Sisak, javila se još sredinom 1960-ih, a bila je inspirirana aktivnostima simpozija Forma viva u Sloveniji.⁶⁴

U Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske sisačke su skulpture upisane pod nazivom »Park skulptura nastalih u sklopu Kolonije likovnih umjetnika *Željezara Sisak* postavljenih u javnom prostoru naselja

stvo : tjednik SSRN Zajednice općina Sisak; Prilog 3. Bibliografija lista *Željezarac* : RO Metalurška i valjaonička proizvodnja.

62 N. N. Svrha je plastike da živi s ljudima : Slavko Šoša, autor Lenjinova spomenika. // Vjesnik Željezare / Sisak, 13. lipnja 1975., 12.

63 N. N. Kulturu približiti svakom radniku : Radničko savjetovalište »Moša Pijade« izradilo prijedlog za unapređenje kulturnih djelatnosti. // Vjesnik Željezare / Sisak, 25. siječnja 1969., 6.

64 Čakširan, Vlatko; Iskra Bačani. Kolonija likovnih umjetnika Željezare Sisak 1971–1990. : Povijesni pregled. Sisak : Gradski muzej Sisak, 2012., 42.

Caprag u Sisku«. Naziv je vrlo detaljan, no ne i posve točan. Najveći broj skulptura doista se nalazi na javnim površinama: na otvorenim prostorima naselja Željezara te u zelenom pojasu koji razdvaja naselje i tvornicu. Neke se skulpture, međutim, nalaze na prostoru industrijskog kompleksa nekadašnje Željezare Sisak. One jesu na otvorenom prostoru, no nisu na javnoj površini i javnost im – bez prethodne najave i posebnog odobrenja – ne može pristupiti.⁶⁵

Radi li se doista o parku skulptura? Collinsov mrežni rječnik navodi da pojam »park skulptura« (engl. *sculpture park*) ima isto značenje kao »vrt skulptura« (engl. *sculpture garden*), a potonji definira kao vrt u kojem se skulpture prikazuju/izlažu u uređenom okruženju.⁶⁶ Budući da je pojam »park« širi od pojma »vrt«, moglo bi se reći da park skulptura označava zelenu površinu ili prostor u prirodi namijenjen prezentaciji/izlaganju kiparskih djela. Govori se o *jednoj* zelenoj površini, *jednom* prostoru u prirodi. Sisačke skulpture nisu u jedinstvenom prostoru, već su disperzirane na vrlo širokom području, na nizu mikrolokacija. Većina skulptura pritom se doista nalazi na zelenim površinama, no nekoliko ih je postavljeno na popločanom trgu (*Vrata* Branka Ružića i *Govornik* Ante Rašića), a jedna se čak nalazi u zatvorenom prostoru (*Molitvenik* Slobodanke Stupar). Površine na kojima se skulpture nalaze nisu bile projektirane s ciljem prezentacije kiparske produkcije likovne kolonije Željezare Sisak ili kiparskih djela općenito, već su im skulpture *dodane* kako bi ih se estetski obogatilo. Nije nevažno ni to da sudionici kiparskoga dijela Kolonije nisu stvarali radove za unaprijed određeni prostor, niti su bili konzultirani prilikom odabira lokacija za postavljanje svojih djela. Posljedica toga je da neke skulpture ne korespondiraju dobro s prostorom u koji su uklopljene.

ZAKLJUČAK

Ove, 2021. godine navršilo se pedeset godina – pola stoljeća! – od održavanja prve Kolonije likovnih umjetnika *Željezara Sisak*. Navršilo se i trideset godina od njezinoga gašenja. Koliko nam je poznato, muzejsko-galerijske ustanove u Sisku nisu obilježile pedesetu obljetnicu početka

65 O razlici između otvorenog i javnog prostora vidi: Vujčić, Davorin. Brijunski (int)akt. Skulptura XX. stoljeća na otvorenom na otočju Brijuni. // *Anali Galerije Antuna Augustinčića*, 21–25 (2001. – 2005.) / Klanjec, 2006., 379–404, 379–380.

66 Sculpture park // Collins, 2021-11-11, <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/sculpture-park>

rada Kolonije. Galerija *Božidar Jakac* u Kostanjevici na Krki, primjerice, ove je godine priredila dokumentarnu izložbu o šezdesetogodišnjici »svoje« kolonije, tj. Međunarodnog kiparskog simpozija *Forma viva* – manifestacije koja je na teritoriju Slovenije ostavila četiri parka skulptura: u Kostanjevici na Krki, Portorožu, Ravnama na Koroškem (gdje se nalazi zbirka skulptura od metala, izrađenih u tamošnjoj željezari) i Mariboru. Ovaj članak predstavlja skroman doprinos obilježavanju dviju značajnih, »okruglih« obljetnica sisačke Kolonije.

Ova je godina važva i zbog toga što je u njoj priveden kraju troipolugodišnji europski projekt posvećen umjetničkim djelima u javnim prostorima, *Conservation of Art in Public Spaces* (CAPuS), u koji su bile uključene i sisačke skulpture. Otvorenim dijeljenjem informacija i znanja o skulpturama kroz digitalni Repozitorij projekta CAPuS postavljeni su temelji za daljnje istraživanje skulptura i provedbu zaštitnih radova na njima. Osim ogromnog napora, u taj su posao uložena i pozamašna novčana sredstva. Ovaj bi članak trebao potaknuti mjerodavne da kapitaliziraju taj rad.

U ovom je trenutku najvažnije podsjetiti mjerodavne na samu činjenicu da skulpture *postoje*. Potres koji je u prosincu 2020. pogodio Petrinju i Sisak doveo je do preslagivanja prioriteta za zaštitu i očuvanje kulturnih dobara na tom području, pa postoji bojazan da bi skulpture (ponovno) mogle biti zaboravljene.

KATALOG KIPARSKIH DJELA (kronološki pregled po godini nastanka)⁶⁷

67 Prilikom upisa skulptura u Registar kulturnih dobara RH za nekoliko je djela pogrešno naveden autor, naziv i/ili vrijeme nastanka. Za nekoliko djela ti podaci 2012. godine nisu ni bili poznati. Ovaj katalog sadrži točne i potpune podatke o svim skulpturama. Opremljen je fotografijama koje je, u okviru projekta *Conservation of Art in Public Spaces* i sredstvima Umjetničke akademije u Splitu, izradio fotograf Boris Cvjetanović (fotografije su za potrebe ovog rada ustupljene ljubaznošću autora). Izuzetak predstavlja fotografija skulpture Vere Fischer *Cvijet* iz 1973. godine koju je snimila Sagita Mirjam Sunara.

1. Ivan Kožarić, *Antipodi*
1972.

Obojeni čelik, v. 554,9 cm

U katalogu koji je priložen zahtjevu za upis u Registar kulturnih dobara RH skulptura je navedena pod rednim brojem 15.

2. Vera Fischer, *Simetrija*
1973.

Obojeni čelik, v. 176 cm

U katalogu koji je priložen zahtjevu za upis u Registar kulturnih dobara RH skulptura je navedena pod rednim brojem 1.

Restaurirana je 2007./2008. godine. Izvorno se nalazila ispred Hotela *Panonijska* u Sisku.

3. Vera Fischer, *Cvijet*
1973.

Obojeni čelik, v. 223 cm

U katalogu koji je priložen zahtjevu za upis u Registar kulturnih dobara RH skulptura je navedena pod rednim brojem 13 te datirana 1980. ili 1982. godinom.

Restaurirana je 2018./2019. godine.

4. Milena Lah, *Galebovo krilo*
1973.

Obojeni čelik, v. 879,4 cm

U katalogu koji je priložen zahtjevu za upis u Registar kulturnih dobara RH skulptura je navedena pod rednim brojem 2.

5. Milena Lah, *Forma (Oblik)*
1973.

Obojeni čelik, v. 172,5 cm

U katalogu koji je priložen zahtjevu za upis u Registar kulturnih dobara RH skulptura je navedena pod rednim brojem 6, kao djelo bez naziva.

6. Ratko Petrić, *Ptica*

1975.

Obojeni čelik i bronca (izvorno i plastična masa), v. 64,6 cm

U katalogu koji je priložen zahtjevu za upis u Registar kulturnih dobara RH skulptura je navedena pod rednim brojem 35, kao djelo Mile Kumbatović naziva *Fontana*.

Nedostaju dijelovi skulpture koji su bili izrađeni od plastične mase.

7. Ratko Petrić, *Čovjek-stroj*

1975.

Obojeni čelik i plastična masa, v. 127,1 cm

U katalogu koji je priložen zahtjevu za upis u Registar kulturnih dobara RH skulptura je navedena pod rednim brojem 32.

Glava skulpture otuđena je 2013. godine.

8. Ratko Petrić, *Užareni planet*

1975.

Obojeni čelik i plastična masa, v. 210 cm

U katalogu koji je priložen zahtjevu za upis u Registar kulturnih dobara RH skulptura je navedena pod rednim brojem 36.

Nedostaju dva diska, lijevo i desno od kugle.

9. Sašo Stevović, *Proces rada*
1975.
Čelik, v. 140 cm

U katalogu koji je priložen zahtjevu za upis u Registar kulturnih dobara RH skulptura je navedena pod rednim brojem 3.

10. Theo Amrein Kujndžić, *Naš život*
1977.
Čelik, v. 167,8 cm

U katalogu koji je priložen zahtjevu za upis u Registar kulturnih dobara RH skulptura je navedena pod rednim brojem 7.

11. Erik Lovko, *Stup puzzle*
1978.
Obojeni čelik, v. 227 cm

U katalogu koji je priložen zahtjevu za upis u Registar kulturnih dobara RH skulptura je navedena pod rednim brojem 17, kao djelo nepoznatog umjetnika i nepoznate godine izrade.

Izvorno se nalazila ispred robne kuće u naselju Željezara.

12. Dubravka Sambolec, ***Ritmovi (Ritam II)***

1978.

Obojeni čelik, v. 118,5 cm

U katalogu koji je priložen zahtjevu za upis u Registar kulturnih dobara RH skulptura je navedena pod rednim brojem 19.

Skulptura leži na betonskoj podlozi umjesto da cijevi budu postavljene kao zid. (Podatak o visini odnosi se na skulpturu koja je uspravno postavljena.)

13. Zlatko Zlatić, ***Zgurić i obitelj***

1978.

Obojeni čelik, v. 164,6 cm (figura 1), 125,8 cm (figura 2) i 41 cm (figura 3)

U katalogu koji je priložen zahtjevu za upis u Registar kulturnih dobara RH, skulpturalna grupa je navedena pod rednim brojem 28.

14. Zlatko Zlatić, ***Slučajan oblik s tezom (Proizvoljan oblik s tezom)***

1978.

Obojeni čelik, v. 201 cm

U katalogu koji je priložen zahtjevu za upis u Registar kulturnih dobara RH skulptura je navedena pod rednim brojem 20.

15. Petar Barišić, *Muškarac i žena*
1979.

Pocinčani čelik, v. 261,8 cm (figura 1) i 242,5 cm (figura 2)

U katalogu koji je priložen zahtjevu za upis u Registar kulturnih dobara RH skulpturalna grupa je navedena pod rednim brojem 18.

Djelo nije dovršeno.

16. Josip Diminić, *Objekt I*

1979.

Obojeni čelik, v. 147,7 cm

U katalogu koji je priložen zahtjevu za upis u Registar kulturnih dobara RH skulptura je navedena pod rednim brojem 5, kao djelo naziva *Krajputaš*.

17. Josip Diminić, *Objekt II*

1979.

Obojeni čelik, v. 180 cm

U katalogu koji je priložen zahtjevu za upis u Registar kulturnih dobara RH skulptura je navedena pod rednim brojem 9. Restaurirana je 2014. godine.

18. Jure Žaja, *U spomen Jurju Dalmatincu*

1979.

Pocinčani čelik, v. 53 cm (izvorno: 300 cm)

U katalogu koji je priložen zahtjevu za upis u Registar kulturnih dobara RH skulptura je navedena pod rednim brojem 8.

Gornji dio skulpture otuđen je 2015. godine.

19. Jure Žaja, *Glava bika*

1979.

Pocinčani čelik, v. 93 cm

U katalogu koji je priložen zahtjevu za upis u Registar kulturnih dobara RH skulptura je navedena pod rednim brojem 33.

20. Vera Fischer, *Cvijet*

1980.

Obojeni čelik, v. 43 cm

U katalogu koji je priložen zahtjevu za upis u Registar kulturnih dobara RH skulptura je navedena pod rednim brojem 34, kao djelo bez naziva.

Godine 2015. skulptura je demontirana i pohranjena u prostorima Gradske galerije *Striegl*.

21. Milivoje Babović, *Skulptura V*
1981.

Obojeni (?) čelik, v. 131,9 cm

U katalogu koji je priložen zahtjevu za upis u Registar kulturnih dobara RH skulptura je navedena pod rednim brojem 4.

Nedostaje veći dio donjeg dijela skulpture.

22. Dušan Subotić, *Reljef u prostoru*
1981.

Obojeni (?) čelik, v. 70 cm (metalno postolje)

U katalogu koji je priložen zahtjevu za upis u Registar kulturnih dobara RH skulptura je navedena pod rednim brojem 12.

Od reljefa koji se nalazio na metalnom postolju sačuvan je samo komad izrezanog lima u obliku životinjske noge; pohranjen je u Gradskome muzeju Sisak.

23. Boško Atanacković, *Kompozicija I i II*
1982.

Obojeni čelik, v. 249 cm (skulptura br. 1) i 240 cm (skulptura br. 2)

U katalogu koji je priložen zahtjevu za upis u Registar kulturnih dobara RH skulpturalna grupa je navedena pod rednim brojem 29.

24. Belizar Bahorić, *Visoki napon*
1982.

Obojeni čelik, v. 335,3 cm

U katalogu koji je priložen zahtjevu za upis u Registar kulturnih dobara RH skulptura je navedena pod rednim brojem 27.

25. Hamo Čavrk, *Forma I*
1982.

Obojeni čelik, v. 143,5 cm

U katalogu koji je priložen zahtjevu za upis u Registar kulturnih dobara RH skulptura je navedena pod rednim brojem 25.

26. Zvonimir Kamenar, *Leptir*
1982.

Obojeni čelik, v. 428,8 cm

U katalogu koji je priložen zahtjevu za upis u Registar kulturnih dobara RH skulptura je navedena pod rednim brojem 30, kao djelo bez naziva.

27. Zvonimir Kamenar, *Imaginarni stroj*

1982.

Obojeni čelik, v. 133,7 cm

U katalogu koji je priložen zahtjevu za upis u Registar kulturnih dobara RH skulptura je navedena pod rednim brojem 31, kao djelo bez naziva.

28. Peruško Bogdanić, *Bez jahača*

1983.

Obojeni pocinčani čelik, v. 169,6 cm

U katalogu koji je priložen zahtjevu za upis u Registar kulturnih dobara RH skulptura je navedena pod rednim brojem 19, kao djelo naziva *Poslijepodne jednog babuna*.

29. Josip Zeman, *Crne vizije I*

1983.

Pocinčani čelik, v. 266,5 cm

U katalogu koji je priložen zahtjevu za upis u Registar kulturnih dobara RH skulptura je navedena pod rednim brojem 11.

30. Josip Zeman, *Crne vizije II*
1983.

Obojeni čelik, v. 101,2 cm

U katalogu koji je priložen zahtjevu za upis u Registar kulturnih dobara RH skulptura je navedena pod rednim brojem 14.

32. Andre Mohorovičić, *Ornament*
1984.

Obojeni čelik, v. 200,9 cm

U katalogu koji je priložen zahtjevu za upis u Registar kulturnih dobara RH skulptura je navedena pod rednim brojem 37. U studenome 2017. godine demontirana je zbog zatvaranja Odgojnog zavoda Turopolje – Odjela u Sisku (nalazila se pokraj zgrade Odjela) i prenesena u čuvaonicu Gradskoga muzeja Sisak.

31. Branislav Milašinović, *Krajputaš*
1984.

Obojeni čelik, v. 181,4 cm

U katalogu koji je priložen zahtjevu za upis u Registar kulturnih dobara RH skulptura je navedena pod rednim brojem 38.

U studenome 2017. godine demontirana je zbog zatvaranja Odgojnog zavoda Turopolje – Odjela u Sisku i prenesena u čuvaonicu Gradskoga muzeja Sisak.

33. Branko Ružić, *Vrata*

1984.

Obojeni čelik, v. 370 cm

U katalogu koji je priložen zahtjevu za upis u Registar kulturnih dobara RH skulptura je navedena pod rednim brojem 24.

U svibnju 2019. demontirana je radi planiranog konzervatorsko-restauratorskog zahvata i prenesena u čuvaonicu Gradskoga muzeja Sisak.

34. Ante Rašić, *Govornik*

1984.

Obojeni čelik, v. 343 cm

U katalogu koji je priložen zahtjevu za upis u Registar kulturnih dobara RH skulptura je navedena pod rednim brojem 26, kao djelo naziva *Stup-žena*.

35. Dora Kovačević, *Zid*

1985.

Obojeni čelik, v. 201,4 cm

U katalogu koji je priložen zahtjevu za upis u Registar kulturnih dobara RH skulptura je navedena pod rednim brojem 22.

36. Ante Kuduz, *Grad '85.*

1985.

Obojeni čelik, v. 163,7 cm (element
br. 1) i 59,4 cm (element br. 2)

U katalogu koji je priložen zahtjevu za
upis u Registar kulturnih dobara RH skul-
ptura je navedena pod rednim brojem 23.
Središnji dio skulpture nedostaje; otuđen
je između 2008. i 2012. godine.

37. Slobodanka Stupar, *Molitvenik*

1987.

Čelik, v. 182,1 cm

U katalogu koji je priložen zahtjevu za
upis u Registar kulturnih dobara RH
skulptura je navedena pod rednim bro-
jem 21, kao djelo nepoznatog umjetnika
i nepoznate godine izrade.

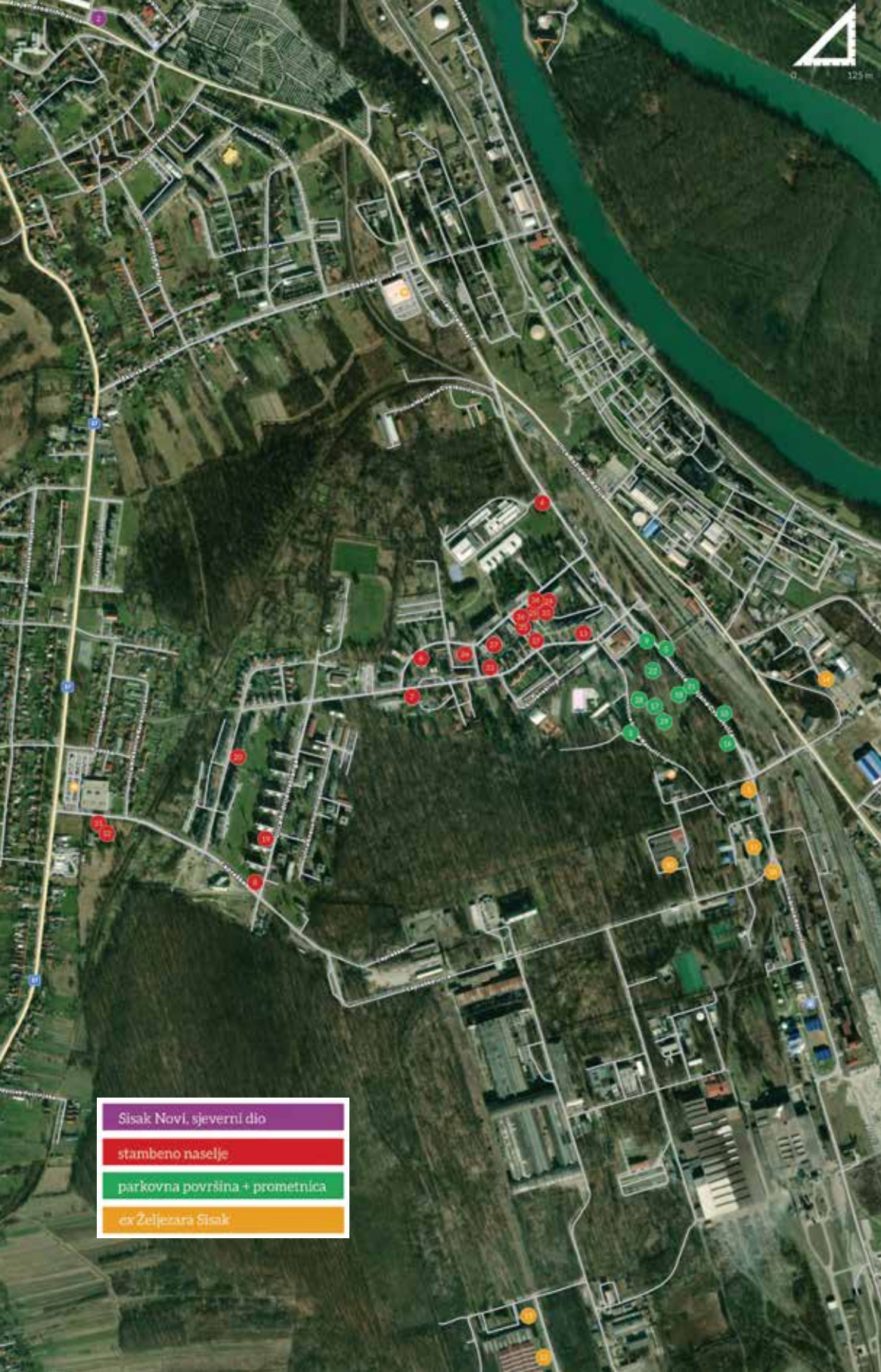
38. Nepoznati umjetnik, *Bez naziva*

godina nastanka nepoznata

Obojeni čelik, v. 181,4 cm

U katalogu koji je priložen zahtjevu za
upis u Registar kulturnih dobara RH
skulptura je navedena pod rednim bro-
jem 16, kao djelo Nikole Njirića naziva
Skulptura od rezanih cijevi.

Nekoliko cijevi nedostaje.

Sisak Novi, sjeverni dio

stambeno naselje

parkovna površina + prometnica

ex Željezara Sisak

LITERATURA I IZVORI

- Arhiv Odsjeka za konzervaciju/restauraciju Umjetničke akademije u Splitu, dokumentacija projekta Park skulptura Željezare Sisak
- Arhiv za likovne umjetnosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, dosje Milene Lahar PUBLICAe / IPOSTOZAUMJETNOST, »Inicijativa za zaštitu i obnovu skulptura postavljenih u javnom prostoru Siska nastalih u sklopu Likovne kolonije Željezare Sisak«, 23. studenoga 2011., <https://1postozaumjetnost.wordpress.com/>
- CAPuS Digital Repository, <https://www.capusrepository.unito.it/>
- Collins Dictionary, <https://www.collinsdictionary.com>
- Conservation of Art in Public Spaces (CAPuS), <http://www.capusproject.eu/>
- Čakširan, Vlatko; Iskra Bačani. Kolonija likovnih umjetnika Željezare Sisak 1971–1990. : Povijesni pregled. Sisak : Gradski muzej Sisak, 2012.
- Državni arhiv u Sisku, fond HR-DASK-918.
- Đokić, Dragan (redatelj); Sagita Mirjam (scenaristica). Vrijeme nije pomoglo (dokumentarni film). 2019., <https://vimeo.com/551857881>
- F., V. Kontrasti : Reporter u naselju. // Vjesnik Željezare / Sisak, 6. kolovoza 1982, 8. (gaj). 150 slika i skulptura. // Jedinstvo / Sisak, 8. srpnja 1976., 8.
- Gradski muzej Sisak, »Volonterski kamp«, 20. srpnja 2008., <https://muzej-sisak.hr/izlozbe-i-dogadanja/volonterski-kamp/>
- Horvat, Martin. Branka Sešo spasila je *Simetriju* od talionice. // Večernji list / Zagreb, 27. svibnja 2008. (Podatak o stranici nepoznat; fotokopirani članak preuzet je iz osobne arhive Branke Sešo.)
- Hudinčec, Jelena. Tema B: Prilog poznavanju kiparskih djela realiziranih u Koloniji likovnih umjetnika *Željezara Sisak* (magistarski stručni rad; mentorica: Sagita Mirjam Sunara). Split : Umjetnička akademija u Splitu, 2020.
- Hudinčec, Jelena. Tema B: Prilog poznavanju kiparskih djela realiziranih u Koloniji likovnih umjetnika *Željezara Sisak* (magistarski stručni rad; mentorica: Sagita Mirjam Sunara). Split : Umjetnička akademija u Splitu, 2020.
- Kordić, Miloš. Pogubni učinak militantnog neznanja. // Vjesnik Željezare / Sisak, 24. kolovoza 1979., 10.
- Kordić, M. Kultura unosi nove vrijednosti. // Vjesnik Željezare / Sisak, 7. rujna 1979., 10–11.
- Krnjajić, V. Dugo galebovo polijetanje. // Vjesnik Željezare / Sisak, 23. srpnja 1981., 10; zis. *Galebovo krilo*. // Jedinstvo / Sisak, 23. srpnja 1981., 20.
- Krnjajić, Vlado. 10 godina : Kolonija likovnih umjetnika *Željezara Sisak* : Pokretna retrospektivna izložba, Sisak : OSIZ u oblasti kulture Željezara Sisak, 1981.
- Mance, Ivana. Od »staleškog« udruženja do društvene organizacije. HDLU 1968.–1991. // 150 godina Hrvatskog društva likovnih umjetnika. Umjetnost i institucija / uredila Irena Kraševac. Zagreb : Hrvatsko društvo likovnih umjetnika, Institut za povijest umjetnosti, 2018., 239–274.
- N. N. Kulturu približiti svakom radniku : Radničko savjetovalište »Moša Pijade« izradilo prijedlog za unapređenje kulturnih djelatnosti. // Vjesnik Željezare / Sisak, 25. siječnja 1969., 6.
- N. N. Na novo se treba privikavati : Razgovor s Ivanom Kožarićem autorom skulpture Antipodi. // Vjesnik Željezare / Sisak, 27. siječnja 1973., 10.

- N. N. Svrha je plastike da živi s ljudima : Slavko Šoša, autor Lenjinova spomenika. // Vjesnik Željezare / Sisak, 13. lipnja 1975., 12.
- N. N. Novo lice grada. // Vjesnik Željezare / Sisak, 25. svibnja 1984., 8–9.
- N. N. Nastalo u Koloniji likovnih umjetnika. // Vjesnik Željezare / Sisak, 22. studenoga 1985., 14.
- N. N., »T-HTnagrada@MSU.hr«, 26. ožujka 2010., <https://www.t.ht.hr/press-centar/objave-za-medije/1257/Proglaseni-pobjednici-natjecaja-br-T-HTnagrada-msu-hr.html>
- Osobna arhiva Stanka Rožankovića.
- Osobna arhiva Branke Sešo. Miloš Petrović; Ivica Balenović. Stavljanje u stanje mirovanja Književne nagrade i Kolonije likovnih umjetnika Željezare Sisak. Sisak, 22. travnja 1991. (dvije strojopisom ispisane stranice).
- Peko, Neven; Sagita Mirjam Sunara. Summary of the panel discussion 'Reviving neglected sculpture parks in Croatia'. // The Conservation of Sculpture Parks urednici Sagita Mirjam Sunara i Andrew Thorn. London : Archetype Publications, 2018., 177–181.
- Piškorić, Mate. Spasila sam *Simetriju* i čast građana Siska : Poznato djelo bilo je prodano u staro željezo // Jutarnji list / Zagreb, 18. veljače 2008. (Podatak o stranici nepoznat; fotokopirani članak preuzet je iz osobne arhive Branke Sešo.)
- Potkonjak, Sanja; Tomislav Pletenec. Grad i ideologija: »kultura zaborava« na primjeru grada Siska. // Studia ethnologica Croatica, 19 (2007.) / Zagreb, 2007., 171–198, 189–195.
- Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske, <https://registar.kulturnadobra.hr/#/>
- SPark: Conservation of Sculpture Parks, <https://spark2015sisakhr.wordpress.com/>
- Staziranje među umjetninama (blog), <http://stazist.blogspot.com/>
- Sunara, Sagita Mirjam; Tina Tomšić: Preporuke za konzervaciju-restauraciju i prezentaciju skulpture *Zid* autorice Dore Kovačević iz Parka skulptura Željezare Sisak. // 8th International Conference on Industrial Heritage »The Renewal of the Industrial Heritage« / Rijeka, Croatia, 25th – 26th May 2018 : Pro Torpedo, Rijeka. Rad u postupku objavljivanja (u tisku).
- Sunara, Sagita Mirjam; Romana Tekić. Problematika prezentacije Ružičevih *Vrata* u Parku skulptura Željezare Sisak. // Anali Galerije Antuna Augustinčića, 38–39 (2019.) / Klanjec, 2019., 413–434.
- Sunara, Sagita Mirjam. Očuvanje sisačkih *Vrata* kao poticaj za izložbu. // »Vrata, varijacije« : izložba u povodu stogodišnjice rođenja Branka Ružića (1919. – 2019.) / urednica Sagita Mirjam Sunara. Slavonski Brod : Galerija umjetnina grada Slavonskog Broda, 2019., 12–17.
- Sunara, Sagita Mirjam. Park skulptura Željezare Sisak i uloga Odsjeka za konzervaciju-restauraciju Umjetničke akademije u Splitu u njegovu očuvanju. // Talionica Caprag – Željezara Sisak 1938. – 2018. : Sjećanja, fragmenti / urednik Đuro Tadić. Sisak : Udruga Kultura vrijednosti, 2019., 190–198.
- Sunara, Sagita Mirjam. Sudjelovanje Odsjeka za konzervaciju-restauraciju Umjetničke akademije u Splitu u Danima industrijske baštine grada Siska. // Dani industrijske baštine grada Siska – prvih pet godina : 2013. – 2017. / urednik Vlatko Čakširan. Sisak : Gradski muzej Sisak, 2018., 43–58.
- Sunara, Sagita Mirjam; Peko, Neven; Miletić Čakširan, Ivana. Preventive conservation in an outdoor sculpture collection. // Studies in Conservation, 63/S1 (2018.) / London, 2018., S428–S430.
- Sunara, Sagita Mirjam. The sculpture park in Sisak: In search of answers. // The Conservation of Sculpture Parks / urednici Sagita Mirjam Sunara i Andrew Thorn. London : Archetype Publications, 2018., 1–17.

- Sunara, Sagita Mirjam. Restauriranje i prezentacija Parka skulptura nastalih u sklopu Kolo-
nije likovnih umjetnika Željezara Sisak: konzervatorske dvojbe na primjeru skulpture
Petra Barišića *Muškarac i žena*. // 6th International Conference on Industrial Heritage
»The Man and the Industry«, Rijeka, Croatia, April 24 – 25, 2014 / urednica Julija
Lozzi-Barković, Rijeka : Pro Torpedo, 2016., 677–688.
- Sunara, Sagita Mirjam. Saving the sculpture park in Sisak, Croatia. // *News in Conservation*,
48 (2015.) / London, 2015., 14–16.
- Sunara, Sagita Mirjam. Problematika restauriranja obojenih (metalnih) skulptura na otvore-
nom: slučaj skulpture *Objekt II* Josipa Diminića. // *Godišnjak zaštite spomenika kulture*
Hrvatske, 37–38 (2015.) / Zagreb, 2015., 197–210.
- Sunara, Sagita Mirjam. Zaštita, obnova i prezentacija Parka skulptura u Sisku: zanimljiva
otkrića i veliki izazovi. // *Riječi : časopis za književnost, kulturu i znanost*, 4 (2013.)
/ Sisak, 2013., 12–15.
- Stažiranje među umjetnicima (blog), <http://stazist.blogspot.com/>
- Tomšić, Tina. Tema B: Intervju s umjetnikom i njegova uloga u konzerviranju-restauriranju
djela moderne i suvremene umjetnosti (magistarski stručni rad; mentorica: Sagita
Mirjam Sunara). Split : Umjetnička akademija u Splitu, 2016.
- Trauber, Alma. Projekt »Tvornica baštine Željezara Sisak«. // *Riječi : časopis za književnost*,
kulturu i znanost, 4 (2013.) / Sisak, 2013., 9–11.
- Vujić, Davorin. Brijunski (int)akt. Skulptura XX. stoljeća na otvorenom na otočju Brijuni. //
Anali Galerije Antuna Augustinčića, 21–25 (2001. – 2005.) / Klanjec, 2006., 379–404.
- 3E projekti, Park skulptura, <https://3eprojekti.hr/parkskulptura/>

SAŽETAK

Članak se bavi jednim segmentom kiparske produkcije Kolonije likovnih umjetnika *Željezara Sisak*: skulpturama postavljenim na otvorenim prostorima u Sisku. Skulptura ima trideset osam, nastale su tijekom 1970-ih i 1980-ih godina, a izradili su ih akademski umjetnici s područja nekadašnje Jugoslavije – sudionici Kolonije likovnih umjetnika *Željezara Sisak*. Skulpture su izrađene u tvorničkim pogonima nekadašnje Željezare Sisak, od materijala koje je Željezara proizvodila i uz tehničku pomoć njezinih radnika. Od 2012. godine imaju status zaštićenog kulturnog dobra, a široj su javnosti danas poznate kao »Park skulptura Sisak«, »Park skulptura u Sisku« i »Park skulptura Željezare Sisak«.

Godine 2021. navršilo se pedeset godina od održavanja prve Kolonije likovnih umjetnika *Željezara Sisak* i trideset godina od njezinoga gašenja, pa članak predstavlja doprinos obilježavanju dviju značajnih, »okruglih« obljetnica sisačke Kolonije. Prvi dio rada objašnjava kako je došlo do prepoznavanja, vrednovanja i zaštite skulptura na otvorenom te daje pregled radova koji su o njima objavljeni, kao i drugih bitnih izvora informacija za (buduće) istraživače. U tom je smislu osobito značajan digitalni repozitorij europskog projekta *Conservation of Art in Public Spaces* (CAPuS) kroz koji su postavljeni temelji za daljnje istraživanje skulptura i provedbu zaštitnih radova na njima. U drugom dijelu članka predstavljaju se skulpture prema lokacijama na kojima se nalaze, bez povijesno-umjetničke valorizacije ali s napomenama vezanim za kronologiju njihova postavljanja i zaštitnih radova koji su na njima provedeni. Treće poglavlje donosi kritičku analizu uporabe termina »park skulptura« u nazivu zbirke.

Razorni potres koji je u prosincu 2020. pogodio Petrinju i Sisak doveo je do preslagivanja prioriteta za zaštitu i očuvanje kulturnih dobara na tom području, pa se ovim radom apelira na mjerodavne da povedu računa o skulpturama.

Summary

SISAK STEELWORKS SCULPTURE PARK

SAGITA MIRJAM SUNARA

Arts Academy, University of Split

The article considers one of the segments of sculptural production of the Sisak Steelworks [Željezara Sisak] Fine Artists' Colony – the sculptures installed in Sisak's open spaces. The collection includes 38 sculptures that were created in the 1970s and 1980s by academically trained artists from the former Yugoslavia who took part in the Sisak Steelworks Fine Artist' Colony. The sculptures were fabricated in the Steelworks' production plant from materials produced by the Steelworks and with the technical assistance of its workers. In 2012 they were granted the status of protected cultural property and are today known to the broad public as "Sisak Sculpture Park", "Sculpture Park in Sisak", and "Sisak Steelworks' Sculpture Park".

The year 2021 marked the 50th anniversary of the first Sisak Steelworks' Fine Artists' Colony and 30 years since the last Colony had been organised. This article strives to contribute to the marking of these two important, round anniversaries. The first part of the article explains the process of identification, appraisal, and protection of the outdoor sculptures and provides an overview of the papers published on the subject as

well as other important sources of information for (future) researchers. A particularly important source is the digital repository of the European project Conservation of Art in Public Spaces (CAPuS). Open-source digital content related to the Sisak sculptures presents a basis for further research into the artworks, and for the planning and execution of conservation-restoration treatments. The second part of the article presents the sculptures by location, with remarks concerning the chronology of installing the artworks and of the conservation-restoration work done. Art historical analysis is not provided, but in some cases the title of the artwork, the attribution of authorship and/or the year of making have been corrected. The third chapter comprises a critical analysis of the use of the term "sculpture park" in the collection's name.

The destructive earthquake that hit Petrinja and Sisak in December 2020 has led to a rearrangement of the priorities in the protection and preservation of cultural property in the area. This article calls on the relevant authorities to safeguard the sculptures.

KEY WORDS: *Sisak Steelworks Fine Artists' Colony, Sculpture Park, Sisak, sculpture, open space sculpture*

Izdavač / Publisher

MUZEJI HRVATSKOG ZAGORJA – GALERIJA ANTUNA AUGUSTINČIĆA
Trg Antuna Mihanovića 10, Klanjec

Za izdavača / For the Publisher

JURICA SABOL

Glavni urednik / Editor-in-chief

BOŽIDAR PEJKOVIĆ

Uredništvo / Board of editors

LJILJANA KOLEŠNIK

IRENA KRAŠEVAC

BOŽIDAR PEJKOVIĆ

DALIBOR PRANČEVIĆ

DAVORIN VUJČIĆ

Recenzenti / Reviewers

DARIJA ALUJEVIĆ

VLATKO ČAKŠIRAN

FRANO DULIBIĆ

ŽARKA VUJIĆ

Prijevod / Translator

SUZANA BERTOVIĆ

Lektura i korektura / Language editor and Proof reader

ANA BENC

Univerzalna decimalna klasifikacija / Universal decimal classification

IVANA MAJER

Grafička priprema i oblikovanje / Graphic design and layout

ARTRESOR NAKLADA, Zagreb

Tisak / Printed by

INTERGRAFIKA – TTŽ d.o.o., Zagreb

Naklada / Print run

200

Anali GAA 40-41 izlaze za 2020. – 2021. godinu.

Tisak završen u studenome 2021.

Izdavanje ovog sveska *Analiza GAA* poduprli su Krapinsko-zagorska županija i Grad Klanjec.

